ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Analecta Stagorum et Meteororum

Vol 1 (2022)

Analecta Stagorum et Meteororum

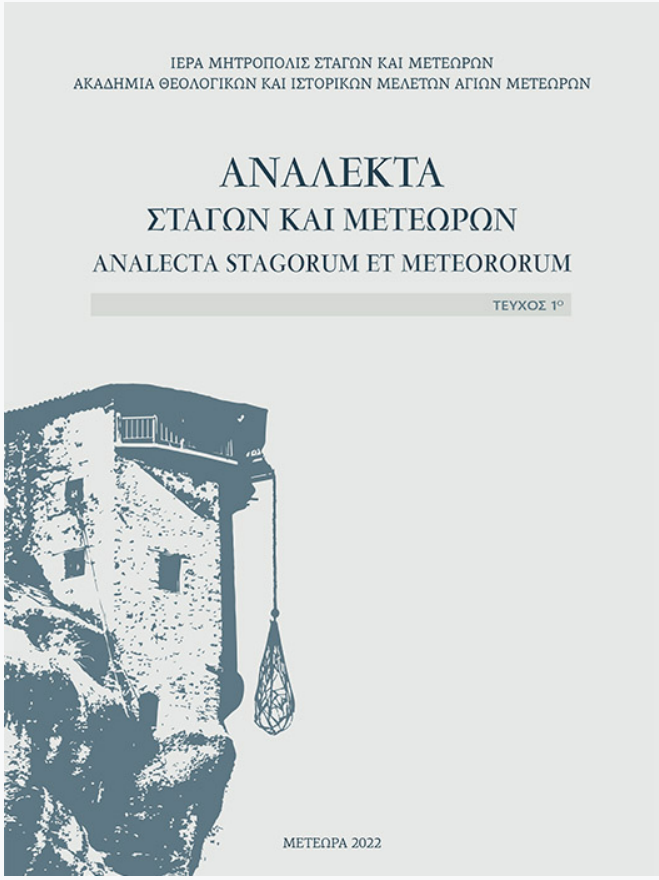

SIMEON UROŠ PALAIOLOGOS, EMPEROR OF TRIKALA

Brendan Osswald

doi: 10.12681/asem.38857

To cite this article:

Osswald, B. (2022). SIMEON UROŠ PALAIOLOGOS, EMPEROR OF TRIKALA. *Analecta Stagorum Et Meteororum*, *1*, 43–108. https://doi.org/10.12681/asem.38857

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 23/01/2026 12:02:01

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ
ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ANALECTA STAGORUM ET METEORORUM

ΤΕΥΧΟΣ 1ο

ΜΕΤΕΩΡΑ 2022

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
© ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ANALECTA STAGORUM ET METEORORUM

ΠΡΩΤΟ ΤΕΥΧΟΣ – FIRST ISSUE
ΑΓΙΑ ΜΕΤΕΩΡΑ 2022 - HOLY METEORA 2022

ISSN: 2944-9022

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή οποιοδήποτε μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ
ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ANALECTA STAGORUM ET METEORORUM

ΤΕΥΧΟΣ 1ο

ΜΕΤΕΩΡΑ 2022

Εἰς μνήμην Χαραλάμπους Β. Στεργιούλη (†1.9.2021),

Διευθυντὴ συντάξεως τοῦ Περιοδικοῦ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ Κ. ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ

Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου καὶ μετ' Αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα (Σειράχ, Α΄,1)

Πλήρεις χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, ὑποδεχόμεθα καὶ προλογίζομεν τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ Περιοδικοῦ τῆς Μητροπολιτικῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν καὶ Ἱστορικῶν Μελετῶν Ἁγίων Μετεώρων, τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἀνάλεκτα Σταγῶν καὶ Μετεώρων – Analecta Stagorum et Meteororum». Τὸ ἐν λόγῳ Περιοδικὸν σκοπεῖ εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς πνευματικῆς παρακαταθήκης τῆς ἁγιοτόκου πολιτείας τῶν Ἁγιων Μετεώρων καὶ τῆς παλαιφάτου ἐπισκοπῆς τῶν Σταγῶν, νῦν δὲ ἱερᾶς Μητροπόλεως Σταγῶν καὶ Μετεώρων. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ συλλογικὸν πόνημα ἀναδεικνύεται μετὰ πολλῶν γραπτῶν πηγῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν, ἡ πολύχρονος ἱστορία τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὁ πολιτισμικὸς θησαυρὸς τῆς μετεωρικῆς Θηβαΐδος, καὶ ἡ δρᾶσις τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων τῆς Δ. Θεσσαλίας.

Διὰ τοῦτο εἴμεθα ἐκ τῶν προτέρων πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Περιοδικοῦ Ἀνάλεκτα Σταγῶν καὶ Μετεώρων θὰ συντελέσῃ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς τῶν Σταγῶν ἢ τῶν μετεωρικῶν Μοναστηρίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περαιτέρω ἀναγνώρισιν τῆς συμβολῆς τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ ἕως τὰ νεότερα χρόνια.

Ἐκφράζομεν τὴν εὐαρέσκειαν καὶ εὐχαριστίαν ἡμῶν πρὸς τὰ κοπιάσαντα μέλη τῆς τριμελοῦς συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Περιοδικοῦ καὶ πρὸς τὰ ἐλλόγιμα μέλη τῶν ἐπιμέρους ἐπιστημονικῶν Ἐπιτροπῶν, διὰ τὴν ἀξιέπαινον αὐτῶν σπουδὴν καὶ ἐπιθυμίαν. Ὡσαύτως, θερμὰς εὐχαριστίας καὶ εὐγνώμονας προσρήσεις ἐκφράζομεν πρὸς τοὺς συγγραφεῖς τῶν μελετῶν τοῦ πρώτου τεύχους, οἵτινες διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς ἐντρυφήσεως αὐτῶν εἰς τὰς πηγάς, ἀπέδωσαν μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν πάντα ὅσα οὗτοι πραγματεύονται.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ πρεσβειῶν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Μετεωριτίσσης καὶ πάντων τῶν Ὁσίων τῶν ἐν τοῖς λίθοις τῶν Μετεώρων λαμψάντων, εἴη μετ' αὐτῶν καὶ πάντων ἡμῶν, Ἀμήν.

Ἔγγραφον ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ τῶν Σταγῶν, τῇ 25ῃ μηνὸς Ὀκτωβρίου, ἔτους σωτηρίου 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΤΑΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΕΩΡΩΝ κ. ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ 9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 10

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ 13

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ κ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Β΄ 15

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ κ. ΙΩΑΝΝΗ Ι΄ 17

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ κ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ Γ΄ 19

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ 21

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ (1970 - †2021). ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ 23

Brendan Osswald
ΣΥΜΕΩΝ ΟΥΡΕΣΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ 43

Maja Nikolić
THESSALY UNDER THE SERBS (1348 - c. 1373) 109

Δημήτριος Κ. Ἀγορίτσας
ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ ΣΤΟΝ ΒΙΟ ΤΩΝ ΟΣΙΩΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΤΩΝ ΑΨΑΡΑΔΩΝ 147

Elif Bayraktar Tellan
THE MONASTERIES OF METEORA DURING THE OTTOMAN PERIOD AND THE PRACTICE OF MONASTIC CONFINEMENT 193

Παρασκευή Χ. Παπαδημητρίου
ΒΗΜΟΘΥΡΟ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΕΩΡΟΥ
ΑΠΟΔΙΔΟΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΘΕΟΦΑΝΗ ΤΟΝ ΚΡΗΤΑ 225

Konstantinos M. Vapheiades
THE ARTISTIC ACTIVITY OF THEOPHANES THE CRETAN
IN WESTERN THESSALY AND THE EMERGENCE
OF THE "CRETAN SCHOOL" OF PAINTING IN OTTOMAN GREECE 257

Nikolaos Vryzidis
RECREATING A SOCIETY'S MATERIAL CULTURE:
TEXTILES IN THE TRIKKE CODEX EBE 1471 301

Yuliana Boycheva (with an appendix by Daria Resh)
'FROM THE ORTHODOX MEGALOPOLIS OF MOSCOVY
OF GREAT RUSSIA': RUSSIAN HEIRLOOMS FROM THE MONASTERY
OF TATARNA, SIXTEENTH -SEVENTEENTH CENTURIES 359

Ἠλίας Τεμπέλης
Η ΕΠΙΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΕΝΑΝΤΙ ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΠΕΡΙ ΑΓΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΡΥΔΑΛΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18ο ΑΙΩΝΑ 409

ΛΙΣΤΑ EMAIL ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ 431

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βαφειάδης Κωνσταντῖνος,
Βρυζίδης Νικόλαος,
Στεργιούλης Χαράλαμπος († 1.9.2021)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Α΄. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΑΓΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. **Χρυσόστομος, Μητροπολίτης Μεσσηνίας,** Καθηγητὴς τμήματος Θεολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
2. **Γιάγκου Θεόδωρος,** Καθηγητὴς τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς, Α.Π.Θ.
3. **Mitrea Mihail,** Ἐρευνητὴς Ἰνστιτούτου Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, Academia Română, Βουκουρέστι.

Β΄. ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

1. **Ἀποστολόπουλος Δημήτριος,** Ὁμότιμος Διευθυντὴς Ἐρευνῶν, Τομέας Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, Ε.Ι.Ε.
2. **Ἀγορίτσας Δημήτριος,** Δρ. Βυζαντινῆς Ἱστορίας.
3. **Greene Molly,** Καθηγήτρια τμήματος Ἱστορίας καὶ μέλος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Seeger Center for Hellenic Studies, Princeton University.
4. **Osswald Brendan,** Ἐρευνητής, Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Χαϊδελβέργη.
5. **Rigo Antonio,** Καθηγητής τμήματος Οὐμανιστικῶν Σπουδῶν, Università Ca' Foscari, Βενετία.
6. **Χαριζάνης Γεώργιος,** Ἐπίκουρος καθηγητὴς τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἐθνολογίας, Δ.Π.Θ.

Γ΄. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ - ΚΩΔΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

1. **Γιαρένης Ἠλίας,** Ἀναπληρωτὴς καθηγητὴς τμήματος Ἱστορίας, Ἰόνιο Πανεπιστήμιο.

2. **Δενδρινὸς Χαράλαμπος,** Ἐπίκουρος καθηγητής τμήματος Ἱστορίας, Διευθυντὴς Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου, Royal Holloway, University of London, Η.Β.
3. **Κατσαρὸς Βασίλειος,** Ὁμότιμος καθηγητὴς τμήματος Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
4. **Παπαϊωάννου Στρατής,** Καθηγητὴς τμήματος Φιλολογίας, ΠΑ.Κ.
5. **Σπίγγου Φωτεινή,** Ἀκαδημαϊκὸς ὑπότροφος καὶ ἐρευνήτρια, University of Edinburg, Η.Β.
6. **Στρατηγόπουλος Δημήτριος,** Ἐπίκουρος καθηγητὴς τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἐθνολογίας, Δ.Π.Θ.

Δ΄. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

1. **Drpić Ivan,** Ἀναπληρωτὴς καθηγητὴς τμήματος Ἱστορίας τῆς Τέχνης, University of Pennsylvania, Η.Π.Α.
2. **Μαντζανὰ Κρυσταλλία,** Προϊσταμένη Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Τρικάλων.
3. **Μπαλλιὰν Ἄννα,** Ἐπίτιμος ἐπιμελήτρια Μουσείου Μπενάκη
4. **Σδρόλια Σταυρούλα,** Προϊσταμένη Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Λάρισας.
5. **Χατζούλη Γλυκερία,** Ἀναπληρώτρια καθηγήτρια τμήματος Θεολογίας, Α.Π.Θ.

Ε΄. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ, ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ-ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

1. **Ἀνδρούδης Πασχάλης,** Ἐπίκουρος καθηγητὴς τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας, Α.Π.Θ.
2. **Βογιατζὴς Σωτήριος,** Δρ. Ἱστορίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.
3. **Θεοχαρίδης Πλούταρχος,** Ἀρχιτέκτων - Ἀναστηλωτής
4. **Καρατζάνη Ἄννα,** Ἐπίκουρος καθηγήτρια τμήματος Συντήρησης Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἔργων Τέχνης, ΠΑ.Δ.Α.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

ΑΑΑ	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν
ΑΒΜΕ	Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων Ἑλλάδος
ΑΕΘΣΕ	Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδας, Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης
ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
ΑΕ	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
ΔΧΑΕ	Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
ΕΕΘΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΕΜΑ	Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΕΕΦΣΠΑ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΗπειρΧρον:	Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ
ΘεσσΗμ	Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο
ΘεσσΜελ	Θεσσαλικὰ Μελετήματα
ΘεσσΧρον	Θεσσαλικὰ Χρονικά. Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρίας τῶν Θεσσαλῶν
ΘΗΕ	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία
ΙΑΙΣΕΕ	Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
ΙΕΕ	Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους
ΚαρδΧρον	Καρδιτσιώτικα Χρονικά
ΚρητΧρον	Κρητικὰ Χρονικά
ΝΕ	Νέος Ἑλληνομνήμων
Νεολόγου Ἐπιθεώρησις	Νεολόγου Ἑβδομαδιαῖα Ἐπιθεώρησις, Πολιτικὴ, Φιλολογική, Ἐπιστημονική.
ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΠΑΕ	Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
AnBoll	Analecta Bollandiana
ArtB	The Art Bulletin
AS	Acta Sanctorum

BalkSt	Balkan Studies
BHC	Bulletin de correspondance hellénique
BHG	Bibliotheca Hagiographica Graeca, F. Halkin (ed.), vols. I, II, III, Bruxelles 1957
BHG	Nov. Auct. F. Halkin, Novum Auctarium Bibliothecae hagiogra-phicae graecae, [Subsidia Hagiographica 65], Bruxelles 1984.
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
BNJb	Byzantinische-neugriechische Jahrbücher
ByzForsch	Byzantinische Forschungen
ByzSl	Byzantinoslavica
ByzVindo	Byzantina Vindobonensia
BSGRT	Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana
BZ	Byzantinische Zeitschrift
CahArch	Cahiers Archéologiques
CahBalk	Cahiers Balkaniques
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
ChHist	Church History
CIÉB	Congrès International d'Études Byzantines
Corsi	Corsi di cultura sull' arte ravennate e bizantina
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, B. G. Niebuhr et al. (eds.), Bonn 1828-1897.
DACL	Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, H. Leclercq, F. Gabrol (eds.), vols I-XV, Paris 1907-1923.
DOP	Dumbarton Oaks Papers
DOS	Dumbarton Oaks Studies
EChR	The Eastern Churches Review
ÉO	Échos d'Orient
EOE	Encyclopedia of the Ottoman Empire (2009)
EtBalk	Études balkaniques
GSND	Glasnik Skopskog naučnog društva
IRAIK	Izvestija Russkogo Arkheologičeskogo Instituta v Konstantinopole
JEastCS	The Journal of Eastern Christian Studies

JACh	Jahrbuch für Antike und Christentum
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JÖByzG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft
JSav	Journal des Savants
JThS	The Journal of Theological Studies
JWarb	Journal of the Warburg and Courtauld Institutes
LA	Liber Annus. Studium Biblicum Franciscanum
LBG	Lexikon zur byzantinischen Gräzität (E. Trapp et alii), Wien 1994 k.e.
LOC	Liturgiarum Orientalium Collectio, E. Renaudot (ed.), vols I, II Parisiis 1716.
MSU	Mitteilungen des Septuaginta-Unternehments
OKS	Ostkirchlische Studien
OCP	Orientalia Christiana Periodica
OrChr	Oriens Christianus
OrChrAn	Orientalia Christiana Analecta
PBW	Prosopography of the Byzantine World
PG	Patrologiae cursus completus, Series graeca, J.-P. Migne (ed.), vols. 161, Paris 1857-1866.
RÉB	Revue des Études Byzantines
RÉG	Revue des Études Grecques
RESEE	Revue des Études Sud-Est Européennes
RSBN	Rivista di studi bizantini e neoellenici
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SemKond	Seminarium Kondakovianum
StP	Studia Patristica
SüdostF	Südost-Forschungen
Synaxarium EC:	H. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, e codice sirmondiano nunc berolinensi abiectis synaxariis selectis, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Bruxellis 1902
TM	Travaux et Mémoires
Turcica	Turcica, Reuve d'études turques
VizVrem	Vizantinijskij Vremmenik
WJKg	Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte
ZLU	Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske

Zograf	Zograf, Revue d'art médiévale
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZRNM	Zbornik Radova Nărodnog Muzeja
ZRVI	Zbornik Radova Vizantološkog Instituta
ZSU	Zbornik Srednovekovna umetnost

ΣΥΜΕΩΝ ΟΥΡΕΣΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Brendan Osswald

Περιληψη: *Το παρόν άρθρο παρουσιάζει τις σχετικές με την πολιτική καριέρα του βασιλέα της Θεσσαλίας Συμεών Ουρέση Παλαιολόγου πηγές και εν συνεχεία αναφέρεται στις φάσεις του βίου και της δράσης του Σερβοβυζαντινού ηγεμόνα. Ειδικότερα δε, αναφέρεται στη νεότητά του στη Σερβία, στα χρόνια του ως δεσπότη της Ηπείρου (ca. 1348-1356), στις πολιτικές του ενέργειες στη Σερβία, και εντέλει στην εγκατάστασή του στη Θεσσαλία (1359 κ.ε.), και βεβαίως στη σχέση του με τους περιφερειακούς και υποταγμένους σε αυτόν ηγεμόνες, όπως τους Πέτρο Λιώσα, Ιωάννη Σπάτα και Θωμά Πρέλουμπο στην Ήπειρο, τον δεσπότη Ιωάννη Κομνηνό στη νότια Αλβανία, και τον Ραδοσλάβο Χλάπενο στη δυτική Μακεδονία. Πέραν τούτων, το άρθρο εξετάζει ποικίλες πτυχές της βασιλείας του, δηλαδή την αυτοκρατορική του ιδεολογία, τη διοίκηση, τη θρησκευτική του πολιτική αλλά και το ζήτημα της λεγομένης «Σερβοκρατίας». Τέλος, εξετάζει τα περί του θανάτου και της μνήμης αυτού.*

Λεξεις-κλειδια: *Συμεών, Τρίκαλα, Θεσσαλία, Ήπειρος, Σερβοκρατία*
Mots-clés : *Syméon, Trikala, Thessalie, Épire, Serbocratie*

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ο Συμεών Ουρέσης (Uroš) Παλαιολόγος, υιός του βασιλιά της Σερβίας Στεφάνου Ντέτσανσκι και της βυζαντινής πριγκίπισσας Μαρίας Παλαιολογίνας και ετεροθαλής αδελφός του τσάρου Στεφάνου Δουσάν, υπήρξε σημαντικότατο πρόσωπο της ιστορίας της Θεσσαλίας κατά τον 14ο αι., εφόσον ίδρυσε κράτος, το οποίο, παρά τις μικρές του διαστάσεις και τη σύντομη διάρκειά του, δύναται να ονομασθεί *αυτοκρατορία των Τρικάλων*[1]. Μολονότι το κράτος αυτό δεν έμελλε να έχει μεγάλη διάρκεια, ώς είπαμε, η περίοδος αυτή αποτέλεσε για τη Θεσσαλία περίοδο σταθερότητας και αποκατάστασης σε όλα τα πεδία. Επισημαίνεται δε ότι μεγάλη και αποφασιστική θα είναι η συμβολή του Συμεών στην ανάπτυξη και ακμή του Μετεωρικού μοναχισμού.

1 Προηγούμενες προσωπογραφίες βλ. Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, 25-26, αρ. 40. Ferjančić, Ćirković, «Јован Кантакузин», 558, σημ. 626. *Prosopographisches Lexikon des Palaiologenzeits* (από εδώ κ.ε. *PLP*) 21185. Stanojevich Allen, «Symeon Uroš». Πρβλ. Schwennicke, *Europäische Stammtafeln*, 161. Βιβλιογραφία βλ. στο κεφάλαιο «μνήμη».

Ι. ΠΗΓΕΣ

Ι.Α΄. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

Η κύρια πηγή για τον Συμεών είναι αναμφισβήτητα το, ευνοϊκό προς αυτόν, *Χρονικό των Ιωαννίνων*, το οποίο διηγείται το μεγαλύτερο μέρος της καριέρας του[2]. Στα γεγονότα που εξιστορεί το εν λόγω Χρονικό αναφέρονται εν παρόδω σύγχρονοι του Συμεών βυζαντινοί ιστορικοί, ο Ιωάννης Καντακουζηνός[3] και Νικηφόρος Γρηγοράς[4]. Προς τούτοις, το σερβικό χρονικό, γνωστό ως *Koporinski letopis*[5], μνημονεύει τον Συμεών (μετά το θάνατό του). Τον μνημονεύουν επίσης μεταγενέστερα έργα, συγκεκριμένα το *Χρονικό των Μετεώρων*[6], πιθανώς επηρεασμένο από την επιγραφή της μονής Υπαπαντής[7], και τα έργα των ιστορικών Jerónimo Zurita[8] και Mauro Orbini[9], οι οποίοι πιθανώς χρησιμοποιήσαν πηγές που δεν είναι πλέον στη διάθεσή μας. Τέλος, έχει υποτεθεί ότι ο σερβικής καταγωγής «μεγιστάν», ο οποίος αναφέρεται στον *Βίο οσίου Αθανασίου*, να μην είναι άλλος από τον Συμεών[10].

Ι.Β΄. ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ:

Τα εκδιδόμενα από τον ίδιο τον Συμεών διπλώματα είναι τα εξής[11]:

1. **Χρυσόβουλο προς τη μονή Αγίου Γεωργίου των Ζαβλαντίων (Αύγουστος 1359)**[12].

   Η αυθεντικότητα του εγγράφου έχει αμφισβητηθεί για παλαιογραφικούς λόγους από την Έρα Βρανούση[13], αλλά ο Božidar Ferjančić και ο Radivoj Radić το θεωρούν αυθεντικό και αποδίδουν τα σφάλματά του στην «ανεπαρκή πείρα μιας επαρχιακής γραμματείας»[14]. Ούτως ή άλλως, το περιε-

2 *Χρονικό των Ιωαννίνων* [Λ. Βρανούσης εκδ.], 74-79, §2-5, 7-9.

3 Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία* [L. Schopen εκδ.], IV, μγ΄, τόμ. 3, 314[12]-315[13].

4 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία* [L. Schopen εκδ.], τόμ. 1, 456, τόμ. 3, 557.

5 Stojanović, *Стари српски родослови и летописи*, αρ. 129, 80-82. Šafárik, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, τόμ. 5, 53. Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 310-312.

6 *Χρονικό των Μετεώρων* [L. Heuzey εκδ.], 442[1-3]. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 124[32-34].

7 Βέης, «Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων», 571. Lascaris, *ό.π.*, 280. Rigo, *ό.π.*, 147-148. Βλ. σημ. 26.

8 Zurita, *Anales de la Corona de Aragon*, τόμ. 2, f. 387v.

9 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

10 *Βίος οσίου Αθανασίου* [Ν. Βέης εκδ.], 250[21-22]. Σοφιανός, *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης*, §28, 113. Βλ. κατωτέρω, σημ. 276. Επισημαίνεται ότι ο Κ. Βαφειάδης θεωρεί ότι ο εν λόγω μεγιστάν είναι πιθανότατα ο Πρέλουμπος (*Η Μονή του Αγίου και Μεγάλου Μετεώρου*, 52).

11 Ferjančić, *Тесалија*, 247-250. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 200-203.

12 Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 19, 73-80 = Solovjev, Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 31, 216-229. Πρβλ. Radić, *ό.π.*, εικ. 66.

13 Vranoussi, «Note sur quelques actes», 509-510 και pl. VII.

14 Ferjančić, *ό.π.*, 247-248. Radić, *ό.π.*, 201.

χόμενο του εγγράφου επαληθεύεται εν μέρει από το χρυσόβουλο προς την ίδια Μονή, εκδοθέν τον Μάϊο του έτους 1366 (βλ. κατωτέρω).

2. **Χρυσόβουλο προς τον «Ιωάννη Τζάφα Ουρσίνο Δούκα» (Ιανουάριος 1361)**[15].

   Αντίθετα από το προηγούμενο, το έγγραφο αυτό θεωρείται αναξιόπιστο, όπως έχει ήδη αποδείξει ο Λέανδρος Βρανούσης[16].

3. **Πρόσταγμα προς τη σκήτη των Σταγών (Μάϊος 1362)**[17].

4. **Χρυσόβουλο προς τη μονή Αγίου Γεωργίου των Ζαβλαντίων (Μάϊος 1366)**[18].

   Η ομοιότητα των τριών χρυσόβουλων επιτρέπει την υπόθεση ότι τα αμφισβητούμενα έγγραφα, αν και πλαστογραφημένα, είχαν αυθεντικά πρωτότυπα, και έτσι η μελέτη τους μπορεί, με κάθε επιφύλαξη, να παράσχει ενδιαφέρουσες ειδήσεις. Ας σημειωθεί ότι δύο προστάγματα του Νοεμβρίου 1372, αποδιδόμενα από τους πρώτους εκδότες στον βασιλέα Συμεών[19] ανήκουν εντέλει στον υιό του τον Ιωάννη[20]. Ωστόσο, και στα δύο έγγραφα ο τελευταίος μνημονεύει τον πατέρα του (βλ. κατωτέρω).

Ι.Γ΄. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΝ ΣΥΜΕΩΝ ΣΕ ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ ΑΠΟ ΑΛΛΑ ΠΡΟΣΩΠΑ:

1. Γράμμα του Νείλου, ιερομονάχου και πρώτου της σκήτεως Σταγών και καθηγουμένου της μονής Δουπιάνης, κατά τον εκδότη Νίκο Βέη «ἄνευ ἔτους· πιθανότατα τοῦ ἔτους 1363»[21].
2. Προστάγμα του Ιωάννη Ουρέση Παλαιολόγου υπέρ τοῦ ιερομονάχου Νείλου (Νοέμβριος 1372), όπου ο Ιωάννης αναφέρει τους «γονεῖς» (δηλαδή πιθανώς τους προγονούς) του, οι οποίοι βασιλέψαν στη Θεσσαλία, μεταξύ των οποίων και τον πατέρα του, τον Συμεών[22].
3. Άλλο πρόσταγμα του Ιωάννη υπέρ του ίδιου ιερομονάχου (Νοέμβριος 1372), όπου ο Ιωάννης αναφέρει και πάλι τους «γονεῖς» και τον πατέρα του[23].

15 Miklosich, Müller, *Acta et Diplomata*, τόμ. 3, 126-129 = Solovjev-Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 32, 230-239.

16 Βρανούσης, *Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου*, 69-80.

17 Βέης, *ό.π.*, αρ. 22, 89-96. Solovjev-Mošin, *ό.π.*, αρ. 33, 240-249. Βλ. Radić, *ό.π.*, εικ. 68.

18 Βέης, *ό.π.*, αρ. 20, 80-84. Solovjev-Mošin, *ό.π.*, αρ. 34, 250-257. Βλ. Radić, *ό.π.*, εικ. 67.

19 Βέης, *ό.π.*, αρ. 1-2, 9-13. Solovjev-Mošin, *ό.π.*, αρ. 29-30, 208-215. Σοφιανός. «Δύο προστάγματα», αρ. 1-2, 21-22. Πρβλ. Radić, *ό.π.*, εικ. 71.

20 Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 287-309. Σοφιανός, *ό.π.*, 18-19. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 210, σημ. 40 για δύο «σερβικά χρυσόβουλα» αναφερομένα από τον Π. Αραβαντινό.

21 Βέης, *ό.π.*, αρ. 3^{12-13}, 15.

22 Βέης, *ό.π.*, αρ. 1^{2-3}, 10. Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 29^{4-5}, 210. Σοφιανός, *ό.π.*, αρ. 1^{2-3}, 21.

23 Βέης, *ό.π.*, αρ. 2^{3-4}, 11-12. Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 30^{5-7}, 214. Σοφιανός, *ό.π.*, αρ. 2^{3-4}, 22. Βλ. Lascaris, *ό.π.*, 287-291 και Σοφιανός, *ό.π.*, 19.

4. Αφιερωτήριον της μοναχής Θεοδούλης προς τη μονή του Μεγάλου Μετεώρου[24], 1388 κατά τον εκδότη, πιθανότερα 1373[25].

Ι.Δ΄. ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ:

1. Επιγραφή του έτους 1359/60 (ή, λιγότερο πιθανό, του έτους 1358/59) στον ναό Ταξιάρχη Μητροπόλεως στην Καστοριά:
   ανακαινισμός του θείου δόμου τ[ούτου]
   [ἀ]νιστορήθη ἡ καλή τεχνουργία
   [5] κ(αὶ) Θεός Παντοκράτωρ
   [7] τοῦ [ο]ἴκου [τούτου]
   τοῦ παμμεγίστου Μιχαὴλ Ταξιάρχου
   δι[ὰ ἐξόδου τοῦ [6]τάτου
   Δανιὴλ ἱερομόναχου. βασιλεύοντος
   Συμεὼν τοῦ Π[αλαιολόγου ἅμα]
   τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Δ]ούκα.
   ἐξακισχιλιοστοῦ τοῦ ἔτους πλη[ρου]μέ[νων]
   ὀκτακοσίων ἑξηκοστ[οῦ ὀγδόου]
   περιπατούσης ἰνδίκτου [τρισκαι]δεκάτης[26]
2. Επιγραφή του έτους 1366/67 στη μονή της Υπαπαντής του Σωτήρος στα Μετέωρα:
   + ΆΝΗΓΈΡΘΕΙ ΈΚ ΒΆΘΡ(ΩΝ) Κ(ΑΪ) ΆΝΗΣΤΟΡΙΘΕΙ Ὁ ΠΆΝΣΕΠΤΟΣ Κ(ΑΪ) ΘΕΊΟΣ ΝΑΌΣ Τ(ΗΣ) ΆΝΑΛΕΙΨΕΩΣ Τ(ΟΥ) Κ(ΥΡΊΟ)Υ Κ(ΑΪ) Θ(ΕΟ)Ῡ Κ(ΑΪ) Σ(ΩΤΉ)Ρ(Ο)Σ Ἡμ(ΩΝ) Ἰ(ΗΣΟ)Ῡ Χ(ΡΙΣΤΟ)Ῡ ΔΙΆ Σ(ΥΝ)/ΔΡΟΜ(ΗΣ) Κ(ΑΪ) ΈΞΟΔΟΥ ΤΟΥ ΤΗΜΕΙΟΤΆΤ(ΟΥ) ΈΝ ΊΕΡΟΜΟΝάΧΟΙΣ ΚΥΡ ΝΕΊΛΟΥ Κ(ΑΪ) ΠΡΌΤΟΥ Τ(ΗΣ) ΣΚΗΤΕΩΣ ΣΤaΓ(ΩΝ) Κ(ΑΪ) ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΜΗ(ΑΣ) ΜΟΝ(ΗΣ) ΔΟΥ/ΠΕΊΑΝΟΥ ΒΑΣΙΛΈΒ(ΟΝ)ΤΟΣ ΔΈ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤάΤΟΥ Ἡμ(ΩΝ) ΒaΣΙΛΈΟΣ ΚΥΡ ΣΥΜΕ(ΩΝ) ΤΟΥ ΠaΛΑΙΟΛΌΓΟΥ Κ(ΑΪ) ΑΥΤΟΚΡάΤΟΡ ΡΟΜaίΩΝ ΣΕΡΒΕΊ(ΑΣ) Κ(ΑΪ) ΡΟΜaΝΕΊ(ΑΣ) ΤΟΥ ΟΥΡΕΣΙ· ΈΠΕΙΣΚΟΠΕ/Β[Ο]ΝΤΟΣ ΔΈ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΤΆ]ΤΟΥ ΔΕΣΠΌΤΟΥ Ἡμῶν ΒΗΣΑΡΊΟΥ [ΕΤΟΥΣ] ,ϛωοε΄ [6875 = 1366/7][27].

24 Βέης, *ό.π.*, αρ. 24, 99[8-9].

25 Ferjančić, *Тесалија*, 266-267. Σοφιανός, *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης*, 61, σημ. 59.

26 Δρακοπούλου, *Η πόλη της Καστοριάς*, 93-95, αρ. 29. Πρβλ. Η ίδια, «Η σερβική παρουσία στην Καστοριά», 94, σημ. 37. Άλλες εκδόσεις: Ορλάνδος, «Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστοριᾶς», 97. Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 284.

27 Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 147-148. Άλλες εκδόσεις: Βέης, «Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων», αρ. 16, 569. Lascaris, *ό.π.*, 279-280. Βλ. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», εικ. 69. Βαφειάδης, *Η μονή του Αγίου και Μεγάλου Μετεώρου*, 32. Ο ίδιος, «The Monastery of the Hypapante».

3. Επιγραφή αχρονολόγητη (πιθανώς μεταξύ 1363 και 1372) σε κιονίσκο, φυλασσόμενο σήμερα στον ναό του Αγίου Στεφάνου στα Τρίκαλα:
Μνημεῖον τὸ ἐγεγόνη εἰς
τὴν ἡμέραν τοῦ εὐσεβεστά-
του βασηλέος ἡμῶν Σημεὸν τ
οῦ Παλεολόγου καὶ τῆς εὐσεβεστά-
της δεσποίνης ἡμῶν Ἄνης, ἀρ-
χιερατεύοντος Νίλου τοῦ παν-
ιερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσσης. Νὰ ἔχη τὰς ἀρὰς τῶν τιη΄
θεοφώρον πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ[28]

Ι.Ε΄. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ:

1. Στην εκκλησία των Αποστολών στο Ιπέκιο (Peć, Πετς, Πέγια) ο Συμεών εικονίζεται στην τοιχογραφία με το γενεαλογικό δένδρο της δυναστείας των Νεμανίδων, με τη λεζάντα Симеwнь, с[и]нь крал[ьа] Уроша Г [= *Συμεών, υιός του βασιλιά Ουρέση Γ΄*, δηλαδή του Ντέτσανσκι][29].
2. Στη μονή του Βίσοκι Ντέτσανι (Visoki Dečani), ο Συμεών ιστορείται σε δύο τοιχογραφίες. Πρώτον, στον δυτικό τοίχο του καθολικού (ca. 1342/43), εικονίζεται η Jelena η σύζυγος του Δουσάν, μαζί με τον υιό της βασιλέα Ούρεση και έναν ακόμη πρόσηβο νέο στα δεξιά της, του οποίου το όνομα δεν διακρίνεται. Για κάποιο διάστημα οι ερευνητές πίστευαν ότι επρόκειτο για μια κόρη του Δουσάν[30]. Αυτή η θεωρία όμως εγκαταλείφθηκε, και σήμερα οι ερευνητές συμφωνούν ότι η εν λόγω μορφή εικονίζει τον Συμεών[31]. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο τελευταίος απεικονίζεται με δικέφαλους αετούς στον μανδύα, κάτι που μάλλον οφείλεται στο γεγονός ότι καταγόταν από τη βυζαντινή Δυναστεία των Παλαιολόγων[32]. Δεύτερον, εικονίζεται επίσης στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα, στο γενεαλογικό δένδρο της δυναστείας των Νεμανίδων (1346/47) με το όνομά του Симеwнь[33].

28 Papachryssanthou, «À propos d'une inscription de Syméon Uroš», 483-488. Άλλες εκδόσεις: Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, 447, αρ. 229. Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 280-283. Avraméa, «Inscriptions de Thessalie», αρ. 23, 381-383. Σοφιανός, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 189 και σημ. 43, όπου κατάλογος των δημοσιεύσεων της επιγραφής, η οποία θεωρήθηκε χαμένη για δεκαετίες. Βλ. Radić, *ό.π.*, εικ. 70.

29 Radojčić, *Портрети српских владара,* 48. Purković, «Byzantinoserbica», 43-44. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 204-205. Subotić, «Patriarchate of Peć», 78.

30 Radojčić, *ό.π.*, 52.

31 Kašanin, *Уметност и уметници*, 44, 47. Kovačević, *Средњовековна ношња балканских Словена*, 47. Purković, *ό.π.*, 49. Todić, «О неким пресликаним портретима у Дечанима», 64. Ferjančić, Ćirković, «Нићифор Григора», 279, σημ. 149.

32 Rigo, *ό.π.*, 205.

33 Subotić, «Прилог хронологии дечанског зидног сликарства», 138.

Ι.ΣΤ΄. ΑΡΧΕΙΑ

Ο Συμεών αναφέρεται στα αρχεία της Ραγούσας, σε απόφαση της Γερουσίας (*Consilium Rogatorum*) της 5ης Σεπτεμβρίου 1357[34] και σε γράμμα της 3ης Φεβρουαρίου 1359 από το Κučενο Σερβίας[35]. Μνημονεύεται επίσης σε κατάλογο των μελών της δυναστείας των Νεμανίδων, ο οποίος σώζεται στο *Pčinjski pomenik*, το οποίο προέρχεται από τη μονή Prohor Pčinjski, επίσης στη Σερβία[36].

Οι αναφερόμενες στον κατάλογο πηγές είναι πολλές και ποίκιλες, όσον αφορά στον χαρακτήρα και στη γεωγραφική τους διασπορά, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι ο Συμεών ήταν πρόσωπο επιφανές και διεθνώς γνωστό. Από την άλλη όμως μεριά, πολλά είναι τα σκοτεινά σημεία του καταλόγου, και θα ήταν ακόμα περισσότερα χωρίς το *Χρονικό των Ιωαννίνων*.

ΙΙ. ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ ΔΟΥΣΑΝ...

ΙΙ.Α΄. ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΗΤΑ

Ο Συμεών άνηκε στις δύο σημαντικότερες δυναστείες των Βαλκάνιων του 14ου αιώνα, δηλαδή στους Παλαιολόγους και στους Νεμανίδες. Οι γονείς του ήταν ο βασιλιάς της Σερβίας, Στέφανος-Ουρέσης (Uroš) Γ΄ Ντέτσανσκι (Dečanski) (1321-1331)[37] και η δεύτερη σύζυγός του η Μαρία Παλαιολογίνα (†1355)[38], κόρη του καίσαρα Ιωάννη Παλαιολόγου[39], εγγόνου του βυζαντινού αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄. Ο Στέφανος και η Μαρία παντρεύτηκαν στα 1325/26, λόγω της συμμαχίας του Στεφάνου με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ (1282-1328). Ο υιός του Ντέτσανσκι, ο Συμεών γεννήθηκε περί το έτος 1326/27[40]. Δεν ήταν όμως ο πρωτότοκος υιός του βασιλιά: αυτός είχε ήδη έναν υιό, τον μέλλοντα Στέφανο Ουρέση Δ΄ Δουσάν (1331-1355)[41], γεννημένο από έναν προηγούμενο γάμο, ο οποίος μά-

34 Rački, *Monumenta Ragusina*, τόμ. 2, 193. Βλ. Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 84-85.

35 Jireček, «Споменици српски», αρ. 16, 33.

36 Novaković, «Српски поменици xv-xviii века», αρ. 1, 29. Ο ίδιος, «Пчињски поменик», 9.

37 *PLP*, 21181. Kämpfer, «Uroš III. Dečanski, Stefan», 373-374. Ο Γρηγοράς γράφει ότι ο Συμεών ήταν υιός «τοῦ τεθνηκότος Κράλη Σερβίας». Όμως δεν πρόκειται εδώ για τον Δουσάν (βλ. Σούλης, «Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ», 61-62, σημ. 2 [= 85-86, σημ. 2), αλλά για τον προηγούμενο κράλη, δηλαδή τον Ντέτσανσκι.

38 Laskaris, *Византиске принцезе у средњевековној Србији*, 83-96. Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, 25, αρ. 39. *PLP*, 21391.

39 *PLP*, 21479. Κατά προσέγγιση, λοιπόν, το *Χρονικό Ιωαννίνων* αναφέρει ότι ο Συμεών ήταν «*ἐξανεψιὸς* (...) *τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου*» (βλ. κατωτέρω, σημ. 63). Ο Συμεών δεν ήταν ο γιός κάποιας ανέψιας του Ανδρονίκου Β΄, αλλά ο έγγονος ενός από τους ανεψιούς του. Βλ. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 132.

40 Jireček, *Geschichte der Serben*, 360, 415. Papadopulos, *ό.π.*, 25, αρ. 40. Ferjančić, *Тесалија*, 241, σημ. 58. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 204.

λιστα είχε ανακηρυχθεί βασιλιάς της Σερβίας το έτος 1322 ταυτόχρονα με τον Ντέτσανσκι[42].

Ορισμένοι ερευνητές έχουν υποστηρίξει πως ο τελευταίος προτιμούσε τον Συμεών και ήθελε να τον κάνει διάδοχο αντί του Δουσάν, ή ότι η Μαρία επιθυμούσε ως διάδοχο τον Συμεών[43]. Φαίνεται όμως ότι η υπόθεση αυτή των ανωτέρω ερευνητών βασίζεται στον Γρηγορά, ο οποίος όμως δεν λέει ακριβώς αυτό: «*παιδοποιεῖν ἤρξατο μετὰ τῆς τοῦ Καίσαρος θυγατρὸς, ἐς ὑποψίας καὶ φόβους ὁ παῖς ἐξενήνεκται, ὁποίους ὑποσπείρειν εἰκὸς τοὺς ἡλικιώτας ἐς τὴν σφριγῶσαν τούτου ψυχήν*»[44]. Με άλλα λόγια, το πιθανότερο δεν είναι ότι ο Ντέτσανσκι είχε σχεδιάσει κάτι τέτοιο, αλλά ότι ο Δουσάν, υπό την επιρροή των νέων ανδρών του περιβάλοντός του, φοβόταν κάτι τέτοιο. Ούτως ή άλλως, το έτος 1331 ο Δουσάν επαναστάτησε και εκθρόνισε τον πατέρα του, ο οποίος τελικά σκοτώθηκε[45]. Πολύ σύντομα, ο Δουσάν εφάρμοσε επεκτατική πολιτική κατά του Βυζαντίου. Ένας πρώτος πόλεμος, το 1332-34, επέτρεψε στη Σερβία να μετατοπίσει τα σύνορά της προς τα νότια, στη Μακεδονία[46].

Στα ίδια χρόνια η Μαρία Παλαιολογίνα αποφάσισε να ακολουθήσει τον μοναστικό βίο[47]. Ο δε Συμεών συνέχισε να ζει στην αυλή του ετεροθαλή αδελφού του. Οι σχέσεις των δύο αδελφών φαίνεται να ήταν καλές[48]. Πράγματι, το 1342, ο Δουσάν μνημονεύει τον Συμεών σε ένα δίπλωμα, ως δυνητικό διάδοχο στον θρόνο της Σερβίας, δεύτερο στη σειρά μετά τον νέο υιό του, τον Ουρέση[49]. Είναι όμως άξιο σημειώσεως ότι, σύμφωνα με τον μεταγενέστερο Orbini, η γυναίκα του Δουσάν, η Ελένη της Βουλγαρίας, προσπάθησε να δηλητηριάσει τον Συμεών[50], προφανώς για να εξασφαλίσει τον θρόνο για τον υιό της, τον Ουρέση[51].

Προς τούτοις, έχει προταθεί ότι ορισμένοι φιλοβυζαντινοί Σέρβοι αριστοκράτες της περιόδου ήθελαν τον Συμεών ως βασιλέα, αλλά η υπόθεση αυτή δεν τεκ-

41 *PLP*, 21182.

42 Jireček, *ό.π.*, 355-356. Ferjančić, Ćirković, *Стефан Душан*, 31.

43 Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 43-50. Kämpfer, *ό.π.*, 374. *PLP*, 21181, 21185. Fine, *The Late Medieval Balkans*, 274. Bojović, *L'idéologie monarchique*, 95.

44 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, [L. Schopen εκδ.] τόμ. 1, 456.

45 Jireček, *ό.π.*, 363-366. Ferjančić, Ćirković, *ό.π.*, 44-46. Fajgelj, «L'ascension et la chute de l'Empire serbe», 189-190.

46 Jireček, *ό.π.*, 73-374; Ferjančić, Ćirković, *ό.π.*, 49-68. Fajgelj, *ό.π.*, 191.

47 *PLP*, 21391.

48 Πρβλ. Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

49 Miklosich, *Monumenta serbica*, αρ. 99, 116. Korablev, *Actes de Chilandar*, 472[35-37]. Jireček, *ό.π.*, 415. Mihaljčić, *Крај српског царства*, 15.

50 Orbini, *ό.π.*, 270.

51 Agatonović, *ό.π.*, 57-58.

μηριώνεται[52]. Ατεκμηρίωτη είναι επίσης η υπόθεση πως ο Καντακουζηνός έπεισε τον Δουσάν να τον βοηθήσει, λέγοντας του ότι στην περίπτωση της νίκης του Ιωάννη Ε΄, θα βοηθούσε τον εξάδελφό του τον Συμεών να λάβει τον θρόνο[53]. Ωστόσο, ένα πράγμα είναι βέβαιο, ότι η κατάσταση του Συμεών ήταν σύνθετη και περίπλοκη: ως δεύτερος στη σειρά διαδοχής, ήταν αυτός που δεν έπρεπε να βασιλεύσει ποτέ, αυτός του οποίου η ίδια η ύπαρξη ήταν μια απειλή για τον διάδοχο, και ταυτόχρονα η εγγύηση για την επιβίωση της δυναστείας, σε περίπτωση θανάτου του τελευταίου.

II.Β΄. ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Μια δεύτερη, ακόμα μεγαλύτερη, φάση σερβικής επεκτάσεως άρχισε το έτος 1342, όταν ο Δουσάν συμμάχησε με τον Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνό, στο πλαίσιο του Δεύτερου βυζαντινού εμφύλιου πολέμου. Ωστόσο, οι δύο σύμμαχοι διαφώνησαν για τη μοίρα των κατακτημένων πόλεων το επόμενο έτος, και έτσι ο Δουσάν συνέχισε τον πόλεμο αποκλειστικά για τα δικά του συμφέροντα. Μέχρι το έτος 1346, είχε κατακτήσει το μεγαλύτερο τμήμα της Μακεδονίας (με εξαίρεση την πόλη της Θεσσαλονίκης) και της Αλβανίας, το δε Πάσχα του ίδιου έτους ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας των Σέρβων και των Ρωμαίων[54]. Λίγο αργότερα, πιθανώς το έτος 1346/47, εισέβαλε και κατέκτησε την Ήπειρο, και αμέσως μετά τη Θεσσαλία (1347/48)[55].

Όσον αφορά τώρα στη διοίκηση των κατακτημένων περιοχών, ο Γρηγοράς σημειώνει ότι ο Δουσάν είχε διαιρέσει την αυτοκρατορία του σε δύο μέρη: το βόρειο τμήμα, το οποίο έφθανε ως τα Σκόπια, ήταν υπό την κατοχή του υιού του, Ουρέση, ο οποίος κυβερνούσε *κατὰ τὰ εἰθισμένα τοῖς Τριβαλλοῖς* (δηλαδή κατά τα έθη των Σέρβων). Το νότιο τμήμα το κυβερνούσε ο ίδιος ο Δουσάν *κατὰ τὴν εἰθισμένην Ῥωμαίοις δίαιταν*[56], γεγονός το οποίο υποδεικνύει πως ο Δουσάν έδειξε σεβασμό στους θεσμούς, πολιτικούς και διοικητικούς, των βυζαντινών περιοχών πού είχε κατακτήσει[57]. Έτσι τουλάχιστον έπραξε στην Ήπειρο.

52 Naumov, «Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан», 64. Αναιρείται από τους Ferjančić, Ćirković («Нићифор Григора», 229, σημ. 18).

53 Agatonović, *ό.π.*, 55-56.

54 Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, 431-432. Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 1-39. Ferjančić, Ćirković, *Стефан Душан*, 123-177. Fajgelj, *ό.π.*, 193-197.

55 Jireček, *ό.π.*, 394-395. Σούλης, «Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ», 59-61 [= 83-85]. Soulis, *ό.π.*, 35-36. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 129-130. Κατσαροπούλου, *Η σερβική επέκταση στη Δυτική Κεντρική Ελλάδα*, 57-95. Λόης, *Ιστορία της Σερβίας*, 91-92. Ferjančić, *Тесалија*, 227-237. Ferjančić, Ćirković, *ό.π.*, 185-186.

56 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 2, 747[5-14].

57 Ostrogorsky, «Problèmes des relations byzantino-serbes au xive siècle», 75. Soulis, *ό.π.*, 68-84. Ferjančić, Ćirković, «Нићифор Григора», 271, σημ. 126. Ćirković, «Between Kingdom and Empire», 116-117. Maksimović, «Српска царска титула», 174-178. Bojović, *L'idéologie monarchique*, 101-102.

Η επαρχία της Ηπείρου αποτελούσε μέχρι το 1340 ανεξάρτητο κράτος, το λεγόμενο «Δεσποτάτο». Το κράτος αυτό είχε δικό του ηγεμόνα, ο οποίος έφερε τον τίτλο του «Δεσπότη» και ο οποίος προερχόταν από ένα κλάδο της δυναστείας των Κομνηνών[58]. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι ο Νικηφόρος Β΄ (1337-1340)[59], υιός του δεσπότη Ιωάννη (1323-1337)[60], ήταν ακόμη παιδί, προκειμένου να κατακτήσει το Δεσποτάτο. Τον είχε μάλιστα κοντά του, στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Δουσάν, προκειμένου να επιτύχει την ομαλή ενσωμάτωση της καινούργιας επαρχίας στην αυτοκρατορία του, δημιούργησε καθεστώς, πάνω στη βάση των υφισταμένων στην Ήπειρο βυζαντινών πολιτικο-διοικητικών παραδόσεων. Στον αυτοκρατορικό του τίτλο προσέθεσε το «Δεσποτάτο» και τις «Δυτικές περιοχές», δηλαδή την Ήπειρο, αναγνωρίζοντας έτσι την αυτόνομη οντότητά της[61]. Ως κυβερνήτη της Ηπείρου διόρισε τον Συμεών, στον οποίο έδωσε τον τίτλο του Δεσπότη. Ο Συμεών από την πλευρά του παντρεύτηκε τη Θωμαΐδα, κληρονόμο της τοπικής δυναστείας[62]. Η κυρία πηγή είναι εδώ το *Χρονικό των Ιωαννίνων*:

"Τὸν δὲ ἴδιον ἀδελφόν, καλούμενον Συμεών, ὁς ἐξανεψιὸς ἐτύγχανε τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου, τοῦτον δεσπότην τιμήσας εἰς Αἰτωλίαν ἐξέπεμψεν, ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα καταστήσας τοῦτον· ὃς καὶ ἐν ταύτῃ γενόμενος, τὴν τοῦ μακαρίτου δεσπότου Ἰωάννου θυγατέρα μνηστεύεται, Θωμαΐδα οὕτω καλουμένην, ὀρφανὴν ἐκ πατρὸς οὖσαν, ἐπὶ μητρὶ καὶ μόνῃ τὰς ἐλπίδας σαλεύουσαν, καὶ ἐπ᾽ ἀδελφῷ νέῳ, ὃν καὶ ὡς ὅμηρον ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων εἰληφὼς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπήγαγε, καὶ τὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ θυγατέρα ἐπιγαμβρεύσας αὐτῷ ἐκεῖσε εἶναι πεποίηκεν. Ἡ δὲ μήτηρ τούτων τῶν παίδων, τῆς Θωμαΐδος φημὶ καὶ τοῦ ταύτης ἀδελφοῦ Νικηφόρου, βασιλὶς Ἄννα, ἐπιγαμβρεύεται ἑαυτῇ ἄρχοντά τινα ἐκ τοῦ Βουλγάρων γένους, δεσπότην Κομνηνὸν καλούμενουν, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ βασιλέως Βουλγάρων Ἀλεξάνδρου, γυναικάδελφον δὲ τοῦ ἄνωθεν ῥηθέντος

58 Osswald, «L'idée d'Empire», 93-103. Ο ίδιος, «The State of Epirus as Political Laboratory», 13-21. Agatonović (*ό.π.*, 11-21), στο πρώτο κεφάλαιο της βιογραφίας του Συμεών, έθεσε περίληψη της ιστορίας του κράτους της Ηπείρου για να δείξει πως η δράση του εν λόγω ηγεμόνα στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία καθορίστηκε από τη μακρόχρονη παράδοση αυτονομίας στις περιοχές αυτές.

59 *PLP*, 222. Osswald, «Nicéphore II, despote d'Épire», 221-232.

60 *PLP*, 207.

61 Solovjev, Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 16, 122[68-70]. *Actes de Lavra*, τόμ. 3, αρ. 128, 38[43-44]. Βλ. επίσης Dinić, «Српска владарска титула», 15. Oikonomou, «Emperor of the Romans, Emperor of the Romania», 125. Η Κατσαροπούλου (*Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 74-78), θεωρεί πως το εν λόγω δεσποτάτο είναι της Αυλώνας. Αυτή η υπόθεση δεν φαίνεται πειστική, αφού μόνο η Ήπειρος λεγόταν τότε «δεσποτάτο» στα ελληνικά. Πρβλ. Osswald, «The State of Epirus as Political Laboratory», 26. Εξάλλου, η λέξη «Δύση» χρησιμοποιείται συχνά για την Ήπειρο. Πρβλ. Soustal, Koder, *Nikopolis und Kephalēnia*, 39-40.

62 Ferjančić, *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама*, 167-168. Nicol, *ό.π.*, 132-133. Σούλης, *ό.π.*, 61-62 [ανατ. Αθήναι 1980, 85-86]. Soulis, *ό.π.*, 108-111, 120-121. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 96-100. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 204-206. Για τη Θωμαΐδα βλ. *PLP*, 7759.

Στεφάνου, καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ Κάνινα καὶ τὰ Βελάγραδα χωρεῖ, τὸν Συμεὼν μόνον μετὰ τῆς βασιλίσσης Θωμαΐδος τῆς ἰδίας γαμετῆς καταλιπὼν ἐν ὅλῳ τῷ δεσποτάτῳ, ἤτοι τῇ Αἰτωλίᾳ πάσῃ, ὡς κληρονόμον ἐκ προγόνων αὐτῆς καὶ τοῦ ταύτης αὐταδέλφου"[63].

Η ηγεμονία του Συμεών στην Ήπειρο επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές: τον Καντακουζηνό[64], τον Γρηγορά[65] και τον Orbini, κατά τον οποίο ο Δουσάν έστειλε τον Συμεών στην Ήπειρο για να τον σώσει από τη γυναίκα του, την Ελένη[66]. Ο γάμος με τη Θωμαΐδα επιβεβαιώνεται και από τον Γρηγορά[67]. Όμως, το *Χρονικό* είναι η μοναδική πηγή όσον αφορά τον δεσποτικό τίτλο. Πάντως, η σειρά των γεγονότων έχει ως εξής: δεσποτικός τίτλος, κυβέρνηση της Ηπείρου, γάμος. Δεν έχουμε όμως καμία ακριβή χρονολογική ένδειξη για τα γεγονότα αυτά. Ο terminus post quem του δεσποτικού τίτλου είναι η αυτοκρατορική αναγόρευση του Δουσάν στις 16 Απριλίου 1346[68]. Ο terminus post quem για την κυβέρνηση της Ηπείρου είναι η κατάκτηση της επαρχίας το 1346/47[69], για δε τον γάμο του Συμεών αμέσως μετά το προρρηθέν έτος[70].

Κατά τον Božidar Ferjančić, ο οποίος θεωρεί πως στη Σερβία του Δουσάν ο δεσποτικός τίτλος ήταν ανεξάρτητος από τα μορφώματα ηγεμονιών σε συγκεκριμένες περιοχές, όπως και στη βυζαντινή αυτοκρατορία[71], το *Χρονικό των Ιωαννίνων* διακρίνει τη χορήγηση του δεσποτικού τίτλου από τη διακυβέρνηση της επαρχίας. Κατά τον ίδιο ερευνητή, ο Συμεών είχε λάβει τον δεσποτικό τίτλο προγενέστερα[72]. Διαφωνούμε όμως με τη γνώμη αυτή για διαφορετικούς λόγους.

Πρώτον, το *Χρονικό* φαίνεται να συνδέει ξεκάθαρα τον διορισμό του Συμεών, ως ηγεμόνα της Ηπείρου, με τον δεσποτικό τίτλο και τον γάμο με τη Θωμαΐδα. Εξάλλου, ο τίτλος του Δεσπότη αναφέρεται στο *Χρονικό* αναφορικά με άλλες περιπτώσεις, αλλά είναι κάθε φορά συνδεδεμένος με τη διακυβέρνηση συγκεκριμένης

63 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 74-75, §2.

64 Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 314[14-15]: «Σίμων τε γὰρ ὁ Κράλη ἀδελφὸς, Ἀκαρνανίας τότε ἄρχων».

65 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 557[7-8] : «τὸν τηνικαῦτα τῶν ἐκεῖ χωρῶν τε καὶ πόλεων ἀρχηγὸν Σίμωνα».

66 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

67 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 557[8-9]: «Σίμωνα τὸν ἐπ' ἀδελφῇ μὲν γαμβρόν» [του Νικηφόρου].

68 *PLP*, 21185.

69 Σύμφωνα με το *PLP* (21185), ο Δουσάν διόρισε τον Συμεών στην Ήπειρο το έτος 1337 ή αργότερα, πιθανώς γύρω στο 1350 («1337 od. später, wahrscheinlich ca. 1350»). Εντούτοις, το «1337» αποτελεί σύγχυση με το 1347, ενώ το «ca. 1350» είναι ατεκμηρίωτο.

70 Η Κατσαροπούλου (*ό.π.*, 98) δηλώνει πως ο γάμος έγινε «γύρω στα 1350», με αναφορές στον Π. Αραβαντινό (*Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμ. 1, 131, σημ. 1 και Cirac Estopañan, *Bizancio y España*, 118). Όμως, ο Αραβαντινός γράφει πως ο Συμεών παντρεύτηκε τη Θωμαΐδα «κατὰ τὸ ἔτος 1350», χωρίς να τεκμηριώνει, ενώ ο Estopanan τοποθετεί τον γάμο το ἔτος 1349-50, με επιχείρημα ότι η κατάκτηση της Ηπείρου έγινε μόνο το 1349 (*αυτόθι*, 114, 117), το οποίο είναι λανθασμένο.

71 Ferjančić, *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама*, 180, 216.

72 *Αυτόθι*, 167-168.

εδαφικής οντότητας[73]. Δεύτερον, το βυζαντινό διοικητικό πρότυπο, το οποίο ο Δουσάν αντέγραψε, ήταν τότε σε εξέλιξη. Μέχρι το τέλος του Βυζαντίου ο δεσποτικός τίτλος ήταν, σε θεωρητικό επίπεδο, ανεξάρτητος από τη θέση του κυβερνήτη μια επαρχίας, στην πράξη όμως άρχισε να υφίσταται σύγχυση των δύο καταστάσεων ήδη από τα χρόνια του Ιωάννη Καντακουζηνού. Πράγματι, ο Καντακουζηνός διακήρυξε το 1342 την πρόθεσή του να κάνει τον γαμβρό του, τον δεσπότη Νικηφόρο Β΄, κυβερνήτη της Ηπείρου, όταν αυτός ενηλικιωθεί. Το έτος 1349 έστειλε ως διοικητή της Πελοποννήσου τον υιό του Μανουήλ, ο οποίος ήταν ήδη δεσπότης εδώ και δύο χρόνια. Επισήμως, λοιπόν, δεν υπήρχε σχέση μεταξύ του τίτλου και της κυβερνήσεως, αλλά στην πράξη μια τέτοια σχέση υπήρχε όντως μέχρι το τέλος του δεσποτάτου του Μορέως[74]. Τρίτον, η διάκριση αυτή και στη Σερβία υπήρχε πιθανώς θεωρητικά, όμως στην πράξη η χορήγηση βυζαντινών τίτλων στους διοικητές των πρώην βυζαντινών επαρχιών από τον Δουσάν δεν αποτελούσε αυτοσκοπό, αλλά είχε προφανώς στόχο να διευκολύνει την εγκατάστασή τους στην περιοχή δικαιοδοσίας τους[75]. Τέλος και κυρίως, η Ήπειρος δεν ήταν οποιαδήποτε βυζαντινή ή σερβική επαρχία, αλλά μια επαρχία όπου η σύνδεση του δεσποτικού τίτλου με την τοπική διοίκηση ήταν δεδομένη εδώ και έναν αιώνα. Επιπλέον, η κυβέρνηση της Ηπείρου ήταν συνδεδεμένη και με μια τοπική δυναστεία. Όποια και να ήταν η πρακτική του Δουσάν όσον αφορά στον δεσποτικό τίτλο στην υπόλοιπη αυτοκρατορία του, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Σέρβος ηγεμόνας είχε κάθε λόγο να συνδέσει την εξουσία της Ηπείρου με τον δεσποτικό τίτλο αλλά και με τον γάμο με την κληρονόμο των Κομνηνοδουκάδων[76].

Είναι πρόδηλο ότι τα γεγονότα αυτά μαρτυρούν για την πολιτική οπτική του Δουσάν εν σχέσει με την εγκαθίδρυση της βασιλείας του σε βυζαντινές περιοχές, και πιθανώς έγιναν σε περιορισμένο χρονικό διάστημα, αμέσως μετά την κατάκτηση των περιοχών αυτών. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι ο Δουσάν μνημόνευσε το «Δεσποτάτο» στον τίτλο του μόνο μια φορά, τον Δεκέμβριο του 1347. Τούτο σημαίνει πιθανώς ότι παραχώρησε την κυβέρνηση της Ηπείρου στον Συμεών πολύ σύντομα, μετά την ημερομηνία αυτή[77].

73 *Χρονικόν των Ιωαννίων*, 75, §2[21-27] (Ιωάννης Κομνηνός, δεσπότης Αυλώνας), 79, §8[5-13] (Πέτρος Λιώσας, δεσπότης Άρτας και Ιωάννης Σπάτας, δεσπότης Αγγελοκάστρου), 79 §8[27]-9[4], 82, §11[33] (Θωμάς Πρέλουμπος, δεσπότης Ιωαννίνων), 96, §32[8-11] (Ιζάου, δεσπότης Ιωαννίνων).

74 Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, 434-435. Estangüi Gómez, Byzance face aux ottomans, 61. Osswald, «The State of Epirus as Political Laboratory», 22-26.

75 Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 61-62. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 132.

76 Agatonović, *ό.π.*, 59-61. Osswald, «L'idée d'Empire dans une province séparatiste», 103. Osswald, «The State of Epirus as Political Laboratory», 28-29.

77 Συνέχισε όμως να μνημονεύει τις δυτικές περιοχές, δύο φορές το 1348, μια το 1349, και ακόμα μια το 1355. Πρβλ. Slaveva, Mošin, *Српски грамоти од Душаново време*, 26, 61, 69, 74. Oikonomou, «Emperor of the Romans, Emperor of the Romania», 125.

Αφετέρου, η Θωμαΐς και η μητέρα της η Άννα είχαν και αυτές δικούς τους λόγους, ώστε να συνάψουν γάμο η μέν με τον Συμεών, η δε με τον Ιωάννη Κομνηνό Ασάνη. Ο Νικηφόρος Β΄ είχε, οικειοθελώς ή όχι, πάρει το μέρος του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού, ο οποίος τον είχε πάρει μαζί του στην Κωνσταντινούπολη και του είχε δώσει την κόρη του ως σύζυγο, τον δεσποτικό τίτλο και την υπόσχεση να έχει πάλι κάποτε την εξουσία της Ηπείρου[78]. Όμως η σερβική κατοχή της περιοχής έθεσε τέρμα στις ελπίδες αυτές. Αντιθέτως, για την Άννα και τη Θωμαΐδα, η κατάκτηση αυτή προσέφερε την ευκαιρία επανόδου αυτών στο πολιτικό προσκήνιο. Υπενθυμίζεται ότι η Θωμαΐς και η Άννα, ευρισκόμενες σε περιορισμό από τους Βυζαντινούς πιθανώς στη Θεσσαλία, απελευθερώθηκαν από τους Σέρβους. Είχαν λοιπόν συμφέρον να ενσωματωθούν στη σερβική ελίτ, η οποία έμελλε να τις δεχθεί ευμενώς και να τις αφήσει να παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο νέο καθεστώς της Ηπείρου[79].

Όσον αφορά στην κυβέρνηση του Συμεών στην Ήπειρο, δεν έχουμε ειδήσεις. Φαίνεται πως ήταν αρκετά αγαπητός στους κατοίκους, λαμβανομένου υπόψη ότι το *Χρονικό των Ιωαννίνων*, το οποίο, ως φίλα προσκείμενο στη Μαρία Παλαιολογίνα, τον ονομάζει «φιλόχριστον» και «εὐσεβέστατον», διηγείται πως το έτος 1359, μετά τρία χρόνια απουσίας, οι Ηπειρώτες τον αποδέχθηκαν πάλι ως ηγεμόνα[80].

III. ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ

III.Α΄ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ ΚΑΙ ΠΑΛΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΡΟΝΟ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

Στις 20 Δεκεμβρίου 1355, ο Δουσάν πέθανε και άφησε τον θρόνο στον υιό του, τον Στέφανο Ουρέση Ε΄ (1355-1371), γνωστό ως *Ουρέση*. Λίγο αργότερα, τον Ιανουάριο ή τον Φεβρουάριο, πέθανε και ο Πρέλουμπος, κυβερνήτης της Θεσσαλίας, πιθανώς σε μια μάχη κατά των Αλβανών[81]. Οι πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας για τα μετέπειτα χρόνια προέρχονται από ποικίλες πηγές, οι οποίες διαφωνούν μεταξύ τους, κάτι που οι νεότεροι ερευνητές γενικά παραβλέπουν: ακολουθούν τη μία ή την άλλη πηγή χωρίς να σχολιάσουν τις διαφωνίες αυτές. Εντούτοις, η εξέταση του συνόλου των πληροφοριών κρίνεται απαραίτητη, όχι μόνο για την ερμηνεία των γεγονότων, αλλά και διότι προσφέρει πολλά στην ερμηνεία της δράσεως του Συμεών και στους λόγους της παρακμής της σερβικής αυτοκρατορίας.

Πράγματι, ο Ιωάννης Καντακουζηνός διηγείται ότι ο Συμεών αποφάσισε αμέσως μετά τον θάνατο του Δουσάν να διεκδικήσει τον θρόνο του ετεροθαλή αδελ-

78 Nicol, *ό.π.*, 126-127.

79 *Αυτόθι*, 127, 132-133. Rigo, *ό.π.*, 205-206. Osswald, «S'assimiler pour régner?», 325-326.

80 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 77, §6[1-13].

81 *PLP*, 23720. Rigo, *ό.π.*, 206. Osswald, «À propos du césar Preljub», 144-147.

φού του. Διηγείται επίσης ότι ο Νικηφόρος Β΄ εισέβαλε με τη σειρά του στη Θεσσαλία, προκειμένου να πάρει πίσω τα εδάφη των προγόνων του:

«Ὑπὸ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Κράλης ὁ τῶν Τριβαλῶν δυνάστης ἐτελεύτησε, καὶ στάσις οὐ μικρὰ ἀνερρίπίσθη Τριβαλοῖς. Σίμων τε γὰρ ὁ Κράλη ἀδελφὸς, Ἀκαρνανίας τότε ἄρχων, τῆς ὅλης Τριβαλῶν ἀρχῆς ἀντεποιήθη, ὡς αὐτῷ διαφερούσης μᾶλλον, καὶ πολλοὺς τῶν παρὰ Τριβαλοῖς ἐπιφανῶν συναιρομένους εἶχε πρὸς τὸ ἔργον· καὶ Οὔρεσις ὁ Κράλη παῖς τῆς πατρῴας ἕνεκα ἀρχῆς ἐπολέμει πρὸς τὸν θεῖον. Ἑλένη τε ἡ τούτου μήτηρ ὁμοίως ἀπιστοῦσα τῷ τε υἱῷ καὶ Σίμωνι τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἀδελφῷ πόλεις πολλὰς ὑποποιησαμένη καὶ δύναμιν ἑαυτῇ οὐκ εὐκαταφρόνητον περιστήσασα, καθ' ἑαυτὴν εἶχε τὴν ἀρχὴν μηδετέρῳ πολεμοῦσα, μήτε μὴν συναιρομένη πρὸς τὸν πόλεμον. Οἵ τε δυνατώτατοι τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπιφανῶν τοὺς ὑποδεεστέρους ἀπελάσαντες ἐκ τῶν ἀρχῶν, καὶ τὰς ὁμόρους ἕκαστος πόλεις ὑφ' ἑαυτῷ πεποιημένος, οἱ μὲν τῷ Κράλῃ συνεμάχουν, οὐκ αὐτοὶ παρόντες, οὐδ' ὡς δεσπότῃ πειθαρχοῦντες, ἀλλὰ πέμποντες ἐπιμαχίαν, οἷα δὴ σύμμαχοι καὶ φίλοι, οἱ δὲ Σίμωνι τῷ θείῳ· ἔνιοι δὲ αὐτῶν προσεῖχον οὐδετέρῳ, ἀλλὰ τὴν οὖσαν δύναμιν συνέχοντες, τὸ μέλλον ἀπεσκόπουν, ὡς ἐκείνῳ προσθησόμενοι, ὃς ἂν τὸ πλέον ἔχῃ· καὶ εἰς μυρία τμήματα διαιρεμενοι, ὃς ἂν τὸ πλέον ἔχῃ· καὶ εἰς μυρία τμήματα διαιρεθέντες ἐστασίαζον. Ῥωμαῖοι δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὑπὸ Τριβαλῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἠδικημένοι χρόνον, καιροῦ τυχόντες, τά, τε ἡρπασμένα ἀνασώσασθαι καὶ δίκας τοὺς βαρβάρους ἀπαιτῆσαι τῶν τετολμημένων, διὰ τὸν κατέχοντα συγγενικὸν πόλεμον καὶ τοὺς στασιασμοὺς εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνάλωσαν τὸν καιρόν. Νικηφόρος δὲ δεσπότης ὁ δοὺξ τὴν κατέχουσαν τὰ Τριβαλῶν πράγματα στάσιν ὁρῶν καὶ ῥᾷστα τὴν πατρῴαν ἐλπίσας ἀνασώσασθαι ἀρχὴν, ἄλλως θ' ὅτι καὶ Πρεάλιμπος, ὃς Θετταλίας εἶχε τὴν ἀρχὴν, ἐτεθνήκει καὶ αὐτὸς...»[82].

Από το ανωτέρω κείμενο προκύπτουν τα εξής: πρώτον, ότι ο Συμεών δεν ήταν ικανοποιημένος με την εξουσία του στην Ήπειρο, και δεύτερον, ότι η σερβική κυριαρχία στη δυτική και κεντρική Ελλάδα παρήκμασε για εσωτερικούς λόγους[83]. Αντίθετα, σύμφωνα με το *Χρονικό των Ιωαννίνων*, ο Νικηφόρος εισέβαλε αυτός πρώτος στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, εκδιώκοντας τον Συμεών στην Καστοριά, όπου ο τελευταίος αναγορεύθηκε αυτοκράτορας:

«Μετὰ δέ τινος χρόνου παραδρομήν, ἐκποδὼν ὁ βασιλεὺς Στέφανος γεγονὼς καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀπάρας δικαιωτήρια, ἔτι καὶ οἱ τούτου σατράπαι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν

82 Ιωάννης Καντακτακουζηνός, *Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 314[12]-315[15].

83 Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, 133-134. Jireček, *Geschichte der Serben*, 415. Soulis, *The Serbs and Byzantium*, 86-87. Nicol, *Meteora*, 60-61. Ο ίδιος, *The Despotate of Epiros*, 134. Ο ίδιος, *The Last Centuries of Byzantium*, 266. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 108-109. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 196-197. Ασωνίτης, Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα, 117. Ο Lj. Maksimović, («Η ανάπτυξη κεντρόφυγων ροπών», 287-288), φαίνεται να έχει την άποψη αυτή, αν και αναφέρει τους Mihaljčić και Ferjančić.

τῆς Βλαχίας εἰληφὼς ἀρχὴν καῖσαρ ὁ Πρέλουμπος, καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνθρώπων γενόμενος, ἐπιδημεῖ τῇ ἐν Ἑλλάδι Βλαχίᾳ ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ὁ τῆς εὐσεβοῦς βασιλίδος αὐτάδελφος Νικηφόρος ὁ δεσπότης, καὶ ταύτην ὑφ᾽ ἑαυτὸν ποιησάμενος, πρὸς δὲ καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν εἰληφώς, ἤτοι τὸ δεσποτᾶτον, τὸν δὲ ἴδιον γαμβρόν, τὸν δεσπότην λέγω Συμεών, τῆς ἀρχῆς ἐκβαλὼν τοῦ δεσποτάτου, εἰς Καστορίαν ἐκπέμπει τοῦτον μετὰ καὶ τῆς βασιλίσσης Θωμαΐδος, αὐτὸς δὲ πᾶσαν περιζώννυται τὴν ἀρχὴν, τῆς ἐν Ἑλλάδι λέγω Βλαχίας καὶ αὐτῆς τῆς Αἰτωλίας. Ὁ δέ γε Συμεών, ἐν Καστορίᾳ γενόμενος, καὶ ταύτην εἰληφὼς παραυτίκα καὶ φρούρια τινα καὶ πόλεις καὶ χώρας πλείστας, ἐν τῇ Καστορίᾳ τὴν οἴκησιν ἐποιήσατο. Πολλῶν δὲ τούτῳ προσχωρησάντων Ῥωμαίων, Σέρβων καὶ Ἀλβανιτῶν, καὶ εἰς τέσσαρας ἢ καὶ πέντε χιλιάδας τὸ ἑαυτοῦ ἀριθμήσας στράτευμα, βασιλεὺς παρ᾽ αὐτῶν ἀναγορεύεται, καὶ τῆς Καστορίας ἐξέρχεται, πρὸς δὲ τὰ τῆς Σερβίας ἐπιστρατεύει ὅρια, ὡς τὴν τοῦ πατρὸς δῆθεν καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Στεφάνου ἀρχὴν παραληψόμενος[84].»

Αυτό όμως σημαίνει πως ο Συμεών προσπάθησε να γίνει αυτοκράτορας στη Σερβία εξ αιτίας της εισβολής του Νικηφόρου, ο οποίος του στέρησε την εξουσία της Ηπείρου, και συνεπώς ότι η σερβική αυτοκρατορία παρήκμασε για εξωτερικούς λόγους[85]. Κατά τον Γρηγορά, αφετέρου, ο Νικηφόρος συμμάχησε με τον Συμεών, τον γυναικάδελφό του, κατά του Ουρέση:

«*Τοῦ δ᾽ ἦρος ἀρχομένου ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἀρχηγὸς ἐτεθνήκει Κράλης Σερβίας, καὶ θόρυβον ἔσχε καὶ ζάλην ἐντεῦθεν ἐκεῖ τὰ πράγματα τῷ νέῳ τῆς ἀρχῆς διαδόχῳ, οὐ μόνον ἐκ τῶν τῆς χώρας ἐπιτρόπων αὐτοῦ καὶ τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ Νικηφόρος (...), ὃν ὁ λόγος ἄνω που δέδειχε γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ καταστάντα καὶ συμπαρομαρτοῦντα τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ πρὶν ἢ βασιλείας δράξασθαι, ἔδραμεν εὐθὺς πρὸς Ἀκαρνᾶνας καὶ Αἰτωλούς· καὶ συλλήπτορας εἰληφὼς ἐκείνους, καὶ ἅμα τὸν τηνικαῦτα τῶν ἐκεῖ χωρῶν τε καὶ πόλεων ἀρχηγὸν Σίμωνα τὸν ἐπ᾽ ἀδελφῇ μὲν γαμβρόν, υἱὸν δὲ τοῦ τεθνηκότος Κράλη Σερβίας, ἐπέθετο ταῖς ἄχρι τόθ᾽ ὑπηκόοις τῷ Κράλη πόλεσι τῆς Θετταλίας, προσκαλουμένας μὲν αὐτὸν ἐκ πολλοῦ, νῦν δὲ καὶ προσχωρούσας ἑκοντί. καὶ παρεστήσατο τοῦτον τὸν τρόπον οὐκ ὀλίγην ἀρχήν, προσερρυηκότων τέως εἰς συμμαχίαν καὶ τῶν γειτόνων αὐταῖς Ἀλβανῶν καὶ Ἰλλυριῶν*[86].»

84 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, §3-4, 75-76.

85 Ferjančić, *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама*, 168. Mihaljčić, *Крај српског царства*, 13-15, 35. Matanov, «Radoslav Hlapen», 74. Fine, *The Late Medieval Balkans*, 348. Δρακοπούλου, «Η σερβική παρουσία στην Καστοριά», 90.

Ο Rigo («La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 207) αναφέρει το *Χρονικό* και τον Γρηγορά, χωρίς να πέρνει θέση. Ο Agatonović (*Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 69-73, 76) και ο Ferjančić (*Тесалија*, 237-238) προσπαθούν να εναρμονίσουν τις δύο πηγές. Ο πρώτος, κάπως αντιφατικά, γράφει πως ο Συμεών ετοιμαζόταν να εκστρατεύει κατά της Σερβίας, αλλά λόγω ελλείψεως στρατιωτικών δυνάμεων, δεν θα μπορούσε να αντισταθεί στον Νικηφόρο. Πειστικότερα, ο Ferjančić θεωρεί ότι ο Νικηφόρος πήγε στη Θεσσαλία, όταν ο Δουσάν πέθανε, και ότι ο Συμεών κατέφυγε στην Καστοριά, όταν ο Νικηφόρος ήταν στη Θεσσαλία.

86 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 556^{22}-557^{14}.

Τέλος, ο Orbini γράφει πως ο Συμεών εκστράτευσε κατά της Σερβίας, αλλά δεν αναφέρει ούτε τον Νικηφόρο ούτε καμία αυτοκρατορική αναγόρευση[87]. Συνεπώς, η διήγηση του Orbini επιβεβαιώνει αυτή του Καντακουζηνού.

Οι δύο πλέον αξιόπιστες πηγές είναι με βεβαιότητα ο Καντακουζηνός, ο οποίος ήταν πεθερός του Νικηφόρου και ήταν επομένως καλά πληροφορημένος, και ο συγγραφέας του *Χρονικού των Ιωαννίνων*, ο οποίος γνωρίζει πολύ καλά τα τοπικά γεγονότα. Από τους δύο, η αφήγηση του Καντακουζηνού φαίνεται να ανταποκρίνεται περισσότερο στα πράγματα, εφόσον ισχυρίζεται ότι ο Νικηφόρος, ο οποίος είχε λίγους στρατιώτες μαζί του, πήρε την εξουσία στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, μιας και ο Συμεών είχε ήδη φύγει προς βορρά με τον στρατό του. Προς τούτοις, φαίνεται απίθανη η πληροφορία του *Χρονικού*, ότι δηλαδή ο Συμεών αναγορεύθηκε αυτοκράτορας φθάνοντας στην Καστοριά εκδιωγμένος από τον Νικηφόρο. Όπως λοιπόν αποκαλύπτουν τα παραπάνω, ο Συμεών πράγματι επεδίωξε φιλόδοξους στόχους ήδη πριν την εκστρατεία του Νικηφόρου.

Κατά συνέπεια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα γεγονότα έγιναν ως εξής. Μόλις πέθανε ο Δουσάν, ο Συμεών, όπως και άλλοι Σέρβοι αυθέντες, αρνήθηκε να υποταχθεί στον Ουρέση. Λίγο αργότερα, τον Ιανουάριο ή τον Φεβρουάριο 1356, πέθανε και ο Πρέλουμπος, κυβερνήτης της Θεσσαλίας, κάτι που οδήγησε τον Νικηφόρο Β΄ στην εκμετάλλευση της πολιτικής αυτής αστάθειας. Έφυγε από την Κωνσταντινούπολη με λίγους στρατιώτες για τη Θεσσαλία, όπου έγινε αποδεκτός ως ηγεμόνας[88], εκδιώκοντας την Ειρήνη[89], χήρα του Πρελούμπου, η οποία κατέφυγε στον Ουρέση στη Σερβία. Ο δε Συμεών είτε ήταν ακόμα στην Ήπειρο και ετοιμαζόταν να φύγει προς τον βορρά, είτε είχε ήδη φύγει στην Καστοριά με τον στρατό του. Άλλωστε δεν έκρινε σκόπιμο να μάχεται εναντίον δύο εχθρών. Αφού δε είχε σκοπό να βασιλεύει στη Σερβία, συνθηκολόγησε με τον Νικηφόρο και παρέδωσε την Ήπειρο στην εξουσία του τελευταίου[90], που ούτως ή άλλως ήταν κουνιάδος του, και έτσι μπορούσε να θεωρεί πως ο Νικηφόρος κυβερνούσε τις νότιες επαρχίες εν ονομάτι του. Η μαρτυρία του *Χρονικού των Ιωαννίνων*, αντίθετη στην προηγούμενη, εξηγείται ίσως από την εκτίμηση του συντάκτη προς την Ηπειρωτική δυναστεία, ο οποίος δεν επιθυμούσε να ομολογήσει ότι ο Συμεών είχε δώσει στον Νικηφόρο κάτι που του ανήκε ήδη. Μια άλλη δυνατότητα είναι ότι η μνήμη του γεγονότος άλλαξε με το πέρασμα του χρόνου[91] ενώ στην πραγματικότητα ο

87 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

88 Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 315[13-22], 317[1-2].

89 *PLP*, 23718. Osswald, «À propos du césar Preljub», 147-157.

90 Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 317[2-3].

91 Ή, όπως λέει ο M. de Certeau («Pour une nouvelle culture», 39:) «το γεγονός είναι ό,τι γίνεται». Ο Rade Mihaljčić, (Краj српског царства, 12-13), υποθέτει ένα παρόμοιο φαινόμενο στο έργο του Καντακουζηνού, αλλά το Χρονικό των Ιωάννινων επίσης συντάχθηκε αργότερα από τα γεγονό-

Συμεών είχε φύγει και ο Νικηφόρος είχε πάρει τη θέση του, μερικά χρονιά αργότερα ο χρονικογράφος έγραψε εσφαλμένα ότι ο Νικηφόρος είχε εκδιώξει τον Συμεών. Σε κάθε περίπτωση, ουδεμία μνεία στρατιωτικής αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο ανδρών υπάρχει, μετά τον ερχομό του Νικηφόρου στην Ήπειρο και την εγκατάσταση του Συμεών στην Καστοριά.

Εντούτοις, έχει υποστηριχθεί, από τον ίδιο τον γράφοντα μεταξύ άλλων, ότι οι δύο ηγεμόνες βρίσκονταν σε κατάσταση πόλεμου και ότι η πληροφορία του Καντακουζηνού, ότι ο Νικηφόρος προσπάθησε να παντρευτεί την αδελφή της Ελένης της Βουλγαρίας[92], εξηγείται από το ότι επιθυμούσε συμμαχία με τον Ουρέση κατά του Συμεών[93]. Αυτή η ερμηνεία όμως είναι μάλλον λανθασμένη. Πρώτον, ο Καντακουζηνός δηλώνει πως ο Νικηφόρος ήθελε να στηρίξει τη θέση του και να αποφύγει σερβική επίθεση, αλλά σε αυτή την περίπτωση δεν μνημονεύει τον Συμεών. Δεύτερον, όπως ελέχθη ανωτέρω, ο Καντακουζηνός θεωρεί την Ελένη σύμμαχο του Συμεών, και όχι του Ουρέση. Τρίτον, ο γράφων πιστεύει σήμερα ότι η εν λόγω αδελφή της Ελένης της Βουλγαρίας δεν ήταν άλλη από την Ειρήνη, τη χήρα του Πρελούμπου, η οποία διεκδικούσε τη Θεσσαλία, και ότι η σερβική επίθεση, την οποία ο Νικηφόρος ήθελε να αποφύγει, ήταν η εισβολή της Ειρήνης, η οποία τελικά έγινε λίγο αργότερα, όπως θα δούμε[94]. Έστω και εάν η μεταξύ τους συνθήκη είναι δημιούργημα της φαντασίας του Γρηγορά, ο Συμεών και ο Νικηφόρος είχαν πολλές φροντίδες και αρκετά προβλήματα με άλλους εχθρούς για να μάχονται ο ένας τον άλλο.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, είτε πριν τη συνθήκη είτε μετά, ο Συμεών έφυγε από την Ήπειρο και πήγε με τη Θωμαΐδα στην Καστοριά. Εκεί συγκέντρωσε στρατό, τέσσερις με πέντε χιλιάδες άνδρες, Ρωμαίους, Σέρβους και Αλβανούς, σύμφωνα με το *Χρονικό των Ιωαννίνων*[95], οι οποίοι τον ανακήρυξαν αυτοκράτορα, άγνωστο πότε ακριβώς[96]. Αυτός ο αριθμός, εάν ισχύει, φαίνεται ανεπαρκής για την κατάκτηση της Σερβίας[97]. Πιθανώς ο Συμεών είχε την ελπίδα ότι οι Σέρβοι αριστοκράτες θα έπαιρναν το μέρος του. Σύμφωνα με τον Καντακουζηνό, η εξέγερσή του ήταν μια «στάσις οὐ μικρά», και αυτός «πολλοὺς τῶν παρὰ Τριβαλοῖς ἐπιφανῶν συναιρομένους εἶχε πρὸς τὸ ἔργον», μεταξύ άλλων και την ίδια την

τα. Το εν λόγω τμήμα του Χρονικού πιθανώς γράφτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1370. Βλ. B. Osswald, «Chronique de Iôannina», 78.

92 Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 3, 317[5-24].

93 Agatonović, *ό.π.*, 74. Ducellier, *La façade maritime de l'Albanie*, 487. Osswald, «S'assimiler pour régner ?», 326.

94 Osswald, «À propos du césar Preljub», 154-157.

95 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

96 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, §3-4, 75-76.

97 Agatonović, *ό.π.*, 99-100.

μητέρα του Ουρέση, την Ελένη της Βουλγαρίας. Στην πραγματικότητα όμως η Ελένη ήταν στο πλευρό του υιού της[98]. Περισσότερο αξιόπιστη είναι η υπόθεση ότι ο δεσπότης της Αυλώνας, των Κανίνων και του Βερατίου Ιωάννης Κομνηνός Ασάνης, αδελφός της Ελένης, κουνιάδος του Δουσάν και θείος του Ουρέση, και η γυναίκα του η Άννα Παλαιολογίνα, μητέρα του Νικηφόρου και της Θωμαΐδος και πεθερά του Συμεών, έλαβαν το μέρος του τελευταίου[99]. Πράγματι, τον Απρίλιο του έτους 1356 το Βεράτι δέχθηκε επίθεση από τους Σέρβους[100], ενώ τον Σεπτέμβριο του 1357 ο απεσταλμένος του Συμεών στη Ραγούσα ήταν ο Vasilius Zenofi, προερχόμενος από την Αυλώνα[101]. Επίσης ο Vlash Matarango, ο οποίος είχε κτήματα στην Αλβανία, είχε πιθανώς επιλέξει να συνταχθεί με τον Συμεών[102]. Ο Orbini όμως γράφει πως λίγοι Σέρβοι αριστοκράτες τον υποστήριξαν[103], και γενικά ο Συμεών είχε λιγότερους υποστηρικτές από τον αντίπαλό του[104]. Επισημαίνεται ότι ο ισχυρισμός ορισμένων μελετητών, ότι ο Συμεών πήγε στη Θεσσαλία πριν ή μετά την Καστοριά, είναι πλημμελώς τεκμηριωμένος[105].

Ούτως ή άλλως, ο Συμεών απέτυχε να αναγνωρισθεί αυτοκράτορας στη Σερβία. Τον Απρίλιο του έτους 1357, στο sabor (βουλή) των Σκόπιων, η πλειονότητα των Σέρβων αριστοκρατών επιβεβαίωσε την υποστήριξή της στον Ουρέση[106], που

98 Ostrogorski, *Серска област после Душанове смрти*, 3-4. Mihaljčić, *Крај српског царства*, 17, 66-70. Ας θυμίσουμε εδώ ότι σύμφωνα με τον Orbini (*Il Regno de gli Slavi*, 270) η Ελένη ήταν εχθρική με τον Συμεών, ώστε να φθάσει στο σημείο να προσπαθεί να τον δηλητηριάσει.

99 Agatonović, *ό.π.*, 82-85. Ducellier, *ό.π.*, 486-487. Ο Mihaljčić, (*ό.π.*, 17-18, 21-22) θεωρεί πως ο Ιωάννης ήταν ο σύμμαχος του Συμεών, χωρίς όμως να τον αναγνωρίζει ως αυτοκράτορα. Ο Agatonović θεωρεί πως ο Ιωάννης πήρε το μέρος του Συμεών, γιατί ο Νικηφόρος τον απείλησε και ότι αυτός έστειλε τους Αλβανούς που τον σκότωσαν στον Αχελώο. Αυτή η ανάλυση δεν φαίνεται σωστή, αφού α) όπως είδαμε, δεν υφίστατο πόλεμος μεταξύ Συμεών και Νικηφόρου, β) το δεσποτάτο της Αυλώνας δεν άνηκε στο έδαφος της Ηπείρου και ο Νικηφόρος δεν το διεκδικούσε και γ) οι Αλβανοί του Αχελώου είχαν έρθει εκεί με τον Δουσάν το έτος 1346/47.

100 Αλεξούδης, «Δύο σημειώματα», 276. Jireček, *Geschichte der Serben*, 415.

101 Rački, *Monumenta Ragusina*, τόμ. 2, 193 (5 Σεπτεμβρίου 1357). Για την καταγωγή του Zenofi, βλ. *αυτόθι*, 183 (15 Απριλίου 1357).

102 Το έτος 1364, ένας από τους αντιπρόσωπους του Matarango στη Ραγούζα ήταν κάποιος Θεόδωρος Άγγελος της Θεσσαλίας (Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age*, 205, αρ. 251). Αυτό όμως αποτελεί ένδειξη, όχι απόδειξη (Βλ. κατωτέρω, σημ. 215). Για τον Matarango βλ. Ducellier, *ό.π.*, 485. Η Κατσαροπούλου (*Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 110) μνημονεύει και τον καίσαρα Novak, ο οποίος διοικούσε την Πρέσπα, ως υποστηρικτή του Συμεών, αλλά η δήλωση βασίζεται σε λανθασμένη κατανόηση του Jireček (*Geschichte der Serben*, 415). Στα 1369 ο Novak ήταν στο πλευρό του Ουρέση. Βλ. Jireček, *ό.π.*, 433. Mihaljčić, *ό.π.*, 119.

103 Orbini, *ό.π.*, 270.

104 Mihaljčić, *ό.π.*, 17-18, 21-22.

105 Soulis, *The Serbs and Byzantium*, 87, 121. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 108. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο*, 117. Ο Maksimović («Η ανάπτυξη κεντρόφυγων ροπών», 287) γράφει λανθασμένα πως ο Συμεών κυβέρνησε τη Θεσσαλία από το 1356 ως το 1358.

106 Jireček, *Geschichte der Serben*, 417, Radojčić, *Српски државни сабори у средњем веку*, 146-150. Mihaljčić, *Крај српског царства*, 18, 34. Για το θεσμό του «sabor» βλ. Šarkić, «Organisation du pouvoir en Serbie médiévale», 82-84.

και αυτός όμως γνώρισε δυσκολίες, καθόσον δέχθηκε επίθεση από τον βασιλιά της Ουγγαρίας[107]. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, ο Συμεών έστειλε, όπως είδαμε, έναν αποσταλμένο στη Ραγούζα. Δυστυχώς, γνωρίζουμε μόνο την απάντηση της τοπικής Γερουσίας, και αγνοούμε ποιό ήταν το αρχικό αίτημα. Εάν ο Συμεών πρότεινε στους Ραγουζέους συμμαχία κατά του Ουρέση, απέτυχε: η Γερουσία περιορίστηκε στο να προτείνει να παίξει τον ρόλο του μεσολαβητή, για την αποκατάσταση της ειρήνης ανάμεσα στους δύο ηγεμόνες. Εάν όμως ζητούσε βοήθεια για να συνθηκολογήσει με τον ανεψιό του, η Δημοκρατία του Αγίου Βλασίου συμφώνησε, αλλά, σε αυτή την περίπτωση, είναι οι διαπραγματεύσεις που απέτυχαν[108]. Πράγματι, το έτος 1358 βλέπουμε τον Συμεών να εισβάλει στο σερβικό έδαφος[109], το δε νέο της εισβολής του έφθασε μέχρι τον Δούναβη[110]. Έφθασε με τον στρατό του μέχρι τη Σκόδρα, την οποία πολιόρκησε και προσπάθησε να κατακτήσει, χωρίς αποτέλεσμα όμως[111].

Σε πηγές της εποχής αυτής ο Συμεών είναι γνωστός επίσης με τα υποκοριστικά Simša (1359)[112], Symçe (1357)[113] ή Semša (χωρίς ημερομηνία)[114] και ακόμα αργότερα ως Sinissa[115] ή Siniša[116]. Από ό,τι φαίνεται, τα υποκοριστικά αυτά ονόματα δόθηκαν στον Συμεών λόγω του μικρού της ηλικίας του, εν σχέσει με τον Δουσάν, ο οποίος ήταν μεγαλύτερος κατά δύο περίπου δεκαετίες, και όχι λόγω κάποιας πρόθεσης υποτίμησής του[117].

Στο σημείο αυτό κρίνεται ορθό να αξιολογηθεί, ο ρόλος του Νικηφόρου και του Συμεών στην, μετά τον θάνατο του Δουσάν, παρακμή του σερβικού βασιλείου.

Κατά τον Rade Mihaljčić, η διαδοχή του Δουσάν πραγματοποιήθηκε χωρίς πρόβλημα, οι δυσκολίες άρχισαν μόνο με την επίθεση του Νικηφόρου, δηλαδή για εξωτερικούς λόγους. Η άφιξη του Νικηφόρου της Ηπείρου είχε ως συνέπεια τη διεκδίκηση του θρόνου της Σερβίας από τον Συμεών, ο οποίος τελικά είναι υπεύθυνος για την οριστική απώλεια των νότιων επαρχιών της αυτοκρατορίας

107 Jireček, *ό.π.*, 416-417.

108 Mihaljčić, *ό.π.*, 18-19.

109 Orbini, *ό.π.*, 270.

110 Jireček, «Споменици српски», 4, 32-33.

111 Orbini, *ό.π.*, 270. Jireček, *Geschichte der Serben*, 419. Soulis, *ό.π.*, 87, 115. Mihaljčić, *ό.π.*, 19. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 197.

112 Jireček, «Споменици српски», αρ. 16, 33: «Simsa».

113 Rački, *Monumenta Ragusina*, τόμ. 2, 193: «Dominus Symce».

114 Novaković, «Српски поменици xv-xviii века», αρ. 1, 29: «Семшоу».

115 Orbini, *ό.π.*, 270.

116 Έτσι είναι γνωστός τόσο στην παλαιά σερβική παράδοση (Jireček, *ό.π.*, 415) όσο και στη νεότερη σερβική ιστοριογραφία (Agatonović, *ό.π.*, σποράδην. Ferjančić, *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама*, 18 κ.ε..)

117 Djurić, «Поменик светогорског Протата с краја XIV века», 166, σημ. 118.

της Σερβίας[118]. Εντούτοις, δεν μπορεί να γίνει δεκτή από τον γράφοντα η άποψη ότι η εκστρατεία του Νικηφόρου αποτελεί το εξωτερικό αίτιο της παρακμής της αυτοκρατορίας: διότι εάν τόσο περιορισμένες στρατιωτικές δυνάμεις, όπως αυτές του Νικηφόρου, δημιούργησαν τέτοια μεγάλη κρίση, αυτό σημαίνει πως η αυτοκρατορία των Σέρβων ήταν ήδη σε πολύ δύσκολη κατάσταση. Όσον αφορά στον Συμεών, ισχύει ασφαλώς όχι μόνο το ότι εξαιτίας του χάθηκαν η Ήπειρος, η Θεσσαλία και το δεσποτάτο του Ιωάννη Κομνηνού Ασάνη, αλλά και το ότι η διαμάχη θείου και ανεψιού ευνόησε τις διαρκώς αυξανόμενες τάσεις αυτονομίας των Σέρβων αρχόντων της Μακεδονίας[119]. Σύμφωνα όμως με τον Καντακουζηνό και με τον Orbini, οι μεγάλοι αυτοί αυθέντες είχαν αρνηθεί να υπακούσουν στον νόμιμο βασιλιά Ουρέση, ήδη πριν την προσπάθεια σφετερισμού της εξουσίας από τον Συμεών. Υπήρχαν λοιπόν εσωτερικοί λόγοι για την αδυναμία της κεντρικής εξουσίας, ανεξάρτητοι από τη βούληση και τις επιθυμίες του Συμεών. Η κατάσταση αυτή δεν μπόρεσε να ανατραπεί, όπως αποδεικνύει το γεγονός ότι ο Ουρέσης, αν και βασίλευσε δεκαπέντε χρόνια, δεν κατάφερε ποτέ να υποτάξει ούτε τους Σέρβους άρχοντες της Μακεδονίας, ούτε τον Συμεών. Τελικά, φαίνεται πως η ισχύς του Βουκάσιν Μρνιάβτσεβιτς (Vukašin Mrnjavčević) τη δεκαετία του 1360 εξασθένισε πολύ περισσότερο την εξουσία του Ουρέση από ό,τι οι ενέργειες οικειοποιήσεως της κεντρικής εξουσίας από τον Συμεών[120].

III.Β΄. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Κυρία, σχεδόν μοναδική, πηγή για τη συνέχεια των εξελίξεων είναι ακόμη μια φορά το *Χρονικό των Ιωαννίνων*:

«*Οὔπω δὲ τῷ ποδὶ τῇ ἀρχῇ προσερείσας τῆς Σερβίας, καὶ ὁ τοῦ Νικηφόρου δεσπότου θάνατος τούτῳ προσαγγέλλεται*[121]. *[...] Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς Συμεών, τὰ τῆς Σερβίας καταλείπει ὅρια, κατὰ τῆς Βλαχίας ἐκστρατεύει, καὶ ταύτης ἐγκρατὴς γίνεται, καὶ ἐν τῇ τῶν Τρικκάλων πόλει τὰ βασίλεια ἐπήξατο, καὶ τὴν αὐγούσταν Θωμαΐδα ἐκ τῆς Καστορίας μετακαλεσάμενος ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Τρικκάλων ταύτην εἰσάγει, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν βασιλείων ἀναβιβάσας αὐλήν, ἐκεῖσε ταύτην κατέλιπεν ἐπὶ δυσὶ τέκνοις, ὧν τὸ μὲν ἦν ἄῤῥεν, τὸ δὲ ἕτερον θῆλυ. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν ἐχώρει· ἔσπευδε γὰρ κἀκείνην ὑφ᾽ ἑαυτὸν ποιήσασθαι· ὃ καὶ γέγονεν· οἱ γὰρ Αἰτωλοὶ ἀσμένως αὐτὸν προσεδέξαντο, καὶ ὡς βασιλέα εὐφήμισαν, καὶ τὴν Ἄρταν σὺν τοῖς Ἰωαννίνοις αὐτῷ παραδεδώκασι μετὰ*

118 Mihaljčić, *ό.π.*, 113. Η δήλωση του Mihaljčić είναι κάπως αντιφατική εν σχέσει με το γεγονός ότι ο ίδιος θεωρεί, από τη μία, ότι οι εν λόγω επαρχίες δεν είχαν σημασία για τους τότε Σέρβους, και από την άλλη ότι, δεν χάθηκαν λόγω του Συμεών, αλλά εξαιτίας του Νικηφόρου.

119 Atanasovski, «Создавање на феудални кнежевства».

120 Jireček, *Geschichte der Serben*, 422-423, Mihaljčić, *ό.π.*, 147-190. Bojović, *L'idéologie monarchique*, 110. Λόης, *Ιστορία της Σερβίας*, 103-104. Fajgelj, «L'ascension et la chute de l'Empire serbe», 200.

121 *Χρονικόν των Ιωαννίνων* [Λ. Βρανούσης εκδ.], 76, §4[15-18].

τῶν λοιπῶν φρουρίων, ὧν ἡ Αἰτωλία πᾶσα κέκτηται. Δώροις οὖν ὁ φιλόχριστος βασιλεὺς Συμεὼν τοὺς προὔχοντας τῶν Αἰτωλῶν δεξιωσάμενος, πάλιν ὄπισθεν ἐπὶ τὴν Βλαχίαν παραγίνεται· ἐκάλει γὰρ τοῦτον ἡ τοῦ Χλαπένου ἐπέλευσις»[122]. Κατά τον Orbini, ο Συμεών επέστρεψε στην Ελλάδα λόγω της αποτυχίας του να καταλάβει τη Σκόδρα[123]. Με την πρώτη ματιά, οι δύο αφηγήσεις, του *Χρονικού* και του Orbini, φαίνονται αντιφατικές[124]. Στην πραγματικότητα όμως, δεν διαφωνούν τόσο πολύ, αφού το *Χρονικό* μάς πληροφορεί ξεκάθαρα ότι η επίθεση του Συμεών ήταν αναποτελεσματική. Εξάλλου, ο Συμεών δεν επιχείρησε πότε πια να κατακτήσει τη Σερβία, πράγμα που υποδηλώνει ότι ήταν απαισιόδοξος όσον αφορά στις πιθανότητες επιτυχίας. Λοιπόν, ενώ ήταν ακόμα στα «όρια» της Σερβίας, χωρίς μεγάλες ελπίδες να γίνει τελικά τσάρος, έμαθε ότι ο Νικηφόρος Β΄ είχε ηττηθεί και σκοτωθεί στη μάχη του Αχελώου από τους Αλβανούς, οι οποίοι είχαν ισχυροποιηθεί στην Ήπειρο, ήδη από την εποχή της σερβικής κατακτήσεως[125]. Κατάλαβε τότε ότι είχε περισσότερες ελπίδες στον νότο παρά στο βορρά και επέστρεψε στην Καστοριά[126], όπως μαρτυρεί η επιγραφή του έτους 1359/60 στο ναό του Ταξιάρχη[127], η οποία επίσης υποδεικνύει ότι το έτος αυτό είχε ήδη ανακηρύξει τον νέο υιό του, Ιωάννη συναυτοκράτορα[128]. Στη συνέχεια, ο Συμεών κατέλαβε τη Θεσσαλία και εγκαταστάθηκε στα Τρίκαλα[129]. Η πόλη αυτή είχε ήδη γίνει πρωτεύουσα της Θεσσαλίας, αντικαθιστώντας τις Νέες Πάτρες (σήμερα Υπάτη), οι οποίες ήταν υπό την κατοχή των Καταλανών ήδη από το έτος 1318. Σημειωτέον ότι τα Τρίκαλα είχαν υπάρξει ως τόπος κατοικίας του Πρελούμπου[130]. Ακολούθως, ο Συμεών πήγε στην Ήπειρο, όπου αναγνωρίστηκε εκ νέου ως αυτοκράτορας[131]. Ενώ όμως βρισκόταν εκεί, έμαθε ότι ο Ραδοσλάβος Χλάπενος είχε εισβάλει στη Θεσσαλία:

122 *Αυτόθι.*, 77, §5.

123 Orbini, *ό.π.*, 270.

124 Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 209.

125 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, *ό.π.*, 76-77, §4^{35-}5^{2}. Mihaljčić, «Битка код Ахелоја», 271-276. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 135-136. Ασωνίτης, *ό.π.*, 120. Για τον ρόλο των Αλβανών μισθοφόρων στην κατάκτηση, βλ. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 85-86 και Συγκέλλου, *Ο Πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο*, 234.

126 Πρβλ. και Orbini, *ό.π.*, 270 : «*tornando à casa*».

127 Ο Ιωάννης ήταν τότε πολύ νέος, δεδομένου ότι οι γονείς του είχαν παντρευτεί το νωρίτερο το 1348. Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, 26-27, αρ. 42. *PLP,* 21179. Βλ. Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 284, σημ. 2.

128 Δρακοπούλου, *Η πόλη της Καστοριάς*, 93-95, αρ. 29. Lascaris θεωρεί πως η ανακήρυξη αυτή είχε γίνει ήδη το 1356, όταν ο Συμεών αναγορεύτηκε αυτοκράτορας (*ό.π.*, 284). Βλ. επίσης Radić, *ό.π.*, 205. Rigo, *ό.π.*, 207.

129 Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 115. Nicol, *ό.π.*, 139. Rigo, *ό.π.*, 209.

130 Σούλης, «Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ», 66-67, 90-91. Koder, Hild, Soustal, *Hellas und Thessalia*, 278. Magdalino, «Between Romaniae», 94.

131 Soulis, *ό.π.*, 121. Nicol, *ό.π.*, 139. Rigo, *ό.π.*, 209.

«Οὗτος τοίνυν ὁ Χλάπενος, εἷς ὢν τῶν Σερβικῶν σατραπῶν καί τινα φρούρια ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁρίων εἰληφώς, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν μεγαλόδοξον πόλιν Βέῤῥοιαν, μεγάλως ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐσέμνυνεν· ὅθεν καὶ γυναῖκα λαμβάνει τὴν τοῦ Πρελούμπου ἐκείνου γαμετήν, ὅν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε τῆς Βλαχίας προκατάρξαντα. Τεθνηκώς γὰρ ὁ Πρέλουμπος ἐκεῖνος κατέλιπε ταύτην ἐν τῇ Τρικκάλων πόλει μετὰ καὶ υἱέος ἑνός[132] *[...]. Ὁ γὰρ μακαρίτης ἐκεῖνος δεσπότης Νικηφόρος ὁ Δούκας, ὃν ὁ λόγος φθάσας ἄνωθεν ἐδήλωσεν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλθὼν καὶ τὴν εἰρημένην Πρελούμπισσαν τῆς ἀνδρῴας ἀρχῆς ἐκβαλών, πρὸς τὴν τῶν Σέρβων ἐκπέμπει γαῖαν σὺν τῷ ταύτης υἱῷ τῷ Θωμᾷ, [ὁπότε καὶ τὸν δεσπότην Συμεὼν τοῦ δεσποτάτου ἐκβαλὼν τῆς Αἰτωλίας μετὰ τῆς βασιλίσσης Θωμαΐδος εἰς Καστορίαν ἐκπέμπει]· κἀκεῖσε ἐκείνη ἐν τῇ Σερβίᾳ τῷ τοῦ βασιλέως Στεφάνου υἱῷ τῷ Οὐρέσῃ ἐντυχοῦσα μνηστεύεται παρ᾽ αὐτοῦ τῷ εἰρημένῳ Χλαπένῳ· καὶ μετὰ χρόνον ἕνα ἢ καὶ πλείονα ἐκεῖνος κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι Βλαχίας ἐκστρατεύει συνεπαγόμενος μετ᾽ αὐτοῦ καὶ τὸ κάκιστον τοῦ Πρελούμπου γέννημα, εἰς νεανίσκους ἤδη τελοῦν. Τῇ Βλαχίᾳ δὲ φθάσας μετὰ τῶν στρατευμάτων καὶ φρούριον ἓν πολιορκίᾳ εἰληφώς, Δάμασιν καλούμενον, εἰς συμβάσεις μετὰ τοῦ βασιλέως Συμεὼν χωροῦσι, καὶ τὸ φρούριον τούτῳ παραχωρεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς γάμον δίδωσι τῷ Θωμᾷ· καὶ κηδεστὴν αὐτὸν ποιησάμενος, ἐντὸς τῆς πόλεως Τρικκάλων εἰσέρχεται ὁ Θωμᾶς· ὁ δὲ βασιλεὺς ἀσμένως τοῦτον ὑποδέχεται, καὶ τὴν θυγατέρα ἐκδίδωσι, τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης τὴν μνηστείαν τελέσαντος. Τοῦ γάμου δὲ ἤδη ἀπαρτισθέντος καί τινας ἡμέρας ὁ Θωμᾶς ἐκεῖσε προσκαρτερήσας, εἰς τὴν ἐνεγκαμένην ἀπέρχεται πρὸς τῷ αὐτοῦ πατρυιομητρυιῷ Χλαπένῳ, συνεπαγόμενος ὕστερον καὶ τὴν ἰδίαν γαμετήν»*[133].

Όπως είδαμε, η Ειρήνη, χήρα του Πρελούμπου, είχε διαφύγει στη Σερβία με τον υιό τους Θωμά, όταν ο Νικηφόρος Β΄ είχε καταλάβει την εξουσία. Η Ειρήνη ηταν παρούσα στο sabor των Σκοπιών τον Απρίλη του 1357 και είχε λάβει από τον Ουρέση χρυσόβουλο, το οποίο επιβεβαίωνε και κατοχύρωνε τα κτήματα της οικογένειας στην περιοχή του Πριλάπου και της Μπίτολας (Μοναστήρι)[134]. Η Ειρήνη επιθυμούσε μάλιστα να γυρίσει στη Θεσσαλία, για να εξουσιάσει πάλι τα εδάφη του νεκρού πλέον άνδρα της, ήθελε αφετέρου να συνάψει δεύτερο γάμο με σύζυγο, ο οποίος θα μπορούσε να συμβάλει στην επιτυχία των πολιτικών της προθέσεων. Παντρεύτηκε λοιπόν τον Ραδοσλάβο Χλάπενο[135], έναν Σέρβο αριστοκράτη που είχε γίνει άρχοντας των Βοδενών (Εδεσσας) και της Βεροίας[136]. Ο Χλάπενος όμως δεν φαίνεται να ήταν οπαδός και υποτελής του Ουρέση αλλά ένας αυτόνομος ηγέτης, τον οποίο ο τσάρος της Σερβίας ήθελε να έχει σύμμαχο ενα-

132 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 77, §6[1-13].

133 *Αυτόθι*, 78, §7.

134 Mihaljčić, *Крај српског царства*, 14, 16, 30. Osswald, «À propos du césar Preljub», 147.

135 *PLP*, 30848. Matanov, «Radoslav Hlapen», 68-87. Mihajlovski «The Votive Ring of Radoslav Hlapen», 189-194.

136 Matanov, *ό.π.*, 74-75. Χιωνίδης, *Ιστορία της Βέρροιας*, 53-55.

ντίον του Συμεών. Ο Χλάπενος λοιπόν εισέβαλε στη Θεσσαλία όχι εν ονόματι του Ουρέση, αλλά της συζύγου του και του υιού της, του Θωμά Πρέλουμπου[137].

Ο Συμεών επιστρέφων από την Ήπειρο, βρήκε τον εχθρό να έχει ήδη καταλάβει το φρούριο Δαμασίου. Οι δύο ηγέτες όμως, αντί να συνεχίσουν την σύγκρουση, σύναψαν συνθήκη ειρήνης, κατά την οποία ο Χλάπενος έδωσε πίσω το Δαμάσι και έλαβε πιθανώς την Καστοριά[138], ενώ ο Θωμάς παντρεύτηκε τη Μαρία[139], την κόρη του Συμεών και της Θωμαΐδος[140]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ελεγχόμενα από τον Χλάπενο εδάφη αποτέλεσαν μια ισχυρή ηγεμονία ανάμεσα στα βασίλεια του Συμεών και του Ουρέση. Στο εξής, ούτε ο Συμεών προσπάθησε να καταλάβει την εξουσία στη Σερβία, ούτε ο Ουρέσης επιχείρησε να κατακτήσει τις ελληνικές επαρχίες, οι οποίες ήταν παλαιότερα υπό την κατοχή του πατέρα του[141]. Και έτσι η βασιλεία του Συμεών στη Θεσσαλία έμελλε να γνωρίσει ειρήνη μέχρι το τέλος της.

IV. Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝ

IV.Α΄. ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σύμφωνα με τη βυζαντινή παράδοση, η νομιμότητα ενός αυτοκράτορα προερχόταν από την αναγόρευση του από διάφορα σώματα, γενικά ο Στρατός, η Σύγκλητος, ο Λαός και ο Κλήρος, των οποίων η συμφωνία μαρτυρούσε την ομόνοια της κοινωνίας[142]. Όσον αφορά στον Συμεών, οι πηγές μας αποκαλύπτουν διάφορες πτυχές της διαδικασίας αυτής. Επίσημως την απαρχή της βασιλείας του σηματοδότησε προφανώς η αναγόρευσή του στην Καστοριά από το Στρατό. Η αναγόρευση αυτή αργότερα επιβεβαιώθηκε από άλλα θεσμικά σώματα. Το έτος 1359, οι Ηπειρώτες, δηλαδή ο λαός, «*ἀσμένως αὐτὸν προσεδέξαντο, καὶ ὡς βασιλέα εὐφήμισαν*». Πάλι στην Ήπειρο, ο Συμεών «*[δεξιώθηκε] τοὺς προὔχοντας τῶν Αἰτωλῶν*», δηλαδή τη Σύγκλητο. Τέλος, ο μητροπολίτης Λαρίσης Αντώνιος, δηλαδή ο

137 Matanov, *ό.π.*, 75-76.

138 *Αυτόθι*, 76-77. Ο Matanov βασίζεται στο γεγονός ότι ο Χλάπενος δώρισε ιδιοκτησίες σε ένα μοναστήρι κοντά στην Καστοριά. Ο G. Subotić («Манастир Богородице Месонисиотисе») έδειξε όμως ότι η μονή αυτή δεν βρίσκεται στην Καστοριά, και έτσι συμπεραίνει ότι ο Χλαπένος δεν έλεγχε ποτέ την πόλη αυτή. Πρβλ. Δρακοπούλου, *Η πόλη της Καστοριάς*, 63-64. Η ίδια, «Η σερβική παρουσία στην Καστοριά», 90-91. Ωστόσο, ο Orbini (*Il Regno de gli Slavi*, 270-271 και 290) συνδέει δύο φορές τον Χλάπενο με την Καστοριά. Πρβλ. Loenertz, «Une page de Jérôme Zurita», 163-164. Nicol, *Meteora*, 63. Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 115. *PLP*, 17053. Δρακοπούλου, *Η πόλη της Καστοριάς*, 64.

139 Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, 26-27, αρ. 41. *PLP*, 21393.

140 Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 111-112. Nicol, *ό.π.*, 62-63. Ο ίδιος, *The Despotate of Epiros*, 139-140. Rigo, *ό.π.*, 209-210. Osswald, *ό.π.*, 147-148.

141 Fine, *The Late Medieval Balkans*, 349-350.

142 Χριστοφιλοπούλου, *Ἐκλογή, ἀναγόρευσις καὶ στέψις τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος*, 177-180. Kaldellis, *The Byzantine Republic*, 103-105.

Κλήρος, αναγνώρισε την εξουσία του[143]. Οι πηγές δεν αναφέρουν καμία στέψη, πιθανώς γιατί ο Συμεών δεν είχε ευνοϊκά διατεθημένο έναντί του κάποιον πατριάρχη, είτε του Ρεć, είτε της Κωνσταντινουπόλεως, οι οποίοι, ως είναι εύλογο, εκπροσωπούσαν άλλες πολιτικές σκοπιμότητες. Έχει βεβαίως υποστηριχθεί ότι ο Συμεών στέφθηκε από τον αυτοκεφάλο αρχιεπίσκοπο της Αχρίδας[144], αλλά η άποψη αυτή είναι εντελώς ατεκμηρίωτη, αφού ο Συμεών δεν φαίνεται να συμπεριέλαβε ποτέ στην επικράτεια του την Αχρίδα[145].

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της βυζαντινής παραδόσεως ήταν βεβαίως ο έλεγχος της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά αυτό δεν μετρούσε καθόλου στην περίπτωση του Συμεών. Αρχικά ήθελε να γίνει αυτοκράτορας της Σερβίας, και ο στρατός του αποτελούνταν κυρίως από Σέρβους και Αλβανούς και μόνο εν μέρει από «Ρωμαίους». Έπειτα, εξουσίαζε εδάφη, τα οποία ήταν κατά κανόνα ανεξάρτητα από τη Βασιλεύουσα ήδη από το 1204. Ούτως ή άλλως, η κρίση των μέσων του 14ου αιώνα είχε γεννήσει έναν νέο κόσμο, στον οποίο οι παλιές παραδόσεις δεν είχαν πλέον ισχύ: ο Δουσάν έλαβε τον τίτλο του αυτοκράτορα, χωρίς να είναι σε θέση να επιχειρήσει να καταλάβει τη βυζαντινή πρωτεύουσα. Ο Καντακουζηνός αφετέρου αναγορεύθηκε αυτοκράτορας το έτος 1341 και στέφθηκε το 1346, δεν μπήκε όμως στην Κωνσταντινούπολη παρά μόνο το 1347, οπότε και έλαβε εκ νέου το στέμμα από τον Πατριάρχη στις 13 Μαΐου του ίδιου έτους[146].

Αντίθετα με τους περισσότερους ιδρυτές αυτοκρατοριών, ο Συμεών δεν μπορούσε να καυχιέται για τα ανδραγαθήματα του, δεδομένου ότι δεν είχε κατακτήσει καμία χώρα, ενώ οι πηγές δεν αναφέρουν ούτε μία στρατιωτική νίκη του. Επισήμως, ο Συμεών δεν διεκδικούσε την τιμή της δημιουργίας μιας καινούργιας «αυτοκρατορίας», αλλά απλώς τη διαδοχή από τον ετεροθαλή αδερφό του. Το *Χρονικό των Ιωαννίνων* δεν μνημονεύει την αιτιολογία της αναγορεύσεως του έτους 1356, αναφέρει, ωστόσο, πως ο Συμεών εισέβαλε στη Σερβία ως κληρονόμος του πάτερα και του αδελφού του («ὡς τὴν τοῦ πατρὸς δῆθεν καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Στεφάνου ἀρχὴν παραληψόμενος»). Η αιτιολογία αυτή φαίνεται κάπως αντιφατική: μπορούμε βεβαίως να φανταστούμε πως ο Συμεών θεώρησε τον εαυτό του ως τον γνήσιο κληρονόμο του Ντέτσανσκι, καθόσον ο τελευταίος τον ήθελε ως διάδοχο ή/και διότι ο Δουσάν, ως επαναστάτης και πατροκτόνος, είχε απολέσει τα κληρονομικά του δικαιώματα στη διαδοχή, αλλά σε αυτή την περί-

143 Βλ. Υποκεφάλαιο: «Θρησκευτική πολιτική».

144 Nikolajević, «Српски Комнени по преданиама и по истории», 327-328, σημ. 2. Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 77-79.

145 Δεληκάρη, *Η αρχιεπισκοπή Αχρίδων*, 236-240.

146 Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, 421, 428, 430. Fajgelj, «L'ascension et la chute de l'Empire serbe», 196-197.

πτωση δεν μπορούσε να θεωρηθεί ταυτόχρονα ως κληρονόμος του Δουσάν. Στην πραγματικότητα ο Συμεών δεν είχε ποτέ αμφισβητήσει τη νομιμότητα του Δουσάν, είχε δε δεχθεί να πάρει από αυτόν τον δεσποτικό τίτλο και την κυβέρνηση της Ηπείρου. Στο πλαίσιο της κατοχυρωμένης πλέον νομιμότητας της βασιλείας του Δουσάν, ο Συμεών δεν ήταν εύλογο να διεκδικεί τη διαδοχή, αντί του Ουρέση. Αλλά μάλλον μια τέτοια αντίληψη είναι νεότερη. Στα μεσαιωνικά Βαλκάνια, όπου ούτως ή άλλως οι κανόνες διαδοχής δεν ήταν τόσο σαφείς, οι υποψήφιοι στον θρόνο μπορούσαν να προβάλουν διάφορες μορφές νομιμότητας, αν και μας φαίνονται αντιφατικές.

Έχει υποτεθεί ότι ο Συμεών ήθελε να γίνει συμβασιλέας του ανεψιού του[147]. Πράγματι, η Σερβία είχε τότε συνήθως δύο μονάρχες: επί Ντέτσανσκι, τον βασιλιά (kralj) Ντέτσανσκι και τον νέο βασιλιά (mladi kralj) Δουσάν, επί Δουσάν τον αυτοκράτορα (car) Δουσάν και τον βασιλιά (kralj) Ουρέση, και τέλος επί Ουρέση τον αυτοκράτορα Ουρέση και τον βασιλιά Βουκάσιν. Αυτή η υπόθεση όμως δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή, δεδομένου ότι ο Συμεών δεν έλαβε τον βασιλικό, αλλά κατευθείαν τον αυτοκρατορικό τίτλο. Ούτε ήθελε να γίνει συναυτοκράτορας του Ουρέση, ο οποίος ήταν τότε ήδη δεκαεννέα ετών και συνεπώς δεν χρειαζόταν πλέον *αντιβασιλέα*[148]. Προς τούτοις, ο Συμεών δεν επιθύμησε αρχικά να βασιλεύσει μόνο στα βυζαντινά εδάφη της αυτοκρατορίας του Δουσάν, εφόσον όλες οι ενέργειές του, μέχρι τον θάνατο του Νικηφόρου Β΄, αποσκοπούσαν στην κατάληψη της Σερβίας[149].

Υπάρχει όμως και μια άλλη υπόθεση: ο Συμεών θα μπορούσε να προσπαθήσει να εφαρμόσει τον αρχαίο σλαβικό κανόνα της *μεγαλύτερης ηλικίας*, εφόσον ήταν ο μεγαλύτερος κατά την ηλικία ζωντανός Νεμανίδης[150]. Όμως, αυτή η αρχή δεν είχε εφαρμοσθεί ποτέ από την ίδρυση του βασιλείου της Σερβίας, η δε δυναστεία εφάρμοσε πάντοτε την *αρχή της πρωτοτοκίας*, θεωρητικά έστω. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, οι Νεμανίδες είναι γνωστοί για τους πολλούς σφετερισμούς τους. Ο Ντέτσανσκι και ο Δουσάν οι ίδιοι είχαν επαναστατήσει κατά των πατέρων τους[151]. Τέλος, έχει υποστηριχθεί ότι ο Συμεών διεκδίκησε τον θρόνο για πατριωτικούς λόγους, επειδή θεωρούσε τον ανεψιό του ανίκανο να σώσει την αυτοκρατορία του Δουσάν[152]. Πιθανώς ο Συμεών έκανε τέτοιες δηλώσεις, αλλά η ειλικρίνειά τους είναι αμφισβητήσιμη.

147 Jireček, *Geschichte der Serben*, 415.

148 Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 284.

149 Mihaljčić, *Крај српског царства*, 15-17.

150 Mijatović, «Цар Урош и краљ Вукашин», 169. Agatonović, *ό.π.*, 70-71.

151 Λόης, *Ιστορία της Σερβίας*, 87, 89-90.

152 Agatonović, *ό.π.*, 69-70.

Η κυριαρχία του Συμεών τελικά περιορίστηκε σε εδάφη που είχαν κατακτηθεί επί Δουσάν και όπου το βυζαντινό στοιχείο αποτελούσε πλειονότητα. Συνεπώς, η αιτιολόγηση της εξουσίας του έπρεπε να εξελιχθεί με τον χρόνο[153]. Συνέχισε μεν να χαρακτηρίζει την εξουσία του στη Θεσσαλία ως *κληρονομική*[154], αλλά εφεξής δεν έδιδε έμφαση στη συγγένειά του με τον Δουσάν, αλλά στη σχέση του με τοπικούς ηγεμόνες, και φυσικά με τους δεσπότες Νικηφόρο Β΄[155] και Ιωάννη Δούκα[156], άλλα και με τον Πιγκέρνη Ιωάννη Άγγελο[157], τέως βυζαντινό κυβερνήτη της Θεσσαλίας, πριν τη σερβική κατάκτηση. Τον τελευταίο αποκαλούσε «θείο», αφού είχε παντρευτεί μια θεία της Θωμαΐδος[158]. Η κληρονομία την οποία διεκδικούσε ως σύζυγος της Θωμαΐδος ήταν εντέλει αυτή της δυναστείας των Κομνηνοδουκάδων της Ηπείρου[159], η οποία είχε κυβερνήσει τη Θεσσαλία από τη δεκαετία του 1210 μέχρι το 1318, και πάλι πρόσφατα επί Νικηφόρου[160]. Αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι τό ίδιο ακριβώς είχε κάνει προηγούμενα στην Ήπειρο. Επίσης, η χρήση του εκ της μητέρας του ονόματος *Παλαιολόγος* αποσκοπούσε στο να του προσδώσει αυτοκρατορική και βυζαντινή νομιμότητα, σε μια επαρχία που είχε επιστραφεί στην εξουσία του Βυζαντίου στις δεκαετίες του 1330 και 1340, αμέσως πριν τη σερβική κατάκτηση[161].

Οι διαφορετικές αυτές «νομιμότητες» έδιναν στον Συμεών τη δυνατότητα να προβληθεί, όχι τόσο ως ιδρυτής μιας καινούργιας αυτοκρατορίας, αλλά ως κληρονομικός ηγεμόνας, ο οποίος παλινόρθωνε ένα προηγούμενο καθεστώς. Έτσι, η εγκατάσταση του Συμεών στη Θεσσαλία φάνηκε να είναι ό,τι ο Antonio Rigo ονομάζει μια «υλική και πνευματική ανακαίνιση»[162], δηλαδή η ανανέωση κτιρίων και

153 *Αυτόθι*, 103.

154 Solovjev, Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 31, 218[7-9], αρ. 34, 252[13-14].

155 *Αυτόθι*, αρ. 31, 220[37-38]: «ὁ ἀοίδιμος ἀδελφὸς τῆς βασιλείας μου, δεσπότης κῦρις Νικηφόρος ὁ Δούκας». Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης* [Σ. Γουλούλης εκδ.], 75[581]. Ψευτόγκας, *Άντωνίου Άρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, αρ. 18, §27[15].

156 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31, 222[80-81]: «τοῦ ἀοιδίμου δεσπότου καὶ πενθεροῦ τῆς βασιλείας μου, κυροῦ Ἰωάννου ἐκείνου».

157 *PLP*, 91038.

158 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31, 222[81-82]: «τοῦ θείου μου τοῦ Ἀγγέλου», 224[124-125]: «τὸν θεῖον τῆς βασιλείας μου τὸν Ἄγγελον ἐκεῖνον». Πρβλ. Dölger, «Johannes VI. Kantakuzenos als dynastischer Legitimist», 23-25, σημ. 18. Ο Ιωάννης είχε παντρευτεί μια κόρη του πρωτοβεστιαρίου Ανδρόνικου Παλαιολόγου, πατέρα της Άννας Παλαιολογίνας. Βλ. *PLP*, 91038, 21345, 21435.

159 Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 92. Οι Ferjančić (*Тесалија*, 243-244), Radić («Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 199-200) και Mavromatis («À propos des liens de dépendance en Épire à la fin du XIVe siècle», 281) δεν δηλώνουν σαφώς ποιανού κληρονόμος ήθελε να γίνει ο Συμεών.

160 Ferjančić, *Тесалија*, 39 κ.ε.

161 *Αυτόθι*, 190 κ.ε.

162 Rigo, *ό.π.*, 94: «Questo spirito di rinnovamento, materiale ma anche spirituale». Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 211: «una stagione di straordinaria fioritura».

η στήριξη του τοπικού Μοναχισμού, γενικά δε η αποκατάσταση της πολιτικής σταθερότητας μετά από δεκαετίες ταραχών και συγκρούσεων[163].

Η δράση του Συμεών, όπως αυτή εκφράζεται από την έκδοση διπλωματικών εγγράφων, είναι ανάλογη αυτής του Δουσάν, και πρέπει εδώ να αφιερώσουμε λίγες γραμμές σε αυτόν.

Ο Σέρβος τσάρος εξέδιδε τόσο σερβικά όσο και ελληνικά έγγραφα και ακολούθησε εν μέρει τη βυζαντινή παράδοση. Έλεγε τον εαυτό του «αυτοκράτορα των Σέρβων και των Ελλήνων» στα σλαβικά έγγραφα, αλλά στα ελληνικά έγγραφα υπέγραφε ως «Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας»[164]. Σύμφωνα με τον Νίκο Οικονομίδη, ο Δουσάν απέφυγε το «Ῥωμαίων» ελληνιστί, γιατί για αυτόν το ελληνικό «Ρωμαίοι» δεν ήταν συνώνυμο με το σερβικό «Грчки» («Έλληνες»), ήταν άλλωστε συνδεδεμένο με την ιδέα μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη. Διά του τρόπου αυτού ο Δουσάν εξέφραζε την πραγματικότητα, ότι δηλαδή εξουσίαζε και σερβικά και βυζαντινά εδάφη, και εκ παραλλήλου ομολογούσε ότι δεν είχε ακόμα στον έλεγχό του την Κωνσταντινούπολη, υπονοούσε όμως ότι την διεκδικούσε, μή ικανοποιημένος με όσα ήδη κατείχε[165]. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι έκφραζε επίσης τον διχασμό της αυτοκρατορίας του Δουσάν, την οποία μνημονεύει ο Γρηγοράς[166].

Ο Συμεών αφετέρου συντάχθηκε με τη βυζαντινή παράδοση ακόμα περισσότερο. Λόγου χάριν, τα έγγραφά του συντάχθηκαν, ως φαίνεται, στα ελληνικά[167]. Μάλιστα ο Συμεών προχώρησε ακόμα περισσότερο, μιμούμενος τη μορφή της παραδοσιακής υπογραφής των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Τούτο υποδεικνύουν τα σωζόμενα δείγματα:

1. Χρυσόβουλο προς τη μονή Αγίου Γεωργίου των Ζαβλαντίων (Αύγουστος 1359): «Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβίας ὁ Παλαιολόγος»[168].
2. Χρυσόβουλο προς τον «Ιωάννη Τζάφα Ουρσίνο Δούκα» (Ιανουάριος 1361)

163 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, *ό.π.*, 21. Radić, *ό.π.*, 203. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 91-94.

164 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 6, 40[60-61], αρ. 7, 50[132-134], αρ. 8, 62[130-131], αρ. 10, 74[26-27], αρ. 11, 82[80-81], αρ. 12, 92[104-105] *Αυτόθι*, αρ. 13, 102[96-97], αρ. 15, 114[70-71], αρ. 17, 130[62-63], αρ. 20, 160[116-117], αρ. 21, 166[64-65], αρ. 22, 172[35-36], αρ. 25, 188[51-52], αρ. 27, 198[35-36]. Όσον αφορά τις αλλαγές τίτλων του Δουσάν, βλ. Maksimović, «Грци и Романија у српској владарској титули», 62-78. Ο ίδιος, «Српска царска титула», 173-189. Fajgelj, «L'ascension et la chute de l'Empire serbe», 198.

165 Oikonomides, «Emperor of the Romans - Emperor of the Romania», 121-128.

166 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, *ό.π.*, τόμ. 2, 747[5-14].

167 Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 65, 117. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 210.

168 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31, 228[202-205].

[= αμφισβητείται]: «Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σέρβων ὁ Παλαιολόγος»[169].

3. Χρυσόβουλο προς τη μονή Αγίου Γεωργίου των Ζαβλαντίων (Μάϊος 1366)[170]: «Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν καὶ παντὸς Ἀλβάνου Οὔρεσις ὁ Παλαιολόγος»[171].
4. Επιγραφή του ἔτους 1366/67 στη μονή της Υπαπαντής: «ὁ εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς Συμεὼν ὁ Παλαιολόγος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, Σερβίας και Ῥωμανίας ὁ Οὔρεσις»[172].

Επισημαίνεται ότι η μεταβλητότητα των τίτλων του Συμεών δεν οφείλεται αναγκαστικά στην πιθανή πλαστότητά τους, αφού υπάρχει και στα αυθεντικά έγγραφα του Δουσάν[173]. Όμως, έχοντας στο νου μας ότι οι μοναδικές ασφαλείς ημερομηνίες είναι αυτές των χρυσόβουλων του 1359 και του 1366, μπορούμε να υποθέσουμε την εξής χρονολογική εξέλιξη:

IV.Α΄.1. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΙΑΣ»;

Θα είχε ενδιαφέρον να γνωρίζαμε με ποιό ακριβώς τίτλο αναγορεύτηκε αυτοκράτορας στην Καστοριά, λαμβανομένης υπόψη της βούλησής του να γίνει αποδεκτός στη Σερβία ως νόμιμος βασιλέας. Δυστυχώς, καμία πρώιμη πηγή δεν μαρτυρεί για το ζήτημα αυτό. Ο Radoslav Agatonović θεωρεί πως ο Συμεών έλαβε πιθανώς τον τίτλο του Δουσάν. Βάσει δε του *Χρονικού των Ιωαννίνων*, το οποίο αναφέρει ότι ο Συμεών αναγορεύτηκε παρά των «Ῥωμαίων, Σέρβων καὶ Ἀλβανιτῶν» στρατιωτών, προτείνει τον τίτλο: «αυτοκράτορας Σέρβων, Ρωμαίων και Αλβανών» ή «Σέρβων, Αλβανών και Ρωμαίων»[174]. Η άποψη του Radoslav Agatonović έχει ενδιαφέρον, αλλά ο εν λόγω ερευνητής αγνοούσε την ακριβή μορφή και την τυπολογία των τίτλων του Δουσάν.

Εδώ πρέπει να διακρίνουμε τους τίτλους του Δουσάν στα ελληνικά και στα σλαβικά έγγραφα. Στους ελληνιστί γραμμένους τίτλους, ο Δουσάν, ως αυτοκράτορας, δεν έφερε άλλο τίτλο παρά «Σερβίας καὶ Ῥωμανίας». Ίσως και ο Συμεών αρχικά να έφερε και αυτός τον ίδιο τίτλο από το 1356 ως το 1359. Στα σλαβικά, ο Δουσάν έφερε διάφορους τίτλους, μεταξύ άλλων: «Αυτοκράτορας των Σέρβων και

169 *Αυτόθι*, αρ. 32, 238[85-87]. Πρβλ. Ferjančić, *Тесалија*, 244-245.

170 Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 20, 80-84. Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 34, 250-257. Πρβλ. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», εικ. 67.

171 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 34, 256[101-103].

172 Βλ. ανωτέρω, σημ. 27.

173 Βλ. Oikonomides, «Emperor of the Romans - Emperor of the Romania», 125-126.

174 Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 77: «цар Срба, Грка и Арбанаса» ή «цар Срба, Арбанаса и Грка».

των Ελλήνων», «Αυτοκράτορας των Σέρβων, των Ελλήνων, των Βουλγάρων και των Αλβανών», ή «Αυτοκράτορας των Σέρβων, των Ελλήνων, του Δεσποτάτου και των δυτικών περιοχών»[175]. Δεν αποκλείεται λοιπόν ο Συμεών, στα σλαβικά τουλάχιστον διπλώματα, να υπογράφει με τον τίτλο «Αυτοκράτορας των Σέρβων, των Ελλήνων, και των Αλβανών» ή κάτι παρόμοιο. Όλα αυτά όμως είναι υποθετικά.

IV.Α΄.2. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ Ῥ̔ΩΜΑΙΩΝ, ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ Ῥ̔ΩΜΑΝΙΑΣ».

Ο τίτλος απαντά στην κτιτορική επιγραφή του καθολικού της μονής Υπαπαντής του Σωτήρος στα Μετέωρα (1366/67). Ο συγγραφέας της επιγραφής χρησιμοποίησε πιθανώς έγγραφο προγενέστερο, το οποίο εξέδωσε ο Συμεών αμέσως μετά την εγκατάστασή του στα Τρίκαλα. Πράγματι, ο τίτλος αυτός δεν εναρμονίζεται με τον σύγχρονο τίτλο που αναγράφεται στο χρυσόβουλο του Μαΐου 1366. Περιέχει όμως τον τίτλο του Δουσάν (*Σερβίας καὶ Ῥ̔ωμανίας*) και συνεπώς ανήκει πιθανώς σε αρκετά πρώιμη εποχή.

Όταν ο Συμεών εγκαταστάθηκε τελικώς στη Θεσσαλία, έπρεπε να εναρμονίσει τον τίτλος του στα παραδεδομένα του βυζαντινού περιβάλλοντος. Μετέθεσε λοιπόν το προσδιοριστικό *Σερβίας* στη δεύτερη θέση[176], και δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει τον παραδοσιακό βυζαντινό τίτλο «βασιλεὺς Ῥωμαίων». Παραδόξως, ο Συμεών τόλμησε ό,τι δεν είχε τολμήσει ο Δουσάν, γιατί ήταν λιγότερο δυνατός. Ο Δουσάν, χρησιμοποιώντας τον προσδιορισμό «Ῥωμανίας», ήθελε να υποσημάνει πως δεν είχε κατακτήσει *ακόμα* την Κωνσταντινούπολη, αλλά ότι αυτό ήταν θέμα χρόνου. Ο Συμεών όμως δεν ήλθε ποτέ σε θέση να καταλάβει την πρωτεύουσα του Βυζαντίου. Γιατί τότε να μην χρησιμοποιήσει τον τίτλο «βασιλεὺς Ῥωμαίων», ο οποίος ταίριαζε πολύ καλά με το όνομα «Παλαιολόγος»; Έλπιζε έτσι να γίνει ευκολότερα αποδεκτός από τους Βυζαντινούς, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειονότητα των υπηκόων του, ενώ ήταν μειονότητα στην αυτοκρατορία του Δουσάν[177].

Το γεγονός όμως ότι στον τίτλο «βασιλεὺς Ῥωμαίων» προσέθεσε δύο ακόμη φραστικές ενδείξεις του εύρους της εξουσίας του είναι κατάλοιπο της σερβικής παραδόσεως. Πράγματι, το «βασιλεὺς Ῥωμαίων» ενείχε και εξέφραζε το ιδεολόγημα της Οικουμενικότητας του βυζαντινού αυτοκράτορα, το δε εθνικό «*Ῥωμαῖος*» υποδήλωνε, εντός των αυτών ορίων, την κυριαρχία επί πολλών εθνικοτήτων, μεταξύ άλλων και της σερβικής[178]. Συν τούτοις, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, παρότι

175 Oikonomides, *ό.π.*, 125.

176 Αντίθετα σε ό,τι γράφει το *PLP* (21185), το οποίο του αποδίδει τον τίτλο «βασιλεύς d. Serben, 1356-1371, αὐτοκράτωρ».

177 Βλ. Maksimović, «Грци и Романија», 75, και «Српска царска титула», 186-187.

178 Oikonomides, *ό.π.*, 128. Βλ. επίσης Kaldellis, *Hellenism in Byzantium*, 360-361. Page, *Being Byzan-*

κυβερνούσαν πολλές χώρες και εθνικότητες, δεν έφεραν ποτέ τίτλο, που περιείχε κατάλογο ονομάτων των υπ' αυτών εθνικοτήτων. Αντίθετα, ο Δουσάν ενώ στον ελληνικό τίτλο του μνημόνευε δύο μόνο εθνότητες, οι σλαβικοί τίτλοι του περιελάμβαναν πλήρη κατάλογο των ονομάτων υπ' αυτόν χωρών και εθνοτήτων[179]. Σε αυτό το περικείμενο, λοιπόν, ο τίτλος «βασιλεὺς Ῥωμαίων, Σερβίας και Ῥωμανίας» ήταν μια επανάχρηση του παραδοσιακού τίτλου «*βασιλεὺς Ῥωμαίων*», μαρτυρούσε, ωστόσο, και μία άλλη ιδεολογική πτυχή. Ο Συμεών δεν παρουσίαζε τον εαυτό του ως κληρονόμο της οικουμενικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αλλά ως ηγεμόνα συγκεκριμένων εδαφών και εθνικοτήτων. Παρά το «ευμετάβλητο» του τίτλου του, ο Συμεών κράτησε μέχρι το τέλος έναν σύνθετο τίτλο, δηλαδή κάτι που, μαζί με τη λέξη «Σερβίας» ή «Σέρβων», προερχόταν από τη σερβική του καταγωγή.

Εντούτοις, ο τύπος «Ῥωμαίων, Σερβίας και Ῥωμανίας» δεν έμελλε να έχει διάρκεια. Εξέφραζε ασφαλώς ένα ιδεολογικό μήνυμα: ο Συμεών ήταν κληρονόμος και των Παλαιολόγων και του Δουσάν. Όμως, ο τίτλος εμπεριείχε το παράδοξο της ταυτόχρονης παρουσίας δύο σχεδόν συνώνυμων, των ονομάτων «Ῥωμαίων» και «Ῥωμανίας». Προκειμένου λοιπόν ο τίτλος να αποκτήσει νόημα, έπρεπε αναγκαστικά τα «Ῥωμαίων» και «Ῥωμανίας» να μην είναι συνώνυμα, δηλαδή το «Ῥωμαίοι» θα έπρεπε να ανταποκρίνεται σε μια εθνική ομάδα, ενώ το «Ῥωμανία» σε εδαφική οντότητα. Στην περίπτωση όμως αυτή θα ήταν πιο λογικό ο τίτλος να έχει τη μορφή «βασιλεὺς Ῥωμαίων, Σερβῶν και Ῥωμανίας», ώστε να υποδηλώνεται ακριβώς η φύση και τα όρια της εξουσίας του Συμεών: τοποθετημένη εδαφικά στη Ρωμανία με κύρια εθνικά στοιχεία (από πολιτική άποψη τουλάχιστον) τους Έλληνες και τους Σέρβους. Ο Συμεών λοιπόν έπρεπε να αλλάξει γρήγορα πάλι τον τίτλο του.

IV.Α΄.3. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΣΕΡΒΙΑΣ».

Ο Συμεών δεν είχε εγκαταλείψει ακόμη την ιδέα της κατάληψης του Σερβικού βασιλείου, αποβάλλοντας έτσι το προσδιοριστικό «Ρωμανίας». Η ασυμμετρία όμως μεταξύ του εθνικού και του εδαφικού στοιχείου, όπως και το γεγονός ότι με τον χρόνο η αναφορά στη Σερβία είχε όσο και λιγότερο νόημα, τον έκαναν να αλλάξει πάλι τον τίτλο του.

IV.Α΄.4. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΣΕΡΒΩΝ».

Ο πλαστογράφος του χρυσόβουλου του έτους 1361 είχε προφανώς υπόψη του αυθεντικό πρότυπο, άγνωστης ημερομηνίας, όπου το προσδιοριστικό «Σερβίας»

tine, 42-52.

179 Soulis, *The Serbs and Byzantium*, 30. Maksimović, «Српска царска титула», 173-174, 184-186, 189. Oikonomides, *ό.π.*, 124-125. Fajgelj, «L'ascension et la chute de l'Empire serbe», 198.

είχε γίνει «Σέρβων». Αν και διά του τίτλου αυτού φαίνεται να απαρνιέται τη διεκδίκηση της Σερβίας, ο Συμεών δεν εγκατέλειψε την αναφορά στους Σέρβους. Η εξέλιξη αυτή υποδεικνύει με σαφήνεια την άνοδο των εθνικοτήτων ως πολιτικών κατηγοριών. Το *Χρονικό των Ιωαννίνων*, το οποίο αποτελεί ένα καλό δείγμα πολιτικής ορολογίας, χρονολογικά και γεωγραφικά κοντινό στον Συμεών, μνημονεύει «τὴν Ῥωμαΐδα γῆν»[180], δηλαδή τη Ρωμανία, και τη Σερβία[181], και τους αρχαίους τίτλους «κράλης Σερβίας»[182] και «βασιλεὺς Ῥωμαίων»[183], αλλά εμφανίζονται κυρίως στην αρχή του κείμενου. Στη συνέχεια, οι Ρωμαίοι (δηλαδή οι Έλληνες), οι Σέρβοι και οι Αλβανοί αποτελούν τους βασικούς πολιτικούς παράγοντες[184]. Ο κρατικός κερματισμός και οι σημαντικές μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια είχαν ως συνέπεια την τάση να θεωρούνται οι εθνικές ομάδες ως βασικοί πολιτικοί παράγοντες και βασικά στοιχεία της εξουσίας[185]. Ειδικότερα, η δημογραφική και πολιτική εξέλιξη της επικράτειάς του προέτρεψε τον Συμεών να περάσει σταδιακά από τα εδαφικά «Σερβίας καὶ Ῥωμανίας» στα εθνικά «*Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν*».

IV.Α΄.5. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΣΕΡΒΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ ΑΛΒΑΝΟΥ».

Αν και σε πρώτη φάση ο τίτλος του Συμεών αναφέρονταν σε εδάφη, στο εξής αφορούσε σε πληθυσμούς. Κατά συνέπεια, ήταν λογικό εκ μέρους του να αναφέρει όποιο εθνικό σύνολο της επικράτειάς του είχε για αυτόν πολιτική σημασία, και στην περίπτωση αυτή δεν μπορούσε παρά να προσθέτει και το αλβανικό στοιχείο στον τίτλο του. Η ερμηνεία του «παντὸς Ἀλβάνου», το οποίο είναι εδαφικό και όχι εθνικό, δεν είναι προφανής. Μπορεί να σημαίνει: α) το δεσποτάτο της Αυλώνας, του οποίου ο ηγεμόνας ήταν ο Ιωάννης Κομνηνός Ασάνης, που είχε σταθεί στο πλευρό του Συμεών, β) την Ήπειρο, την οποία ο Συμεών είχε αναθέσει σε δύο Αλβανούς δεσπότες ως κυβερνήτες, και γ) τους Αλβανούς ή όλη τη γεωγραφική ζώνη με αλβανικό πληθυσμό από την Αλβανία μέχρι τη Θεσσαλία[186]. Κατά την εκτίμησή μας, αφού τα δύο πρώτα στοιχεία του τίτλου είναι εθνικά και όχι εδαφικά, η τρίτη υπόθεση είναι μάλλον η πλέον πιθανή. Στο ίδιο συμπέρασμα

180 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 74, §1[15].

181 *Αυτόθι*, 74, §1[11], 76, §4[12, 16], 77, §5[2], 78, §7[13].

182 *Αυτόθι*, 74, §1[11].

183 *Αυτόθι*, 75, §2[13].

184 *Αυτόθι*, 76, §4[18-38], 79, §8[3, 15, 17], 80, §9[7] και σποράδην.

185 Η τάση ήταν ακριβώς αντίθετη στη Δύση, όπου η δομή δυνατών βασιλείων είχε ως συνέπεια να αλλάζονται τα εθνικά με τα εδαφικά, κατά το μοντέλο Rex Francorum > Rex Franciae.

186 Heuzey, «Les couvents des Météores», 160. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 142. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 132. Maksimović, «Грци и Романија», 75, σημ. 64. Djurić, «Световни достојанственици у 'Εκτεσις Hea'», 194, σημ. 32. Στο *Χρονικό των Τόκκων* ([G. Schirò εκδ], 531, 548) η έκφραση «τὰ Ἄλβανα» ορίζει τόσο τους Αλβανούς όσο και τα εδάφη τα οποία κατοικούν.

οδηγεί και το χωρίο του *Χρονικού των Ιωαννίνων*, το οποίο έχουμε ήδη αναφέρει, όπου ο Συμεών ανακηρύχθηκε από Ρωμαίους, Σέρβους και Αλβανούς. Πιθανότατα ο χρονικογράφος έθεσε, με τρόπο αναχρονιστικό, τις συγκεκριμένες εθνικότητες σε σειρά, την οποία ο Συμεών υιοθέτησε αργότερα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, αν και η Θεσσαλία είχε ένα σπουδαίο βλάχικο πληθυσμό, ώστε να λέγεται κοινά «Βλαχία»[187], ο τίτλος του Συμεών δεν περιείχε ποτέ ούτε την Βλαχία ούτε τους Βλάχους. Τούτο ίσως σημαίνει ότι η παρουσία και ο ρόλος των Βλάχων στη Θεσσαλία ήταν λιγότερο σημαντικός από ό,τι ήταν σε άλλους χρόνους.

Το χρυσόβουλο του Μαΐου του έτους 1366 περιέχει ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο: την ορκωμοσία του αυτοκράτορα, ο οποίος υπόσχεται ενώπιον του Θεού να σεβαστεί το περιεχόμενο του εγγράφου, το οποίο στην περίπτωση αυτή υιοθετεί τον τύπο του *ορκωμοτικού* χρυσόβουλου[188]. Επισημαίνεται ότι το έτος 1348 ο Δουσάν εξέδωσε ομοίου τύπου χρυσόβουλο υπέρ της μονής Λυκουσάδας[189]. Είναι προφανές ότι η πρακτική αυτή της έκδοσης *ορκωμοτικών* χρυσοβούλων δεν απαντά ούτε στη βυζαντινή ούτε στη σερβική παράδοση. Εμφανίζεται στο «ορκωμοτικό γράμμα» του Μιχαήλ Γαβριηλοπούλου του έτους 1342[190]. Πρόκειται λοιπόν για τοπική παράδοση, πιθανώς επηρεασμένη από τους γείτονες Φράγκους[191]. Ασφαλώς ο εν λόγω όρκος θα «πρέπει να θεωρηθεί ως υποβάθμιση των προνομιών της αυτοκρατορικής εξουσίας»[192]. Ωστόσο, εναρμονιζόταν άριστα με τα δεδομένα της τότε Θεσσαλίας: διά του τρόπου αυτού ο Συμεών ανταποκρινόταν στη βούληση των Θεσσαλών, οι όποιοι ανησυχούσαν με τις αλλαγές καθεστώτος στις τελευταίες δεκαετίες[193].

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι ο Συμεών δεν έλαβε το όνομα Στέφανος, όπως έκαναν παραδοσιακά οι Νεμανίδες, όταν ανέρχονταν στον θρόνο, πρός τιμήν του ιδρύτη της δυναστείας. Κράτησε όμως το όνομα Συμεών, το οποίο ήταν κοινό στη σερβική δυναστεία και ενδεικτικό της ιδιαίτερης λατρείας των Σέρβων ηγεμόνων του 14ου αιώνα προς τον άγιο Συμεών[194]. Αφενός, λοιπόν, το

187 Σούλης, «Βλαχία», 489-497 [= ανατ. Αθήναι 1980, 107-117]. Soulis, «Thessalian Vlachia», 271-273 [= αναπ, Αθήναι 1980, 119-123]. Koder, Hild, Soustal, *Hellas und Thessalia*, 40-41.

188 Solovjev, Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 34[82-87, 93], 256.

189 *Αυτόθι*, αρ. 20, 158[83-85, 93]. Σοφιανός, «Τὰ ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας», 507[68-70, 77]. Πρβλ. και *αυτόθι*, 494-495.

190 Miklosich, Müller, *Acta et Diplomata*, τόμ. 5, 260-261. Σοφιανός, *ό.π.*, 493-494. Sokolov, «Крупные и мелкие властели в Фессалии в эпоху Палеологов», 37-39.

191 *Αυτόθι*, 39. Solovjev, «Фесалийские архонты в XIV веке», 166-168, 172-173. Ostrogorskij, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, 210. Soulis, *The Serbs and Byzantium*, 36-37.

192 Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 202.

193 Ferjančić, *Тесалија*, 249.

194 Vojvodić, «Прилог познавању иконографије и култа св. Стефана», 549-550. Todić, «Portraits des saints Syméon et Sava», 129-139.

όνομά του υπογράμμιζε την καταγωγή του, κάτι που προφανώς δεν τον προβλημάτιζε, αφού κράτησε και το «Σερβία» στον τίτλο του, αφετέρου δε αυτό δεν ήταν οικείο στις οικογένειες των Κομνηνοδουκάδων ή των Παλαιολόγων. Όσον αφορά στο επώνυμο, χρησιμοποίησε πάντα το μητρικό «Παλαιολόγος», είτε μόνο του[195] είτε σε σύνδεση με το πατρικό «Ουρέση»[196].

Καθώς ο Δουσάν, ο οποίος είχε μιμηθεί το βυζαντινό αυτοκρατορικό decorum και παράσχει βυζαντινούς αυλικούς τίτλους, όπως *δεσπότης*, *σεβαστοκράτωρ* και *καίσαρ*[197], ο Συμεών οικειοποιήθηκε και αυτός το βυζαντινό αυτοκρατορικό πρότυπο. Ο Συμεών κατείχε στα Τρίκαλα παλάτι και αυτοκρατορική αυλή («βασίλεια», «αὐλὴ τῶν βασιλείων»)[198]. Μόλις εγκαταστάθηκε εκεί, επιχείρησε να διακοσμήσει και να ανακαινίσει την πρωτεύουσά του, ειδικότερα με την ανακαίνιση του μητροπολιτικού ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, η οποία τελείωσε την άνοιξη του έτους 1362. Τότε ακριβώς ο μητροπολίτης Λαρίσης Αντώνιος έπλεξε το εγκώμιο των Τρικάλων, πόλη την οποία τοποθετεί πρώτη στη σειρά:

«Ἀλλ' οὐδ' ἀσυντελὲς οὐδ' ἀξύμφορον καὶ περὶ τῆς πόλεως ταύτης διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι. Γένοιτο γὰρ ἂν ἥδυσμα τοῦτο τοῖς ἐπισταμένοις καλῶς ὅτι φίλον ἔδαφος ἡ πατρίς. Πόλις τοίνυν ἡ Τρίκκη μεγίστη τε καὶ τῶν ἐκ παλαιοῦ προελθουσῶν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος, οὔμενουν ἀπολειπομένη καθοτιοῦν. Πόλις ἑλληνὶς καὶ ἀρχαία καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἐχουσῶν ὄνομα, οὐ πολλῷ Δευτέρα τυγχάνουσα· πόλις πολλαῖς εὐθυνουμένη ταῖς χάρισι καὶ ταῖς ἐκ γῆς καὶ ποταμῶν δωροφορίαις οὖσα κατάπλεως. Ἧς ὑπέρκειται μέν, ὡς ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος, ὄρος τῶν ἀνεφῶν ἓν καὶ ὑψικόμων καὶ χιονουμένων προφητικῶς· Πίνδος τοῦτο. Μεταξὺ δὲ τούτου καὶ τῆς εἰρημένης πόλεως ἐφήπλωται πεδίον εὐρύ, λόχμας κεκτημένον βαθείας καὶ διηκούσας ἐπὶ πολὺ καὶ οὐκ ἀσυντελεῖς πρὸς παντοίων βοσκημάτων διοίκησιν· ποταμοί τε τῶν ἡδίστων καὶ ποτιμωτάτων καὶ πρὸς ἀρδείαν γῆς ἐπιτηδείων ἐπιρρέουσι. Τῶν μέντοι ποταμῶν ὁ μέγιστος Πηνειὸς οὗτός ἐστιν, ὃς Τέμπη τὰ θετταλικὰ διατέμνων, εἰς θάλασσαν ποιεῖται τὰς ἐκβολάς, ἠρέμα πως τῇ Τρίκκῃ πλησιάζων ποιεῖται τὴν κίνησιν. Τῆς μέντοι πόλεως οὐ πόρρω λόφος τις ὑπερῆρται, ἴχνη τῆς ἀρχαίας ὑποφαίνων σοι πόλεως, καὶ τῇ θέσει μάλα συντελῶν πρὸς ἀκρόπολιν ἐξ ἀπόπτου σοι πᾶσαν τὴν πόλιν ὁρᾶν παρέχεται, μονονουχὶ καὶ τῇ χειρὶ τῶν κύκλῳ λοχμῶν, εἴ σοι βουλομένῳ ἔστι περιδράττεσθαι. Εἶτα τὴν ὑπώρειαν κατιόντι,

195 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31[204], 228, αρ. 32[87], 238, αρ. 34[103], 256. Δρακοπούλου, *Η πόλη της Καστοριάς*, 94, αρ. 29[7]. Papachryssanthou, «À propos d'une inscription de Syméon Uroš», 484. *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 74, §2[2-3]. Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 3[14].

196 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31[202-205], 228, αρ. 32[85-87], 238. Βέης, «Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων», 569. *Χρονικόν Μετεώρων*, 124[33].

197 Soulis, *ό.π.*, 64-68. Djurić, «L'art impérial serbe», 23-56. Παπαμαστοράκης, «Εικαστικές εκφάνσεις», 140-157. Babić, «Les portraits», 158-168. Ferjančić, «Севастократори и кесари у Српском царству», 255-269. Αγορίτσας, «Η Βυζαντινή επίδραση στη σερβική πολιτική ιδεολογία», 185-191. Šarkić, «Organisation du pouvoir en Serbie médiévale», 81-82. Fajgelj, *ό.π.*, 197.

198 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 77, §5[5, 9-10].

ἀνατέλλειν ἡ πόλις ἄρχεται, οὐ πάνυ τι πολλῷ περιγραφομένη τῷ διαστήματι· πόλις ἡ νῦν οὖσα καὶ ὑφ' ἡμῶν οἰκουμένη, εἰ χρὴ τἀληθέστερον φάναι, τὸν μέγαν Οἰκουμένιον κεκτημένη πολιοῦχον καὶ οἰκιστήν, ἄγρυπνον φύλακα, καὶ πρό γε τούτου καὶ μετὰ τοῦτον τὸν μέγιστον τῶν ἄνω δυνάμεων Ταξιάρχην»[199].

Εξ όσων γνωρίζουμε, ο Συμεών έχρισε τρεις δεσπότες, δηλαδή τους Αλβανούς ηγέτες Πέτρο Λιώσα και Ιωάννη Σπάτα και τον γαμβρό του τον Θωμά Πρέλουμπο[200], όπως και πιθανώς τον σεβαστοκράτορα Vlash Matarango[201]. Η αυτοκράτειρα έλαβε τον τίτλο «Αυγούστα»[202]. Υπήρχε επιπλέον ένας «καθολικὸς κριτὴς τῶν Ῥωμαίων», ο οποίος είχε πιθανώς δικαιοδοσία σε όλη τη Θεσσαλία. Το βυζαντινό αυτό αξίωμα είχε δημιουργηθεί το έτος 1329 και είχε εισαχθεί στη Θεσσαλία πριν τη σερβική κατάκτηση. Κατά τη γνώμη μας, ο μητροπολίτης Λαρίσης Αντώνιος είχε πιθανότατα λάβει το αξίωμα αυτό από τον Νικηφόρο Β΄ και το κράτησε και επί Συμεών[203]. Το χρυσόβουλο του 1361 επίσης αναφέρει τον τίτλο του «Μεγάλου κοντόσταβλου»[204]. Βεβαίως, η ύπαρξη του τίτλου αυτού είναι αμφισβητήσιμη αφού το χρυσόβουλο είναι πλαστογραφημένο, αλλά δεν αποκλείεται ο πλαστογράφος να το έχει αντιγράψει από κάποιο αυθεντικό έγγραφο.

Εκτός Θεσσαλίας, ο Συμεών δεν έτυχε μεγάλης αναγνώρισης. Έχει υποστηριχθεί ότι οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου και της Βουλγαρίας πήραν το μέρος του κατά του Ουρέση, αλλά η δήλωση αυτή φαίνεται ατεκμηρίωτη[205]. Η Δημοκρατία

199 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Οἰκουμένιο Τρικκάλων* [Γ. Κ. Παπαγεωργίου-Εράλδυς εκδ.], 19. Σοφιανός, «Τὰ ἁγιολογικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Οἰκουμενίου Τρίκκης», 32-33. Ψευτογκάς, *Ἀντωνίου Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, αρ. 17, §12[1-26]. Πρβλ. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 211-212.

200 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 79, §8[5-15], 82, §11[32-33]. *PLP*, 14983, 23721, 26523. Radić, *ό.π.*, 205-206.

201 Ο τίτλος μνημονεύεται στο Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant*, 205, αρ. 251. Ο M. Šufflay (*Srbi i Arbanasi*, 125) και η Κατσαροπούλου (*Ενα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 110) θεωρούν σίγουρο ότι ο Matarango έλαβε τον τίτλο του από τον Συμεών, ενώ ο Ferjančić («Севастократори и кесари у Српском царству», 263, σημ. 53. *Тесалија*, 254-255) και ο Mihajlcic (*Крај српског царства*, 79, 276) δεν το αποκλείουν, είναι όμως επιφυλακτικοί.

202 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 77, §5[6].

203 Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 4, 19[21]. Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 33[101]. Ferjančić, *Тесалија*, 251-253, 256. Maksimović, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, 149, σημ. 45. Ο ίδιος, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, 247, 249. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 204-205, με βιβλιογραφία στη σημ. 41. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 93. Ο Ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 214. Estangüi Gómez, Byzance face aux ottomans, 414-429, ειδικά για τον Αντώνιο, 428-429. Ο Radić (*ό.π.*,) θεωρεί πως ο Αντώνιος διορίσθηκε από τον Συμεών, αλλά ο Rigo θεωρεί πως ένα χωρίο του Αντωνίου Λαρίσης (*Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, [Γ. Γουλούλης εκδ.] §20, 74[578-579]. Ψευτογκάς, *Ἀντωνίου Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, §28[11-13]) αποδεικνύει ότι είχε ήδη διορισθεί από τον Νικηφόρο Β΄.

204 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 32[5], 232. Βλ. Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 122. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 222.

205 Srećković, *Историја српскога народа*, τόμ. 2, 739. Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 81-82.

της Ραγούσας απάντησε στην πρεσβεία του τον Σεπτέμβριο του 1357 με φιλοφροσύνη, αλλά του έδωσε τον απλό τίτλο *dominus* και δεν αναγνώρισε τις διεκδικήσεις του στον σερβικό θρόνο[206]. Ένα αραγονικό έγγραφο, περί το 1386, τον μνημονεύει ως *Xur Simeon Emperador señor de la Valachia*, κάτι το οποίο σημαίνει ότι είχε σχέσεις, όχι με τον βασιλιά της Αραγονίας, αλλά με τα καταλανικά δουκάτα Αθηνών και Νέων Πατρών[207]. Η *Έκθεσις Νέα* του έτους 1386 αναφέρει τους δεσπότες της Βλαχίας, τίτλο που ούτε ο Συμεών ούτε οι απόγονοι του έχουν φέρει ποτέ, και συνεπώς υποδηλώνει πως η αυλή της Κωνσταντινουπόλεως δεν είχε στενές σχέσεις με τη Θεσσαλία[208]. Το ίδιο κείμενο αναφέρει επίσης τη δέσποινα Σερβίας και τον υιό της, οι όποιοι σύμφωνα με κάποιους ερευνητές είναι η χήρα και ο υιός του Συμεών, αλλά η υπόθεση αυτή φαίνεται στον γράφοντα πολύ αμφισβητήσιμη[209]. Ούτως ή άλλως οι δύο πηγές αυτές είναι μεταγενέστερες, στα χρόνια του αφανισμού της σερβικής αυτοκρατορίας, και δεν μας λένε τίποτα για τις συνθήκες που επικρατούσαν στα χρόνια του Συμεών. Πιθανότατα ο Συμεών ήταν απομονωμένος σε διεθνές επίπεδο και είχε πολύ λίγες σχέσεις με τις αντίπαλες αυτοκρατορίες της Σερβίας και του Βυζαντίου.

IV.Β΄. Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η επικράτεια του Συμεών δεν ήταν μεγάλη: κατάφερε να συγκεντρώσει κάτω από το σκήπτρο του μικρό τμήμα της αυτοκρατορίας του ετεροθαλούς αδελφού του, δηλαδή τη δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη νότια Αλβανία. Επιπλέον, άμεση εξουσία ασκούσε μόνο στη Θεσσαλία. Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να αναρωτηθεί εάν ο αυτοκρατορικός του τίτλος ανταποκρίνεται εντέλει στα πράγματα[210]. Πρέπει όμως να υπενθυμίσουμε εδώ ότι η ιδέα της *αυτοκρατορίας* δεν προϋποθέτει κανένα μέγεθος[211]. Υπήρχαν τότε τέσσερις άλλες ορθόδοξες

206 Jireček, *Geschichte der Serben*, 417. Mihaljčić, *Крај српског царства*, 18.

207 Το χαμένο πρωτότυπο αναφέρεται από τον Zurita (*Anales de la Corona de Aragon*, f. 387v.). Βλ. Loenertz, «Une page de Jérôme Zurita», 163 και Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 315-317.

208 Darrouzès, «Ekthésis Néa», 56[34].

209 *Αυτόθι*, 60[38-43]. Djurić, «'Εκτεσις νεα'», 421-427. Ο ίδιος, «Световни достојанственици у 'Εκτεσις Νεα'», 193-195. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 206, 207, σημ. 57.

210 Ο Heuzey («Les couvents des Météores», 160) γράφει: «il prend [...] le titre pompeux d'empereur des Romains, des Serbes et de tous les Albanais». Ο Agatonović (*Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 102) γράφει πως ο αυτοκρατορικός τίτλος του Συμεών είναι «άδειος»: «Он је, доиста, био њихов цар, али без икакве власти, већ само празну титулу носио!» Ο Nicol (Meteora, 61-62) βάζει εισαγωγικά στη λέξη «Emperor», ενώ ο Maksimović, («Српска царска титула», 187) μιλάει για «σχεδόν αυτοκρατορία» («квазицарство»). Τέλος, η Κατσαροπούλου (*Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 125) γράφει: «Επρόκειτο για μια νέα «αυτοκρατορία»; Η απάντησή μας στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να είναι μάλλον αρνητική. Η «αυτοκρατορία» που προσπάθησε να κάνει ο Συμεών ήταν ένα φαινόμενο της εποχής, μια μίμηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, χωρίς τις κατάλληλες προϋποθέσεις».

211 Gouguenheim, *Les Empires médiévaux*, Paris 2019, 12: «Au-delà des critères de l'étendue spatiale et

αυτοκρατορίες: η αυτοκρατορία του Βυζαντίου, της Βουλγαρίας, της Σερβίας, και της Τραπεζούντας. Η τελευταία δεν είχε μεγαλύτερη επικράτεια από τα Τρίκαλα, ωστόσο, οι ιστορικοί γενικά δεν αμφισβητούν τον τίτλο των ηγεμόνων της. Η αξία και το περιεχόμενο του αυτοκρατορικού τίτλου είχε απλώς μειωθεί πολύ από το 1204. Επιπλέον, στην τότε κατακερματισμένη χερσόνησο του Αίμου, η επικράτεια της αυτοκρατορίας του Συμεών δεν ήταν περισσότερο ασήμαντη από τις άλλες. Την ίδια εποχή, η βυζαντινή αυτοκρατορία περιελάμβανε μόνον τη Θράκη, τη Θεσσαλονίκη και ένα τμήμα της Πελοποννήσου. Οι Παλαιολόγοι αυτοκράτορες δεν έλεγχαν ούτε το δεσποτάτο του Μορέως, το οποίο κυβερνούσαν οι Καντακουζηνοί. Οι δε αυτοκρατορίες της Σερβίας και της Βουλγαρίας είχαν ήδη αρχίσει να διανύουν τη φάση της εδαφικής παρακμής τους. Ο Συμεών, ως ηγεμόνας, δεν ήταν ιδιαίτερα αδύνατος εν σχέσει με τους άλλους αυτοκράτορες: βασίλευε απλώς σε μια εποχή όπου μια ισχυρή κεντρική κυβέρνηση δεν ήταν πλέον δυνατή[212]. Με τον αυτοκρατορικό τίτλο, στις συνθήκες που επικρατούσαν τότε στα Βαλκάνια, ο Συμεών υποδήλωνε κυρίως ότι ήταν εντελώς ανεξάρτητος και ότι δεν αναγνώριζε καμία ανώτερη από αυτόν εξουσία, κάτι που όντως ίσχυε.

Η αυτοκρατορία των Τρικάλων, ως αποτέλεσμα της διασπάσεως της σερβικής αυτοκρατορίας, έγινε με τη σειρά της θύμα ενός ανάλογου φαινομένου, το οποίο ο Hristo Matanov έχει κατονομάσει ως «δευτερεύουσα διάσπαση». Με αυτό εννοεί τους τοπικούς αυθέντες της περιόδου, οι οποίοι, κατέχοντας κάποιον αυλικό τίτλο, ανεξαρτητοποιούνταν συχνά από την κεντρική κυβέρνηση[213]. Ο Matanov σημειώνει επίσης ότι η σύνδεση των αυλικών τίτλων με την κυριαρχία επί συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής δεν ταιριάζει με το βυζαντινό πρότυπο[214]. Αυτό είναι σωστό, πρέπει όμως να υπενθυμίσουμε ότι η σύνδεση αυτή υπήρχε εδώ και έναν αιώνα στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία και ότι είχε εμφανιστεί στο τέλος της δεκαετίας του 1340, τόσο στη σερβική όσο και στη βυζαντινή αυτοκρατορία[215]. Όπως είδαμε, ο Δουσάν είχε δώσει στον Συμεών τον τίτλο του *δεσπότη* και την κυβέρνηση της Ηπείρου, ενώ την ίδια εποχή ο Καντακουζηνός είχε δώσει στον υιό του τον τίτλο του *δεσπότη* και την κυβέρνηση του Μορέως, ο οποίος αργότερα έγινε κρατίδιο, σχεδόν ανεξάρτητο από την Κωνσταντινούπολη. Με άλλα λόγια, το βυζαντινό πρότυπο είχε εδώ και χρόνια αρχίσει να αλλοιώνεται, άλλωστε η βυζαντινή αυτοκρατορία δεν το ακολουθούσε πια.

de la durée, qui furent variables et aléatoires, un empire a pour caractéristique objective d'être un ensemble qui ne peut être inclus dans un autre ensemble (au contraire d'un royaume ou d'une cité). Un empereur n'a personne au-dessus de lui; l'empire incarne la souveraineté absolue, ou du moins il y prétend. Il peut, au mieux, tolérer l'existence – donc la rivalité – d'autres empires.»

212 Radić, *ό.π.*, 195.

213 Matanov, «Problems of the State Structures in the South-West Balkan Lands», 120.

214 *Αυτόθι*, 124.

215 Βλ. Osswald, «The State of Epirus as Political Laboratory», 22-29.

Έτσι, αν και αναγνωρίσθηκε αυτοκράτορας στην Ήπειρο, ο Συμεών δεν κυβέρνησε αμέσως, ως αυτοκράτορας, την επαρχία που ήδη είχε κυβερνήσει ως δεσπότης. Πράγματι, όπως το λέει το *Χρονικό των Ιωαννίνων*:

«Ὁ δὲ βασιλεὺς Συμεὼν μόνης φροντίζων τῆς Βλαχίας, τὴν Αἰτωλίαν ἅπασαν τοῖς Ἀλβανίταις παραχωρεῖ· καὶ εἰς δύο ἡ ἐπαρχία πᾶσα τῆς Αἰτωλίας μερίζεται· καὶ δεσπόται ἐκ τοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν γένους ἀναδείκνυνται δύο, ὧν ὁ μὲν τὸν Ἀχελῷον καὶ τὰ ἐπέκεινα σὺν τῷ Ἀγγελοκάστρῳ ἐκληρώσατο, Γκῖνος Μπούϊας ὀνομαζόμενος, θάτερος δὲ τὴν Ἄρταν καὶ τοὺς Ῥωγοὺς ἐσφετερίσατο, Πέτρος Λιώσας καὶ οὗτος ὀνομαζόμενος· καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἡ Αἰτωλία πᾶσα ὑπὸ τὴν χεῖρα τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει. Μόνη δὲ ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις οὐχ ὑπετάγη τῇ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐπικρατείᾳ· ἐτύγχανον γὰρ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐπισημότατοι καὶ τῶν εὖ γεγονότων· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν τῆς Βαγενετίας φρουρίων πολλοὶ τῶν εὐγενεστέρων τῇ τῶν Ἰωαννίνων ἐπεδήμησαν πόλει· καὶ εἰς ἓν ἅμα γενόμενοι, οἵ τε Ἰωαννῖται καὶ οἱ ἔξωθεν ἐλθοντες, διαπρεσβεύονται πρὸς τὸν βασιλέα, τὸν εὐσεβέστατον Συμεών, καὶ ἐξαιτοῦνται αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα δοθῆναι τούτοις.

Ἀσμένως οὖν τὴν αὐτῶν προσδεξάμενος πρεσβείαν ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ Θωμᾶ κοινολογεῖται τοῖς πρέσβεσιν. Ἔλαθον γὰρ οἱ Ἰωαννῖται τὸ μεῖζον κακὸν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι· τὴν γὰρ δουλείαν φεύγοντες τῶν Ἀλβανιτῶν μείζοσι κακοῖς ἑαυτοὺς περιέβαλον. Ὅθεν καὶ πρέσβεις εἰς τὰ Βοδινὰ παρά τε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Ἰωαννιτῶν ἐκπέμπονται, ἐκεῖ γὰρ ὁ Θωμᾶς τὴν οἴκησιν εἶχε, καὶ γνωρίζουσι τούτῳ τὰ τῆς βουλῆς ἅπαντα. Δέχεται τούτων τὴν πρεσβείαν, ἐπακολουθεῖ τοῖς πρέσβεσι προθύμως, καταλαμβάνει τὴν πολυθρύλητον τῶν Ἰωαννίνων πόλιν, σὺν τῇ εὐσεβεῖ βασιλίσσῃ Ἀγγελίνῃ τῇ Παλαιολογίνῃ, τῇ τούτου εὐνέτιδι, ἔτους ὑπάρχοντος ͵ζωοε΄, συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ στράτευμα ἀναρίθμητον. Δέχονται τοῦτον οἱ Ἰωαννῖται ὑπτίαις χερσὶν ἐντὸς τῆς πόλεως αὐτῶν μετὰ μεγίστων κρότων καὶ εὐφημιῶν»[216].

Οι Αλβανοί ηγέτες είχαν κατακτήσει την Ήπειρο για τον Δουσάν, του οποίου ο Συμεών ήταν ο κληρονόμος, και θανατώνοντας τον Νικηφόρο Β΄, του είχαν δώσει την ευκαιρία να βασιλεύσει στην κεντρική Ελλάδα. Ήταν λοιπόν λογικό ο αυτοκράτορας να τους αμείψει, άλλα, ούτως ή άλλως, η εξουσία της Ηπείρου άνηκε ήδη σε αυτούς. Ο Συμεών λοιπόν προτίμησε να αναγνωρίσει την κατάσταση αυτή και να τους παραδώσει την κυβέρνηση της επαρχίας, παρά να έρθει σε σύγκρουση με αυτούς και να έχει την ίδια μοίρα με τον Πρέλουμπο και τον Νικηφόρο. Έδωσε, λοιπόν, στον Πέτρο Λιώσα την Ήπειρο stricto sensu, με πρωτεύουσα την Άρτα, και στον Ιωάννη Σπάτα την Αιτωλία και την Ακαρνανία, με πρωτεύουσα το Αγγελόκαστρο. Χορήγησε επιπλέον στον καθένα τον τίτλο του *δεσπότη*.

Ωστόσο το έτος 1366/67 η πόλη των Ιωαννίνων, η οποία είχε αρνηθεί να τους δεχθεί, ζήτησε από τον Συμεών έναν αυθέντη, ο οποίος θα οδηγούσε σε αντίσταση κατά των δύο Αλβανών αρχόντων. Το αίτημα αυτό φαίνεται σήμερα

216 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 79-80, §8-9.

παράδοξο: εφόσον ο Συμεών είχε παραχωρίσει την εξουσία της Ηπείρου στους Αλβανούς δεσπότες, πως οι Ιωαννίτες του ζήτησαν έναν ηγεμόνα που θα τους πολεμήσει; Φαίνεται πως ο Συμεών, μετά τη μάχη του Αχελώου, δεν είχε άλλη επιλογή, από το να νομιμοποιήσει την εξουσία, την οποία ήδη κατείχαν οι δύο Αλβανοί ηγέτες. Το 1366/67 όμως, όταν τα Ιωάννινα απαίτησαν έναν αυθέντη, ο Συμεών αντιλήφθηκε ότι είχε τώρα την δυνατότητα να ισχυροποιήσει την εξουσία του, διορίζοντας έναν δεσπότη που θα του ήταν πιστός. Έστειλε λοιπόν εκεί τον γαμβρό του, τον Θωμά και την κόρη του, την Μαρία Παλαιολογίνα, η οποία ήταν η εκ μητρός κληρονόμος της ηπειρωτικής δυναστείας[217]. Ο Λιώσας βασίλεψε μέχρι το 1374, ο Θωμάς μέχρι το 1384, η Μαρία μέχρι το 1394 και ο Σπάτας μέχρι το 1399[218].

Το γεγονός ότι και οι τρεις δεσπότες έλαβαν την εξουσία από τον Συμεών και ότι οι Ιωαννίτες ζήτησαν κάποιον άρχοντα από αυτόν αποδεικνύει ότι ο Συμεών ήταν εντέλει η μόνη νόμιμη και αναγνωρίσιμη πηγή εξουσίας στην Ήπειρο[219]. Εντούτοις, οι δεσπότες ήταν στην πραγματικότητα ανεξάρτητοι, και εκτός από τον διορισμό τους, οι πηγές δεν μνημονεύουν άλλη σχέση με τον αυτοκράτορα. Το γεγονός ότι τα Ιωάννινα αρνήθηκαν την εξουσία των δεσποτών που είχε ορίσει ο Συμεών, και ότι ο ίδιος ανέχθηκε το αίτημα των πρέσβεων της ανυπάκουης πόλεως και ότι όρισε έναν τρίτο δεσπότη στα Ιωάννινα, χωρίς να καθαιρέσει τους δύο πρώτους, αποδεικνύει ότι ο αυτοκράτορας των Τρικάλων είχε μεν σημαντική επιρροή στα πράγματα της επικράτειάς του, όχι όμως και πραγματική εξουσία.

Όπως ελέχθη, ο δεσπότης της Αυλώνας Ιωάννης Κομνηνός αναγνώρισε τον Συμεών. Ωστόσο, οι σχέσεις των δύο ηγεμόνων ήταν πιθανώς ελάχιστες. Η επιγραφή των Τρικάλων μνημονεύει τον αυτοκράτορα Συμεών και τη δέσποινα Άννα μεταξύ των ετών 1363 και 1372, κάτι το οποίο οδηγεί στο να υποθέτουμε πως η τελευταία χήρεψε και εγκαταστάθηκε εν συνεχεία στην αυλή του γαμβρού του στη Θεσσαλία[220]. Αλλά ο δεσπότης Ιωάννης είχε, ήδη επί Δουσάν, λάβει τη βενετική υπηκοότητα και η Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου ασκούσε προφανώς μεγαλύτερη επιρροή στο δεσποτάτο του[221]. Πρός τούτοις, δεν έχουμε ενδείξεις ουσιαστικών σχέσεων της αυτοκρατορίας των Τρικάλων με τον σεβαστοκράτορα Vlash Matarango. Τέλος, οι σχέσεις με την ηγεμονία του Χλαπένου ήταν καλές, αφού έστειλε στα Ιωάννινα τον Θωμά και τη Μαρία, που κατοικούσαν τότε στα

217 Το *Χρονικό* την λέει άλλου «φυσική κυρία» (86, §16[25-26], 94, §28[10-11], 98, §36[12]). Βλ. επίσης Cirac Estopañan, *Bizancio y España*, 81, 190.

218 Nicol, *The Despotate of Epiros*, 142-163.

219 Radić, *ό.π.*, 197.

220 Βλ. ανωτέρω, σημ. 27.

221 Mihaljčić, *Крај српског царства*, 20-23, 30. Ducellier, *La façade maritime de l'Albanie*, 485-490.

Βοδενά, όπως και έναν στρατό μαζί τους[222]. Επιπλέον, φαίνεται πως ο Ιωάννης, ο υιός του Συμεών, παντρεύτηκε μια κόρη του Χλαπένου[223]. Ας θυμίσουμε όμως ότι η κατάσταση της ηγεμονίας του τελευταίου ήταν αμφίσημη, αφού η εξουσία του Χλαπένου και της Ειρήνης αναγνωριζόταν και από τον Ουρέση[224]. Ούτως ή άλλως, φαίνεται πως η υπαγωγή της στη μία ή στην άλλη αυτοκρατορία ήταν μόνο θεωρητική, αφού απολάμβανε μια μεγάλη αυτονομία.

Στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, ο θεσμός των *κεφαλών*, δηλαδή τοπικών αξιωματούχων που υπήρχαν στο βυζαντινό διοικητικό σύστημα πριν τη σερβική κατάκτηση[225], διατηρήθηκε. Το χρυσόβουλο του έτους 1359 μνημονεύει, αναφορικά με τα Τρίκαλα, «τὸν εἰς κεφαλὴν τῆς χώρας εὑρισκόμενον κῦριν Μανουὴλ τὸν διοικητήν»[226], ο οποίος διορίστηκε επί Ιωάννη Άγγελου. Στο πρόσταγμα του έτους 1362, και εν σχέσει με τους Σταγούς, αναφέρεται «ὁ [...] εὑρισκόμενος κεφαλὴ Σταγῶν, ὁ Ὀρφανοϊωάννης ἐκεῖνος, κῦρις Θεόδωρος»[227]. Πιθανώς υπήρχαν και άλλες κεφαλές[228]. Στην Ήπειρο μαρτυρούνται, όμως μετά τη βασίλεια του Συμεών, ο τίτλος του *κεφαλής*[229], όπως και οι σερβικοί τίτλοι του *ζουπαναίου*[230] και του *βοεβόδα*[231], τίτλοι οι οποίοι φαίνονται ισοδύναμοι με αυτού των *κεφαλών*[232]. Το χρυσόβουλο του 1359 μνημονεύει επίσης στα Τρίκαλα «τὸν εἰς δούκαν τῆς χώρας εὑρισκόμενον Γεώργιον τὸν Ἀνδρίτζαν»[233], ενώ στο χρυσόβουλο του 1366 αναφέρεται «ὁ γλυκύτατος ἀδελφὸς τῇ βασιλείᾳ μου μέγας δούκας ὁ Ἀρχοντίτζης», ο οποίος ήταν τότε πεθαμένος[234]. Ωστόσο, τί καθήκοντα αντιστοιχούσαν στους τίτλους αυτούς, δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια[235].

222 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 80, §9[8-12]. *Actes de Lavra*, αρ. 146, 100, 103[17-18]. Radić, *ό.π.*, 206-207.

223 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270. Matanov, «Radoslav Hlapen», 82. *PLP*, 21179.

224 Σε έγγραφο του έτους 1375, ο Θωμάς και η Μαρία ξεχωρίζουν τα αγαθά που κατέχουν στα Βοδενά και όσα κατέχουν «ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Σερβίας», τα οποία έχουν επιβεβαιωθεί από χρυσόβουλα του Δουσάν και του Ουρέση (*Actes de Lavra*, αρ. 146, 101, 104[46]). Βλ. Mavromatis, «À propos des liens de dépendance en Épire», 277-280. Μαυρομάτης, «Ἡ σερβικὴ κοινωνία», 162-164.

225 Maksimović, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, 37-38. Ο ίδιος, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, 62. Laiou, Morrisson, *Le Monde byzantin*, 336. Estangüi Gómez, *Byzance face aux ottomans,* 68-69, 396-401.

226 Solovjev, Mošin, *Грчке повеље српских владара*, αρ. 31[125-127], 224. *PLP*, 16684.

227 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 33[6-7, 25-26], 242. *PLP*, 21121.

228 Ferjančić, *Тесалија*, 250-251. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 204.

229 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 91, §23[14-15].

230 *Αυτόθι*, 91, §23[15-16].

231 Αχειμάστου-Ποταμιάνου, *Οι τοιχογραφίες*, 27.

232 Maksimović, *ό.π.*, 83, σημ. 101. Ο ίδιος, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, 136, σημ. 124. Estangüi Gómez, *ό.π.*, 99.

233 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31[130-131], 224. *PLP*, 938.

234 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 34[73], 256. Ο Αρχοντίτζης είναι μάλλον ίδιος με «τὸν πανευγενέστατον κῦριν Ἰωάννην τὸν Ἀρχοντίτζιν», το όνομα του οποίου απαντά στο έγγραφο του 1359. Βλ. *Αυτόθι*, αρ. 31[129-130], 224. *PLP*, 1456-1457. Ferjančić, *ό.π.*, 253. Radić, *ό.π.*, 206.

IV.Γ΄. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Από εκκλησιαστική άποψη, ο Δουσάν είχε προσαρτήσει τις έδρες Θεσσαλίας και Ηπείρου στο σερβικό πατριαρχείο του Ρεć και η βασιλεία του Νικηφόρου Β΄ είχε επιτρέψει την εκ νέου υπαγωγή τους στο πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως[236]. Ο μητροπολίτης Λαρίσης Αντώνιος, εκλεγμένος το έτος 1333, εγκατέλειψε την περιοχή κατά τη σερβική κατάκτηση, επέστρεψε όμως στον θρόνο του επί Νικηφόρου, όπου παρέμεινε και στα χρόνια Συμεών[237]. Ο τελευταίος, πράγματι, δεν είχε κανένα συμφέρον ούτε να συγκρουσθεί με τον τοπικό κλήρο ούτε να τον θέσει πάλι υπό τη δικαιοδοσία του πατριαρχείου του Ρεć, δηλαδή υπό τον έλεγχο του ανταγωνιστή του, του Ουρέση. Αφετέρου δε, μολονότι δεν είναι βέβαιο, φαίνεται ότι η Καστοριά, ανήκουσα στα χρόνια αυτά στην επικράτεια του Συμεών, χωρίστηκε από την αρχιεπισκοπή Αχριδών, η οποία ήταν πιστή στον Ουρέση[238].

Όσον αφορά στην Ήπειρο, το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ενθρόνισε μητροπολίτες στη Ναύπακτο το έτος 1362 και στα Ιωάννινα το έτος 1365. Πρόκειται για δύο σημαντικότατες μητροπόλεις με κενούς θρόνους, ήδη πριν τη σερβική κατάκτηση. Εάν ο Συμεών έπαιξε ρόλο σε αυτό, παραμένει άγνωστο[239].

Σε κάθε περίπτωση, ο νέος ηγεμόνας δεν δημιούργησε αυτοκέφαλη εκκλησία στην αυτοκρατορία του. Ωστόσο, η ελεγχόμενη από τον Συμεών επικράτεια συνέπιπτε με τη μητρόπολη Λαρίσης, η οποία δεν φαίνεται να ήταν απόλυτα ελεγχόμενη από το Πατριαρχείο, ήδη από την εποχή όπου η Θεσσαλία ήταν πολιτικά ανεξάρτητη από τη Νίκαια και την Κωνσταντινούπολη[240]. Η μητρόπολη διατηρούσε επισήμως τον τίτλο *Λαρίσης*. Εντούτοις, ο Αντώνιος κατοικούσε και στα Τρίκαλα[241] και έτσι ανήκε στον αυτοκρατορικό περίγυρο. Ο Αντώνιος είχε ιδιαίτερα καλές σχέσεις με τον Συμεών. Ευλόγησε τον γάμο της Μαρίας, της κόρης του Συμεών[242], στο δε *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης* περιγράφει τον ηγεμόνα ως εξής:

235 Για τον δούκα: Maksimović, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, 70. Ο ίδιος, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, 116. Estangüi Gómez, *ό.π.*, 67-68. Ο μέγας δούκας ήταν κανονικά ο ηγέτης του στόλου (Kazhdan, «Megas doux») και φαίνεται απίθανο ο Συμεών να είχε έναν σημαντικό στόλο.

236 Rigo, «La missione di Teofane di Nicea», 114-115. Ο ίδιος, *La "Cronaca delle Meteore"*, 92-93. Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 213-215.

237 Ferjančić, *ό.π.*, 255-257. Magdalino, «Antonios of Larissa», 41-42. *PLP*, 1098. Rigo, *ό.π.*, 213-215. Preiser-Kapeller, *Der Episkopat im späten Byzanz*, 231. Estangüi Gómez, *ό.π.*, 428, σημ. 339.

238 Δεληκάρη, *Η αρχιεπισκοπή Αχριδών κατά τον Μεσαίωνα*, 236, σημ. 261.

239 Darrouzès, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*, αρ. 2446, 2488, με τις πηγές. Rigo, *ό.π.*, 219-222.

240 Karpozilos, *The Ecclesiastical Controversy*. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 20-21. Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης* [Σ. Γουλούλης εκδ.], 30-38.

241 Rigo, *ό.π.*, 212.

242 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 79, §7[33-35].

«Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν οὕτω περὶ ἡμᾶς διετέθη, ἐν βραχεῖ δὲ τοῦ βίου μεθίσταται. Διαδέχεται δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ ποτὲ καὶ προστασίαν ὁ καὶ ἐπ' ἀδελφῇ ἐκείνου γαμβρός, ἀνὴρ πατρόθεν ὁμοῦ καὶ μητρόθεν τὰ τῆς εὐμενείας ἔχων περιφανέστατος δόξῃ τε τῇ ἐντεῦθεν λαμπρότητα περιβεβλημένος καὶ μεγάλου ἠξιωμένος ὀνόματος Τοῦ τοίνυν καλλωπισμοῦ τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ δι'εἰκονικῆς ἐκτυπώσεως αὐτὸς ἐκ μακροῦ πόθου τρέφων διαπαντὸς ἀναπτόμενον, ὡς ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν εὑρηκώς, (εἰρήνη γὰρ ἐβραβεύθη τοῖς πράγμασιν), ἔργου ἅψασθαι κατ' ἐμαυτὸν ἐβουλευσάμην[243].»

Μετά τον θάνατο του Αντωνίου (terminus post que: Μάϊος 1363[244]), τον διαδέχθηκε ο Νείλος[245] (terminus ante quem: Σεπτέμβριος 1371[246]), ο οποίος ήταν και αυτός υπό την πατριαρχική δικαιοδοσία[247].

Η ευσέβεια και η ευνοϊκή στάση του Συμεών προς την Εκκλησία δεν εφαρμόσθηκε μόνο με λόγια: χρηματοδότησε την ανακαίνιση του μητροπολιτικού ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στα Τρίκαλα, ο οποίος είχε υποστεί μεγάλες ζημιές από πυρκαγιά περί το έτος 1331 και είχε μείνει έκτοτε σε άσχημη κατάσταση. Οι εργασίες τελείωσαν στην άνοιξη του 1362[248]. Επίσης, η επιγραφή των Τρικάλων μνημονεύει τις επί Συμεών και Νείλου[249] εργασίες σε ένα άδηλο θρησκευτικό κτίριο. Πράγματι, η επιγραφή βρίσκεται σε έναν κιονίσκο, του οποίου η αρχική θέση δεν είναι γνωστή με ασφάλεια. Οι πρώτοι εκδότες της επιγραφής εξέτασαν αυτήν στο μητροπολιτικό μέγαρο των Τρικάλων και βεβαίως μπορεί να ήταν εκεί από την αρχή, αλλά ο κιονίσκος ήταν ήδη σε δεύτερη χρήση. Κατά συνέπεια δεν είμαστε βέβαιοι για την προέλευσή του[250]. Έχει προταθεί ότι η πρώτη λέξη αποδίδει το όνομα «Συμεών» και ότι επρόκειτο για ναό του Αγίου Συμεών. Όμως αυτή η ανάγνωση δεν φαίνεται έγκυρη, από επιγραφική άποψη[251]. Έχει επίσης προταθεί ότι η επιγραφή προέρχεται από τον ναό του Αγίου Στέφανου, του προστάτη των Σέρβων, ναός ο οποίος είχε οικοδομηθεί προς τιμήν του Δουσάν, του προστάτη

243 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης, ό.π.*, §21, 75[580-587] και 49-50. Ψευτογκάς, *Άντωνίου Άρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, §27[13]-28[5].

244 Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 3, 15[12]. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 214, σημ. 57.

245 *PLP*, 20043. Ferjančić, *ό.π.*, 257-259. Preiser-Kapeller, *Der Episkopat im späten Byzanz*, 231.

246 Miklosich, Müller, *Acta et Diplomata*, τόμ. 1, αρ. 262, 514–515, αρ. 325 I, 587–588, αρ. 325 II, 589. Preiser-Kapeller, *ό.π.*, 231. Ο Νείλος μνημονεύεται και στην αχρονολόγητη επίγραφη των Τρικάλων, οποία χρονολογείται μεταξύ 1363 και 1372.

247 Rigo, *ό.π.*, 215.

248 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης, ό.π.*, §21-22, 75[580]-76[620]. Ψευτογκάς, *Άντωνίου Άρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, §27[13]-29[15]. Rigo, *ό.π.*, 215-216.

249 Βλ. ανωτέρω, σημ. 28.

250 Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, 447, αρ. 229. Ο Heuzey μνημονεύει, πιθανώς κατά λάθος, την Καλαμπάκα. Duchesne, Bayet, *Mémoire sur une mission au mont Athos*, 133, αρ. 193.

251 Γιαννόπουλος, «Χριστιανικαί επιγραφαί Θεσσαλίας», 406-408.

των Σέρβων, όπως υποστηρίζει ο Ν. Γιαννόπουλος[252]. Αυτό όμως πρέπει να αποκλεισθεί, αφού η επιγραφή ήταν αρχικά αλλού, ενώ ο Άγιος Στέφανος είναι κτίριο του 17ου αιώνα[253]. Φαίνεται επίσης απίθανο να προέρχεται από τον μητροπολιτικό ναό του Αρχαγγέλου, διότι, όπως είδαμε, το κτίριο ανακαινίσθηκε επί Συμεών και Αντωνίου. Το μητροπολιτικό μέγαρο των Τρικάλων παραμένει λοιπόν η πιθανότερη υπόθεση, αν και όχι σίγουρη.

Όπως ο Δουσάν, έτσι και ο Συμεών εφάρμοσε ευνοϊκή πολιτική για τα μοναστήρια της επικράτειάς του[254]. Έτσι, η υποστήριξη του στη μόνη Αγίου Γεωργίου των Ζαβλαντίων, ιδρυμένη οκτώ χιλιόμετρα βορειοανατολικά των Τρικάλων, μαρτυρείται από δύο χρυσόβουλα, του 1359 και του 1366[255]. Τα δε βραχώδη Μετέωρα, όπου ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης[256] είχε πρόσφατα εγκατασταθεί και είχε συστήσει το πρώτο κοινόβιο, άρχισαν να ακμάζουν επί της βασιλείας του Συμεών[257]. Η υποστήριξη αυτή μαρτυρείται από το πρόσταγμα του 1362, το οποίο κατά τον Κωνσταντίνο Βαφειάδη επέχει θέση Τυπικού της σκήτεως των Σταγών[258], από την κτιτορική επιγραφή του 1366/67 στη μονή της Υπαπαντής του Κυρίου, αλλά και από το *Χρονικό των Μετέωρων*, το οποίο πιθανώς αντιγραφεί την επιγραφή. Εκτός των ανωτέρω ενεργειών, ο Συμεών βοήθησε ίσως στην οικοδόμηση του (πρώτου) ναού της Μεταμορφώσεως στο Μεγάλο Μετέωρο, η οποία έγινε «δι' ἐξόδου τινὸς τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Τριβαλλῶν μεγιστάνου»[259]. Επί της βασιλείας του επίσης κτίστηκε ένα μετόχι του Μετεώρου στα Τρίκαλα[260]. Η οικογένεια του Συμεών συνέχισε να υποστηρίζει τα μοναστήρια μετά τον θάνατό του. Ο υιός του ο Ιωάννης, ως αυτοκράτορας, εξέδωσε και αυτός διπλώματα υπέρ των Μετέωρων. Μετέπειτα έγινε μοναχός με το όνομα *Ιωασάφ*, και, μετά τον θάνατο του Αθανασίου το έτος 1383, θεωρήθηκε δεύτερος ιδρυτής της μονής του Μεγά-

252 Ο ίδιος, «Αι παλαιαί εκκλησίαι Τρικκάλων και οι δύο Βησσαρίωνες Λαρίσης», 30-32.

253 Papachryssanthou, «À propos d'une inscription de Syméon Uroš», 484-485. Avraméa, «Inscriptions de Thessalie», 383.

254 Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 84-85, 117. Σοφιανός, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 187-189. Βαφειάδης, *Η μονή του Αγίου και Μεγάλου Μετεώρου*, 30, 42 κ.ε., 267-268.

255 Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 217-218. Για τη μονή αυτή, βλ. Koder-Hild-Soustal, *Hellas und Thessalia*, 282. Hild, Koder, Σπανός, Αγραφιώτης, «Η Βυζαντινή Θεσσαλία», 52-53.

256 *PLP*, 359.

257 Nicol, *Meteora*, 84-86, 100. Σοφιανός, *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης*, σποράδην. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 203. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 62-109, ειδικά 90-98. Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 218-219. Αγορίτσας, «Μετέωρα. Από τη Σκήτη των Σταγών στον οργανωμένο κοινοβιακό βίο», 44-49.

258 Βαφειάδης, *ό.π.*,, 267-268.

259 Βλ. ανωτέρω, σημ. 10. Επίσης βλ. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie turque*, 151-152. Σοφιανός, *ό.π.*, 52-54. Ο ίδιος, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 187-188. Radić, *ό.π.*, 203.

260 Rigo, *ό.π.*, 216, σημ. 68.

λου Μετεώρου[261]. Η Μαρία Παλαιολογίνα και ο σύζυγός της ο Θωμάς βοήθησαν οικονομικά τον Ιωάννη-Ιωάσαφ[262]. Η εν λόγω υποστήριξη μαρτυρείται επίσης από διάφορα έργα τέχνης, σωζόμενα στο ανωτέρω μοναστήρι[263]. Τέλος, φαίνεται ότι ο Συμεών, στα χρόνια της διαμονής του στην Καστοριά ευνόησε τη διάδοση της λατρείας του Γρηγορίου του Παλαμά[264].

IV.Δ΄. ΜΙΑ ΣΕΡΒΟΚΡΑΤΙΑ;

Μετά τον θάνατο του Δουσάν, ο Ουρέσης δεν κατάφερε να υποτάξει τα πρώην βυζαντινά εδάφη, τα οποία μοιράσθηκαν μεταξύ διάφορων κρατικών μορφωμάτων, των οποίων η ταυτότητα, έστω σερβική, βυζαντινή ή άλλη, δεν είναι αυτονόητη[265]. Η αυτοκρατορία του Συμεών ήταν η μεγαλύτερη εκ των μορφωμάτων αυτών και η εθνοτική της ταυτότητα ήταν περίπλοκη. Όπως έγινε φανερό, τα σερβικά στοιχεία στην εξουσία του ήταν πολλά: ο τίτλος του μνημόνευε τη Σερβία ή τους Σέρβους, διεκδικούσε την κληρονομία του Δουσάν, είχε Σέρβους στρατιώτες στον στρατό του, μερικοί δε Σέρβοι αριστοκράτες είχαν εγκατασταθεί στη Θεσσαλία[266]. Στην Ήπειρο, ο Θωμάς είχε και αυτός Σέρβους στην υπηρεσία του[267].

Ωστόσο, ενώ κατά τον Νικηφόρο Γρηγορά, ο Δουσάν «τήν τε βάρβαρον δίαιταν ἐς τὰ Ῥωμαίων ἤμειψεν ἤθη» όταν έλαβε τον αυτοκρατορικό τίτλο[268], ο Συμεών ακολουθούσε τρόπους βυζαντινούς ήδη από την αρχή της πολιτικής του καριέρας. Υιός βυζαντινής πριγκίπισσας, έφερε ήδη στη Σερβία τον βυζαντινό δικέφαλο αετό. Ερχόμενος στην Ήπειρο, σε ηλικία είκοσι ετών περίπου, παντρεύτηκε μια βυζαντινή πριγκίπισσα και κυβερνούσε κατά τα τοπικά ήθη. Ο Συμεών παρέμεινε στην Ελλάδα όλη την ενήλικη ζωή του. Ασφαλώς προσπάθησε να διαδεχθεί τον Δουσάν στη Σερβία, αλλά η πρόθεση αυτή, μετά από αναποτελεσμα-

261 Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 295-309. Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 118. Nicol, *ό.π.*, 65, 101-112. Σοφιανός, *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης*, 62-68. Ο ίδιος, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 190-194. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 157-163. Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 222. Βαφειάδης, *ό.π.*, 48-71, 248-250, 343.

262 Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 39, 290-296. *Χρονικόν των Μετεώρων* [L. Heuzey εκδ.], 445[1-5] = [A. Rigo εκδ.] 130[94-100]. Soulis, *ό.π.*, 131. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 78, 159-161. Μαντζανά, Τσόδουλος, «Η παρουσία μιας βυζαντινής δέσποινας». Σοφιανός, «Οι μονές των Μετεώρων και η Μεσαιωνική Ήπειρος». Ο ίδιος, «Το εκδοτήριο, εξισταστικό και αποδεικτικό γράμμα».

263 Subotić, «Η τέχνη των βυζαντινοσέρβων ευγενών στην Ελλάδα», 172-177. Βαφειάδης, *Η μονή του Αγίου και Μεγάλου Μετεώρου*, 68-71.

264 Rigo, *ό.π.*, 207-208.

265 Maksimović, «Η ανάπτυξη κεντρόφυγων ροπών», 289.

266 Βέης, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινιακὰ γράμματα Μετεώρου», αρ. 11[11], 40 (Βαλέας τοῦ Στρανιμίρου), αρ. 13[12], 47 (Μανουὴλ τοῦ Τιχομήρου); αρ. 21[10] (ἄρχοντος Χρανισθλάβου) , 87. Soulis, *ό.π.*, 117. Ferjančić, *Тесалија*, 253-254.

267 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, 80, §10[11-12], 81, §10[40-41], 96, §33[7-8]. Πρβλ. Osswald, «The Ethnic Composition of Medieval Epirus», 139-142.

268 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία* [L. Schopen εκδ.], τόμ. 2, 747[2-3].

τικούς αγώνες, δεν καρποφόρησε, και μετά την πάροδο τριών ετών γύρισε στην Ελλάδα. Τα περισσότερα μέλη της θεσσαλικής ελίτ συνέχισαν να προέρχονται από τοπικές βυζαντινές οικογένειες[269]. Αν και δεν γνωρίζουμε τον ακριβή τίτλο που έφερε στο διάστημα 1356-1359, αξίζει να υπενθυμίσουμε επίσης ότι, τουλάχιστον στους γνωστούς τίτλους του, οι «Ρωμαίοι» βρίσκονται πάντα πριν τους Σέρβους, ότι προτιμούσε το βυζαντινό επώνυμο «Παλαιολόγος» από τον σερβικό «Ουρέση», ότι όλα τα γνωστά διπλώματά του συντάχθηκαν ελληνιστί, και τέλος ότι οι αυλικοί τίτλοι που χορήγησε ήταν όλοι βυζαντινοί. Επίσης φαίνεται πως ο Συμεών είχε ενδιαφέρον για τα ελληνικά χειρόγραφα και ευνοούσε την παραγωγή τους[270]. Στα γραπτά του, ο Αντώνιος Λαρίσης θεωρεί πως η αυτοκρατορική πρωτεύουσα είναι «πόλις έλληνίς»[271]. Συν τούτοις, δεν διστάζει να λέει το σερβικό καθεστώς «τυραννίδα»[272] και να λυπάται ανοικτά για τη σερβική κατάκτηση, η οποία τον ανάγκασε να γνωρίσει την εξορία[273], η οποία κατέστησε τη Θεσσαλία κατεχόμενη επαρχία[274] και έθεσε τη Θεσσαλονίκη υπό πολιορκία[275]. Στην «τυραννία» του Δουσάν, ο Αντώνιος αντιπροτείνει την πρόσφορη και επιτυχή διακυβέρνηση της βυζαντινής αυτοκράτειρας Άννας[276], αλλά και του ίδιου του Συμεών[277].

269 Π.χ. οι Ιωάννης Αρχοντίτζης (βλ. ανωτέρω, σημ. 248), Κοτεανίτζης (Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31[63], 220, *PLP*, 13326), Θεοτόκης (Solovjev, Mošin, *ό.π.*, αρ. 31[54], 220. *PLP*, 7560) και Κωνσταντίνος, ο οποίος έγινε μοναχός με το όνομα Κυπριανός (Βέης, «Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων», 573, *PLP*, 13928). Soulis, *ό.π.*, 117. Ferjančić, *ό.π.*, 253. Radić, *ό.π.*, 202.

270 Evangelou-Notara, «Greek Manuscript», 222-223. Cataldi Palau, «Un manoscritto di Simeon Uroš Paleologo».

271 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Οἰκουμένιο Τρικκάλων* [Γ. Κ. Παπαγεωργίου-Εράλδυς εκδ.], 19. Σοφιανός, «Τὰ ἁγιολογικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Οἰκουμενίου Τρίκκης», 32[284]. Ψευτογκάς, *Ἀντωνίου Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι*, αρ. 17, §12[5]. Πρβλ. Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης* [Σ. Γουλούλης εκδ.], 55-56.

272 *Αυτόθι*, αρ. 73[542]. Ψευτογκάς, *ό.π.*, §25[13].

273 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, *ό.π.*, 73[519-520]: «Καὶ πρὸς τούτοις ἐξορία, τῆς ἀρχῆς μεταπεσούσης εἰς ἑτέραν, τὴν Τριβαλλῶν». (Ψευτογκάς, *ό.π.*, §24[15-17]).

274 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, *ό.π.*, 73[533-535]: «ἡ δὲ ἐπαρχίᾳ ἐν τοσούτοις ὑπῆρχεν ὑπὸ τῶν πρόσθεν εἰρημένων κατεχομένη Τριβαλλῶν, καὶ πάσχουσα οἷα πάσχειν εἰκὸς τοὺς παιδείᾳ θείᾳ σοφωτάτῃ παραδεδομένους προμηθείᾳ». (Ψευτογκάς, *ό.π.*, §25[2-4]).

275 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, *ό.π.*, 74[558-562]: «Καὶ γὰρ ἦν ἔτι πιεζομένη, ἡ τὸν μεγαλομάρτυρα πλουτοῦσα καὶ προστάτην καὶ φύλακα, τὸν μυροχεύμονα θεῖον Δημήτριον, ταῖς Τριβαλλικαῖς ἐφόδοις, εἰ καὶ μὴ πολυειδέσιν ἐπιθέσεσι καὶ πολιορκίαις, τοῦ προστατοῦντος τῶν τοιούτων ἐκ μέσου γενομένου καὶ χρησαμένου τέλει τῆς βιοτῆς». (Ψευτογκάς, *ό.π.*, §26[13-17]). Πρβλ. Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 214.

276 Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*, *ό.π.*, 74[553-558]. Ψευτογκάς, *ό.π.*, §26[7-13]: «Ἦν γὰρ ἐν ταύτῃ διάγουσα καὶ ἄριστα διεξάγουσα ἡ τῶν βασιλίδων ἀρίστη, ἡ εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ βίου λαμπρότητι κοσμοῦσα τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος κοσμουμένη. Αὕτη γὰρ τῷ ταύτης συμβασιλεύουσα υἱῷ τε καὶ βασιλεῖ καὶ αὐτῷ παντὸς ἀγαθοῦ πεπληρωμένην ἔχοντι τὴν ψυχήν, φιλοφρόνως τε ὑπεδέξατο καὶ τιμῶν ἠξίωσε καὶ ὅσον τὸ ἐφ᾽ἑαυτῇ τῆς ἁρμοζούσης μετέδωκε προμηθείας».

277 Βλ. ανωτέρω, σημ. 258.

Ο Donald Nicol αναγνωρίζει πως ο Συμεών ήταν «ημι-Έλληνας», ότι κατά κάποιο τρόπο πραγματοποιήθηκε το όραμα μιας «ελληνικοσερβικής» αυτοκρατορίας και ότι η πολιτική του σχετικά με τα μοναστήρια ήταν παρόμοια με την πολιτική των Ελλήνων κυρίαρχων. Ωστόσο, μιλάει για «σερβικό καθεστώς» και για «Σέρβους αυτοκράτορες της Θεσσαλίας»[278]. Για τον Γεώργιο Σούλη, ο χαρακτήρας της αυτοκρατορίας του Συμεών σταδιακά έγινε εντελώς ελληνικός[279] και δεν θα ήταν υπερβολικό να λέμε πως το κράτος του Συμεών ήταν βυζαντινό από κάθε άποψη[280]. Ο Božidar Ferjančić υποστηρίζει σωστά ότι ο Συμεών, υιοθετώντας και τις δύο παραδόσεις, αιτιολογούσε διπλά την εξουσία του και κατάφερε να έχει την υποστήριξη των Σέρβων και των Βυζαντινών ταυτόχρονα. Αναγνωρίζει όμως πως η βυζαντινή παράδοση κυριαρχεί[281]. Ο ίδιος ερευνητής, ο Sima Ćerković και ο Rade Mihalčić μνημονεύουν το βασίλειο των Τρικάλων ως μια «σερβοελληνική αυτοκρατορία»[282], ενώ ο Δημήτριος Σοφιανός τον χαρακτηρίζει «ελληνοσέρβο ηγεμόνα»[283]. Η Μελπομένη Κατσαροπούλου θεωρεί το κράτος του Συμεών ως «μια μίμηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, χωρίς τις κατάλληλες προϋποθέσεις», και παρατηρεί πως «τα ελληνικά στοιχεία που διατήρησε ο Συμεών οδηγούσαν σε μια διαδικασία *ελληνοποιήσης* των ηγεμόνων και αφομοίωσής τους στον ελλαδικό χώρο» και πως «ο Συμεών παρουσίαζε περισσότερα στοιχεία εξελληνισμού σε σχέση με τον Δουσάν»[284]. Ο Radivoj Radić αναφέρεται επίσης σε υβριδική «ελληνοσερβική» αυτοκρατορία, αλλά διαπιστώνει ότι «η στήριξη στη σερβική παράδοση γινόταν σταδιακά μικρότερη, παραχωρώντας όλο και περισσότερο το προβάδισμα στα βυζαντινά πρότυπα». Ισχυρίζεται επίσης ότι ο Συμεών συντασσόταν κατά κανόνα με τη βυζαντινή παράδοση, ενίοτε όμως υιοθετούσε σερβικά πρότυπα, όταν φυσικά αυτό τον εξυπηρετούσε. Προσθέτει δε ότι «τα σερβικά πρότυπα δεν πέτυχαν να παγιωθούν εις βάρος των αρχαιοτέρων και από καιρό καθιερωμένων βυζαντινών, καθώς η διάρκεια παραμονής τους στη Θεσσαλία ήταν μικρή»[285]. Ο Hristo Matanov θεωρεί πως τα προερχόμενα από τη μετά το 1355 σερβική αυτοκρατορία κράτη δεν μπορούν γενικά να λέγονται *σερβικά*, αφού το σερβικό στοιχείο αποτελούσε μειονότητα ανάμεσα στις άλλες εθνικότητες του πληθυσμού της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Υποστηρίζει επίσης ότι η εθνικότητα των ηγεμόνων των εν λόγω κρατών δεν προσδιόρισε την εθνοτική και πολιτισμική

278 Nicol, *Meteora*, 61-62.

279 Soulis «Byzantino-Serbian Relations», 60-61 [ανατ., Αθήναι 1980, 104-105].

280 Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 117.

281 Ferjančić, *Тесалија*, 290.

282 Mihaljčić, *Крај српског царства*, 113. Ferjančić, Ćirković, «Јован Кантакузин», 558, σημ. 626.

283 Σοφιανός, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 187, 188.

284 Κατσαροπούλου, *Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 125.

285 Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος», 198-199, 199-200, 205, 207-208.

τους ταυτότητα. Ούτως ή άλλως, οι ηγεμόνες αυτοί δεν ήταν όλοι Σέρβοι. Σχετικά με την αυτοκρατορία των Τρικάλων, σημειώνει πως ο ηγεμόνας της ήταν εν μέρει Έλληνας, και ότι η οργάνωσή της θεμελιωνόταν στις τοπικές βυζαντινές παραδόσεις[286]. Ο Bosko Bojović θεωρεί ότι ο Συμεών ήταν «περισσότερο Έλληνας από Σέρβος» και ότι βασίλευσε «ως αληθινός Έλληνας δυνάστης»[287]. Τέλος, ο Antonio Rigo θεωρεί και αυτός πως ο Συμεών ήταν «περισσότερο Έλληνας από Σέρβος» και ότι η βασιλεία του στη Θεσσαλία αποτελεί μια επιστροφή στη νομιμότητα μετά την παρένθεση της αυτοκρατορίας του Δουσάν[288].

Σύμφωνα λοιπόν με τα ανωτέρω, οι εκφράσεις «Σερβοκρατία», «Σέρβος αυτοκράτορας» ή «Σερβική αυτοκρατορία» για τον Συμεών και το καθεστώς του είναι προβληματικές και αναποτελεσματικές στην ερμηνεία των ιστορικών δεδομένων, και επομένως οι σύνθετες ονομασίες «Σερβοελληνικός» ή «Ελληνοσερβικός» ή ακόμα καλύτερα «Σερβοβυζαντινός» ή «Βυζαντινοσερβικός» είναι μάλλον προτιμότερες.

V. ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΗ

Ο Συμεών απεβίωσε στα Τρίκαλα[289] σε άδηλη ημερομηνία[290]. Ο Orbini, ο οποίος αποτελεί πολύ μεταγενέστερη πηγή, δηλώνει πως πέθανε σύντομα[291]. Ο Jireček γράφει πως ο Συμεών δεν εμφανίζεται πια μετά το 1369, αλλά δεν αναφέρει καμία πηγή του έτους αυτού[292]. Ο *terminus post quem* είναι λοιπόν νωρίτερος, όταν ο Συμεών έστειλε τον Θωμά και τη Μαρία στα Ιωάννινα το από κτίσεως κόσμου έτος 6875, ή ακριβέστερα την 1η Σεπτεμβρίου 1366, πρώτη μέρα του έτους αυτού[293]. Το ίδιο έτος η επιγραφή της Υπαπαντής μνημονεύει τον Συμεών. Το *terminus ante quem* ορίζεται από τα προστάγματα του υιού του, του Ιωάννη-Ιωάσαφ τον Νοέμβριο του 1372[294]. Ο θάνατος του Συμεών πρέπει λοιπόν οπωσδήποτε να χρονολογηθεί στο διάστημα αυτό των έξι χρόνων, το οποίο είναι πολύ μεγάλο για ένα τόσο σημαντικό πρόσωπο.

286 Matanov, «Problems of the State Structures», 121-122.

287 Bojović, *L'idéologie monarchique*, 105-106.

288 Rigo, *ό.π.*, 210-211.

289 Soulis, *ό.π.*, 117.

290 Ferjančić, *ό.π.*, 259. Rigo, *ό.π.*, 222, σημ. 96, με προηγουμένη βιβλιογραφία.

291 Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, 270.

292 Jireček, *Geschichte der Serben*, 442. Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 278-279.

293 *Χρονικόν των Ιωαννίνων*, *ό.π.*, 80, §9[20]. Η Evangelatou-Notara («Greek Manuscript Copying Activity», 221-222) θεωρεί το 1366 ως terminus post quem του θανάτου του Συμεών και προσθέτει, αδικαιολόγητα, ότι το έτος αυτό διεκόπη προσωρινά η σερβική κυριαρχία στη Θεσσαλία.

294 Lascaris, «Byzantinoserbica saeculi XIV», 285.

Η βιβλιογραφία παρουσιάζει διάφορες ημερομηνίες. Η Φλωρεντία Ευαγγέλου-Νοταρά θεωρεί σωστά πως ο Συμεών πέθανε μετά το 1366, αλλά προσθέτει χωρίς τεκμήριο πως υπήρχε αυτό το έτος μια διακοπή της σερβικής κυριαρχίας. Ο Antonio Rigo θέτει την απουσία του Συμεών μετά το 1367 ή γύρω στο τέλος της δεκαετίας του 1360, με το επιχείρημα ότι ο Συμεών δεν εμφανίζεται στις πηγές μετά το έτος 1366/67[295]. Το «1370» ή «περί το έτος 1370»[296] δεν φαίνεται να είναι τίποτα περισσότερο από μία αριθμητική στρογγυλοποίηση. Ούτε το «1371» ούτε το «περί το 1371»[297] φαίνεται να βασίζεται σε κάποιο συγκεκριμένο τεκμήριο. Η 4η Δεκεμβρίου 1371[298] προέρχεται προφανώς από κάποιου είδους σύγχυση με τη χρονολογία θανάτου του Ουρέση[299]. Τελικά, ο Μιχαήλ Λάσκαρις υποθέτει πως ο Ιωάννης εξέπεμψε τα διπλώματά του στην αρχή της βασιλείας του και, συνεπώς, πως ο θάνατος του Συμεών συνέβη λίγο πριν τον Νοέμβριο του 1372[300].

Κατά τη γνώμη μας, η σιωπή των πηγών μεταξύ 1366 και 1372 εξηγείται καλύτερα για τον Συμεών, ο οποίος βασίλευε εδώ και μερικά χρόνια, και δεν χρειαζόταν λοιπόν να εκδίδει έγγραφα για να βεβαιώσει πρόνοιες και ιδιοκτησίες, παρά για τον Ιωάννη-Ιωάσαφ, ο οποίος όταν διαδέχθηκε τον πατέρα του, μάλλον έπρεπε να εκδίδει τέτοια διπλώματα. Με κάθε επιφύλαξη, θεωρούμε λοιπόν πως η ημερομηνία του θανάτου του Συμεών είναι πιο κοντά στο 1372 πάρα στο 1366.

Ούτως ή άλλως, η αυτοκρατορία του Συμεών δεν επιβίωσε πολύ. Είχε αφήσει δύο υιούς, τον Ιωάννη και τον Στέφανο[301]. Ο Ιωάννης ήταν, όπως είδαμε, συναυτοκράτορας και τον διαδέχθηκε για λίγο μόνο καιρό, καθώς εγκατέλειψε τα εγκόσμια για να γίνει μοναχός με το όνομα Ιωασάφ. Έτσι τελείωσε η αυτοκρατορία των Τρικάλων, πιθανώς το 1373[302], ενώ η Θεσσαλία πέρασε είκοσι χρόνια αργότερα στην οθωμανική κυριαρχία.

VI. ΜΝΗΜΗ

Στο *Χρονικό των Ιωαννίνων*, το οποίο πιθανώς γράφτηκε μετά τον θάνατό του, ο Συμεών είναι ο πρωταγωνιστής των πρώτων κεφαλαίων, περιγράφεται δε ως

295 Rigo, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 222.

296 Ferjančić, *Тесалија*, 264, 290. Σοφιανός, *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης* 60. Ο ίδιος, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 190. Πρβλ. και *Византијски извори за историју народа Југославије,* τόμ. 6, 663.

297 Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 530. Agatonović, *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 104. Jireček, «κριτική των αρθρών του Ν. Βέη», 588. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 152. Ο ίδιος, *The Last Centuries of Byzantium*, 287. Savvides, «Splintered Medieval Hellenism», 414.

298 *PLP*, 21185.

299 *PLP*, 21183.

300 Lascaris, *ό.π.*, 278-287, 299

301 Orbini, *Il Regno de gli Slavi,* 270. Loenertz, «Une page de Jérôme Zurita», 163-164. *PLP*, 26766.

302 Ελπίζουμε να προτείνουμε στο μέλλον στα *Ανάλεκτα Σταγών και Μετεώρων* μια μελέτη με θέμα τη βασιλεία του Ιωάννη και το τέλος της αυτοκρατορίας των Τρικάλων.

ένα πρόσωπο αγαπητό, με καλή συμπεριφορά και καλές προθέσεις. Ως σύζυγος της Θωμαΐδος, δικαιούται να κυβερνά την Ήπειρο επί Δουσάν και έπειτα να την κατέχει ως επαρχία της αυτοκρατορίας του. Είναι δημοφιλής και γίνεται ασμένως δεκτός από τους Ηπειρώτες, όταν επιστρέφει εκεί μετά τον θάνατο του Νικηφόρου. Αν και ο χρονικογράφος λυπάται που ο γαμβρός του ο Θωμάς έγινε δεσπότης των Ιωαννίνων, θεωρεί την κόρη του, τη Μαρία «φυσική κυρία» της πόλεως[303].

Αντίθετα με ό,τι έχουν γράψει λανθασμένα κάποιοι ερευνητές, ο Συμεών δεν μνημονεύεται αρνητικά στα σερβικά χρονικά[304]. Εμφανίζεται μόνο στο *Koporinski letopis*, το οποίο αναφέρει τη δύναμή του και δεν καταδικάζει καθόλου τον σφετερισμό του κατά του Ουρέση:

«*Και αυτός ο τρίτος Ουρέσης [δηλαδή ο Ντέτσανσκι] γέννησε δύο υιούς, τον Στέφανο, τον πρώτο αυτοκράτορα, και τον δυνατό Συμεών (Сїмеѡн), ο οποίος έγινε αυτοκράτορας σε ελληνική γη, στην πόλη Τρικάλων, και τελείωσε τη ζωή του εκεί. Και αυτός γέννησε δύο υιούς, οι οποίοι είναι ακόμα ζωντανοί σήμερα, αλλά λόγω των αμαρτιών μας ζουν εξορισμένοι μακριά από την πατρίδα τους και ελπίζουν μαζί μας στο έλεος του Θεού παντοδύναμου, ο οποίος μπορεί να δημιουργήσει εκ της πέτρας του Ισραήλ απογόνους στον πατέρα μας κυρ Συμεών*»[305].

Είναι εντυπωσιακό όσο και εύγλωττο, ότι ο Συμεών ούτε στις διαθέσιμες σερβικές πηγές του Μεσαίωνα ούτε στη σερβική ιστοριογραφία του 19ου αιώνα, κατηγορήθηκε για την παρακμή της σερβικής αυτοκρατορίας. Αυτός που κατηγορήθηκε ήταν ο Βουκάσιν Μρνιάβτσεβιτς (Vukašin Mrnjavčević). Αντίθετα από αυτόν, ο Συμεών κυβερνούσε πρώην βυζαντινές επαρχίες, των οποίων η απώλεια δεν φάνηκε πολύ σημαντική. Επίσης, ο Συμεών ο ίδιος, ο οποίος δεν έπαιξε ποτέ σημαντικό ρόλο στη Σερβία, ξεχάσθηκε γρήγορα. Τέλος, οι Σέρβοι αριστοκράτες είχαν περισσότερη επιείκεια για ένα άνδρα όπως ο Συμεών, ο οποίος ως μέλος της «αγίας» δυναστείας των Νεμανίδων είχε δικαιώματα στον θρόνο, παρά για τον Βουκάσιν, ο οποίος προσπάθησε να αντικαταστήσει την παλιά και αγία δυναστεία με τη δικιά του οικογένεια. Η κατάσταση αυτή παρέμεινε και μέχρι τους ρομαντικούς ιστορικούς[306].

Σε μεταγενέστερους χρόνους, η μνήμη του Συμεών διατηρήθηκε στα Μετέωρα, χάρη στα διπλώματά του, που παρέμεναν στα αρχεία, όπως και στην επιγραφή της μονής Υπαπαντής. Έτσι, ο Συμεών μνημονεύεται στο *Χρονικό των Μετεώρων*, συνταγμένο στην αρχή του 16ου αιώνα[307]. Την ίδια εποχή ήταν ακόμα αρκετά

303 Βλ. ανωτέρω, σημ. 231.

304 Nicol, *The Despotate of Epiros*, 132. Κατσαροπούλου, *Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας*, 97, 107.

305 Βλ. σημ. 5. Μετάφραση δικιά μας.

306 Mihaljčić, *Крај српског царства*, 113-114. Βλ. π.χ. Agatonović, *ό.π.*, 63-68.

307 Βλ. ανωτέρω, σημ. 6.

γνωστός για να τον επιλέξει ένας πλαστογράφος ως «υπογράφοντα» του ψεύτικου χρυσόβουλου του 1361, στη βάση του οποίου οι απόγονοι του «δικαιούχου» προσπάθησαν να διεκδικήσουν τα «δικαιώματά» τους, το 1588 και το 1686[308].

Από τον 16ο αιώνα όμως η φήμη του Συμεών άρχισε να αμαυρώνεται. Ο Ισπανός ιστορικός Jerónimo Zurita τον αναφέρει με τα επόμενα λόγια: *Xur Simeon, Emperador, Señor de la Valachia, de lo qual todos los Griegos, y Francos que estavan en aquel Estado, quedaron muy descontentos, y las cosas estauan en gran turbacion, por faltar persona principal que governasse*[309]. Η αξία της μαρτυρίας αυτής είναι αμφισβητήσιμη, αφού από άλλες πηγές δεν έχουμε καμία ένδειξη πως ο Συμεών είχε Φράγκους υπηκόους. Πόσο ισχύει, λοιπόν, η δήλωση ότι οι Έλληνες υπήκοοί του και αυτοί ήταν δυσαρεστημένοι μαζί του;

Επίσης, η μαρτυρία του Ραγουσαίου ιστορικού Mauro Orbini είναι προβληματική: «*Erano restati dopò la morte del Rè Vrose cieco due figluoli, vno (come habbiamo detto) Stefano Duscian, che poi si fece chiamare Imperadore ; l'altro Sinissa, al quale il suo fratello Stefano sì per l'amor grande, che li portava ; sì ancora perche vedeua, che la sua moglie cercaua d'auelenarlo, haueua dato, essendo ancor giouanetto, la Città d'Iagnina in Romania, con tutto il paese fin' àl'Arta, e molti altri castelli, & città, ch'erano in quei contorni; & l'haueua auertito, che tenesse cura della sua vita, & si guardasse spetialmente dall'insidie dell'Imperatrice. Costui vedendo adunque, ch'ogn'vno de'Baroni occupaua li paesi del detto suo fratello, fatto alquanto d'essercito di Greci, & Albanesi, venne con esso in Zenta, & cominciò dare assalto alla fortezza di Scutari: Ma non potè fare cosa alcuna; sì perche il detto castello era ben forte per il suo sito naturale, & guardato da huomini prodi in arme ; sì ancora, perche niuno Barone di Zenta, & di Rascia, vedendolo debile, e di poco valore, lo vollo seguire. Onde tornando à casa, frà breue passò da questa vita ; lasciando due figlioli, & una figliuola. I maschi si chiamauano Duca, & Stefano, & la figliuola fù detta Angelina*[310]».

Πράγματι, η διήγηση αυτή ταιριάζει γενικά με το *Χρονικό των Ιωαννίνων* και δεν αποκλείεται ο Orbini να το έχει χρησιμοποιήσει ως άμεση ή έμμεση πηγή, αλλά φαίνεται ξεκάθαρα ότι υπάρχει πρόβλημα με το πως ερμηνεύει τις πηγές ή με το πως παρουσιάζει τις πληροφορίες του. Παραδείγματος χάριν, ισχύει ότι ο Συμεών κυβερνούσε τα Ιωάννινα και την Άρτα, και ισχύει επίσης ότι μετά την πολιορκία της Σκόδρας ο Συμεών γύρισε «στο σπίτι του». Απλώς το κείμενο του Orbini αφήνει τον αναγνώστη να πιστεύει πως το σπίτι όπου γύρισε ήταν η Ήπειρος, ενώ γνωρίζουμε χάρη στο *Χρονικό των Ιωαννίνων,* ότι ήταν στην πραγματικότητα η Καστοριά. Σε αυτές τις συνθήκες, πώς τεκμηριώνεται η δήλωσή του ότι

308 Βρανούσης, *Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου*, 69-80.

309 Βλ. ανωτέρω, σημ. 8.

310 Orbini, *ό.π.*, 270.

οι Σέρβοι αριστοκράτες είχαν κακή γνώμη για τον Συμεών; Ο Zurita και κυρίως ο Orbini είχαν, ωστόσο, μεγάλη επιρροή στους νεώτερους ιστορικούς μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα.

Όσον αφορά στην επιστημονική ιστοριογραφία, ο Συμεών εμφανίζεται ήδη στα γραπτά του Du Cange[311], πολύ ελλειπτικά όμως, λόγω της άγνοιας του κειμένου του *Χρονικού των Ιωαννίνων*. Η δημοσίευση του τελευταίου το 1821, όπως και των μετεωρικών εγγράφων από τη δεκαετία του 1850[312], άλλαξε τα πράγματα και στα τέλη του 19ου αι. η εκκολαπτόμενη σερβική εθνική ιστοριογραφία αφιέρωσε μελέτες στον Συμεών[313]. Όπως είδαμε, εμφανίζεται εκεί όχι ως σφετεριστής, αλλά ως ένα θετικό πρόσωπο και, λόγω της εποχής, ως ένας πατριώτης που ήθελε να σώσει τη σερβική αυτοκρατορία από την παρακμή[314].

Τον 20ο αι. το πρόσωπο του Συμεών έλκυσε την προσοχή Σέρβων ή Γιουγκοσλάβων[315], Ελλήνων[316] και ξενών[317] ερευνητών. Συχνά όμως, οι μη Σέρβοι μελετητές, επηρεαζόμενοι από τον Zurita και τον Orbini, τον παρουσίασαν αρνητικά[318]. Σταδιακά ο Συμεών έγινε συνδεδεμένος περισσότερο με την ιστορία της βόρειας Ελλάδας παρά με την ιστορία της Σερβίας. Ενδεικτικό είναι το γεγονός πως η *Enciklopedija Jugoslavije* τον αναφέρει μόνο στα λήμματα των Δουσάν[319] και Ου-

311 Du Cange, *Illyricum vetus et novum*, 60, 62.

312 Π.χ. Heuzey, «Les couvents des Météores», 160-161. Uspenskij, *Путешествіе в Метеорскіе и Осоолимпійскіе монастыри в Фессаліи*, 148-149, 452-453.

313 Π.χ. Nikolajević, «Српски Комнени по преданиама и по истории», 323-357. Srećković, «Цар Синиша Палеолог Немањић и деспот јанински Тома», 226-240, Ο ίδιος, *Историја српскога народа*, 738-744, Agatonović, *ό.π.*.

314 Mijatović, «Цар Урош и краљ Вукашин», 169. Agatonović, *ό.π.*, 70.

315 Π.χ. Ferjančić, *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама*, 18, 26, 75, 78, 80, 157, 167, 168, 177, 180. Ο ίδιος, *Тесалија*, 237-238, 241-264. Ferjančić, Ćirković, «Нићифор Григора», 211, σημ. 115, 229, σημ. 18, 279, σημ. 149, 294, σημ. 195. Οι ίδιοι, «Јован Кантакузин», 385, σημ. 94, 559, σημ. 627, 560, σημ. 627a. Οι ίδιοι, *Стефан Душан*, 156, 173, 177, 186, 195, 202, 307. Mihaljčić, «Битка код Ахелоја». Ο ίδιος, *Крај српског царства*, 10, 13-23, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 47, 79, 113, 150, 195, 202, 276, 277, 278. Radić, «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος».

316 Π.χ. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, 131-137. Βογιατζίδης, «Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων», 170-175, Lascaris, *ό.π.*. Soulis, *The Serbs and Byzantium,* 37, 87, 109, 110, 112, 115-117, 120-122, 125, 136, 137. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 96-100, 103-142. Σοφιανός, «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων», 187-190. Savvides, «Splintered Medieval Hellenism», 414-415.

317 Π.χ. Jireček, *Geschichte der Serben*, 364, 388, 395, 413-420, 424, 434, 442. Buonocore de Widmann, «I Nemagni-Paleologo-Ducas-Angelo-Comneno» (Μελέτη με πολλά σφάλματα). Cirac Estopañan, *Bizancio y España,* 30, 39, 56, 75, 81, 116-127, 133, 137, 165, 187-189, 199, 201, 205, 216, 217. Nicol, *Meteora*, 59-65, 84-86, 96 σημ. 11, 100-101, 126, 150, 158, 160, 166. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 103, 131-135, 139-143, 152, 219. Fine, *The Late Medieval Balkans*, 348-350. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 67, 69, 71, 74-76, 78, 80-81, 86-87, 90-100, 103, 105, 107, 109, 145, 147-149, 158, 169. Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja».

318 Jireček, *ό.π.*, 415. Nicol, *ό.π.*, 132. Κατσαροπούλου, *ό.π.*, 97, 107. Πρβλ. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 91. Ο ίδιος, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja», 203-204.

319 Dinić, «Dušan», 182.

ρέση[320], ενώ δεν έχει δικό του λήμμα. Επίσης η ονομασία Siniša χρησιμοποιείται όλο και λιγότερο[321].

Σε κάθε περίπτωση, η κακή για αυτόν εικόνα που διαμόρφωσαν οι Zurita και Orbini έχει αλλάξει πολύ. Η τρέχουσα ιστοριογραφία είναι πολύ πιο ευνοϊκή για τον Συμεών. Όχι μόνο οι νεότεροι ειδικοί της Σερβίας συνεχίζουν να θεωρούν πως ο κύριος υπεύθυνος της παρακμής της σερβικής αυτοκρατορίας είναι ο Βουκάσιν[322], αλλά και οι ειδικοί της κεντρικής Ελλάδας δίνουν έμφαση στην ειρήνη και στη σταθερότητα, τις οποίες παρείχε στη Θεσσαλία, στη δημοφιλία την οποία απολάμβανε στην Ήπειρο και το σημαντικό ρόλο του στην ανάπτυξη των Μετεώρων[323].

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αν ανακεφαλαιώσουμε τις διάφορες όψεις του βίου του Συμεών, η κακή του φήμη δεν φαίνεται δικαιολογημένη. Ισχύει ασφαλώς ότι δεν έλαμψε από τις στρατιωτικές του ικανότητες, αφού, εξ όσων γνωρίζουμε, δεν κατήγαγε ούτε μία νίκη σε μάχη. Για έναν άνδρα, ο οποίος διεκδικούσε την κληρονομία του μεγάλου κατακτητή Δουσάν, η αδυναμία αυτή δεν μπορούσε να μην έχει αποφασιστικές συνέπειες: τον εμπόδισε να διαδεχθεί τον ετεροθαλή αδελφό του, όπως το επιθυμούσε. Ωστόσο, είχε πολλές άλλες ικανότητες, οι οποίες του επέτρεψαν τελικά να βασιλεύει, έστω μόνο σε ένα τμήμα της σερβικής αυτοκρατορίας. Καταρχάς, είχε συνείδηση της στρατιωτικής του αδυναμίας και απέφυγε το αβέβαιο των συγκρούσεων, π.χ. κατά του Νικηφόρου Β΄, του Χλαπένου ή των Αλβανών ηγετών της Ηπείρου, κάτι που του έσωσε πιθανώς τη ζωή, αντίθετα με τους σύγχρονους ηγέτες της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, Πρέλουμπο και Νικηφόρο Β΄. Από την άλλη μεριά, αν και δεν γνωρίζουμε καμία νίκη του, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ηττήθηκε ποτέ στο πεδίο μάχης, με εξαίρεση την αποτυχημένη πολιορκία της Σκόδρας, η οποία δεν αποτελεί μια καταστροφική ήττα. Επιπλέον, το διπλωματικό του ταλέντο ήταν αποτελεσματικό. Επιλέγοντας τη διαπραγμάτευση παρά

320 Mihaljčić, «Uroš», 435.

321 Π.χ. ο Ferjančić το 1960 στο βιβλίο του με τίτλο *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама* του έτους 1960 ονομάζει τον Συμεών *Siniša*, Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει στο βιβλίο του *Тесалија у XIII и XIV веку* που γράφτηκε στα 1974.

322 Ακόμα και ο Mihaljčić, ο οποίος κατηγορεί τον Συμεών και δικαιολογεί τη συμπεριφορά του Βουκάσιν (*Крај српског царства*, 113-114), αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στο ρόλο του τελευταίου στο τέλος της αυτοκρατορίας (*αυτόθι*, 147-190).

323 Nicol, *Meteora*, 63-64. Soulis, *ό.π.*, 117. Σοφιανός, *ό.π.*, 187-190. Rigo, *La "Cronaca delle Meteore"*, 95. Λόης, *Ιστορία της Σερβίας*, 104. Ήταν περίπου ήδη η γνώμη του Agatonović (*Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог*, 104-105) στο συμπέρασμα της βιογραφίας του.

τον πόλεμο, κατάφερε τελικά να αναγνωρισθεί σε μια αρκετά μεγάλη επικράτεια. Πράγματι, είχε αρκετή πολιτική ευφυΐα, ώστε να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του. Αν και απέτυχε να πείσει τους Σέρβους να τον δεχθούν στη Σερβία, κατάφερε όμως να γίνει δημοφιλής στους Βυζαντινούς, στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία. Μακριά από πολεμικές περιπέτειες, η βασιλεία του ήταν εποχή ειρήνης και ανασυγκροτήσεως, κάτι που ήδη οι σύγχρονοί του θεωρούσαν θετικό. Τέλος, όπως οι προκάτοχοι του στη Σερβία ή στη Θεσσαλία, κατάλαβε τη σημασία του Μοναχισμού για τη νομιμοποίηση της εξουσίας του και τη διατήρηση της μνήμης του στους επόμενους αιώνες.

Κλείνοντας, η γνώμη του Božidar Ferjančić, κατά τον οποίο ο Συμεών αποτελεί «μια φιλόδοξη και πολύ ενδιαφέρουσα προσωπικότητα, η οποία συμμετείχε ασυνήθιστα ενεργά στα γεγονότα των αρχών του δεύτερου μισού του 14ου αιώνα» φαίνεται απολύτως δικαιολογημένη[324].

CORRIGENDUM

Στη σελίδα 67 της έντυπης έκδοσης αναφέρεται ότι ο δεσπότης Ιωάννης Δούκας έφερε και το επίθετο Ορσίνι. Αυτό αποτελεί λάθος εκ παραδρομής των συντακτών, και όχι του συγγραφέα.

324 Ferjančić, Деспоти у Византии и јужнословенским земљама, 168.

SYMÉON UROŠ PALÉOLOGUE, ÉMPEREUR DE TRIKALA

Brendan Osswald

Syméon Uroš Paléologue est un personnage important mais mal connu de l'histoire des Balkans au XIVe siècle.

L'article fait tout d'abord l'inventaire des diverses sources qui le mentionnent. Celles-ci sont de diverses natures (narratives, diplomatiques, épigraphiques picturales, archivistiques) et de diverses origines géographiques, mais Syméon est néanmoins rarement leur sujet principal. Il s'ensuit donc qu'il était un personnage puissant et connu internationalement, mais que les zones d'ombres sur sa vie sont nombreuses. Syméon n'était ni un empereur de pacotille, ni un personnage central de l'histoire des Balkans.

Fils du roi de Serbie Étienne Dečanski et de la princesse byzantine Marie Paléologue et demi-frère de l'empereur Dušan, Syméon vécut tout d'abord dans l'ombre de ce dernier. Second dans l'ordre de succession sous le règne de son père puis sous celui de son demi-frère, il connut le sort traditionnel des cadets : appelé à ne jamais régner, il était cependant à la fois une menace pour le successeur officiel et une assurance pour la survie de la dynastie.

Durant les années 1340, Dušan conquit la plus grande partie des provinces occidentales de l'empire byzantin et fut proclamé empereur des Serbes et des Romains en 1346. Vers 1347 il conquit également l'Épire et y envoya Syméon, qui la gouverna de façon autonome en conformité avec les traditions locales : il porta le titre de despote et épousa Thomaïs Ange Comnène Doukas, héritière de la dynastie des Anges Comnènes Doukas. On peut donc le compter au rang des despotes d'Épire.

En 1356, à la mort de Dušan, son fils Uroš lui succéda mais Syméon prétendit à l'héritage de son père et de son demi-frère et quitta sa province, laissant le champ libre à Nicéphore II, ancien despote d'Épire, qui prit le pouvoir en Thessalie et en Épire. Syméon fut proclamé empereur à Kastoria mais ne parvint pas à se faire reconnaître en Serbie : à l'assemblée de Skopje en 1357, les nobles serbes réaffirmèrent leur soutien à Uroš, tandis qu'une offensive lancée contre Shkodra en 1358 échoua.

La mort de Nicéphore II en 1359 donna à Syméon l'occasion de revenir en Grèce centrale. Il prit le contrôle de la Thessalie, où il plaça sa capitale à Trikala, puis de l'Épire. Il dut cependant rentrer rapidement en Thessalie, où Irène, veuve de Preljub, ancien gouverneur serbe de Thessalie, et son nouveau mari

Radoslav Hlapen, seigneur de Berroia rallié à Uroš, avaient lancé une offensive. Syméon conclut un accord aux termes duquel il céda probablement Kastoria en échange de l'abandon des combats. Pour sceller l'accord, sa fille Marie épousa Thomas, fils d'Irène et de Preljub. Par la suite, l'empire de Trikala connut semble-t-il la paix.

Initialement, Syméon s'était voulu l'héritier de Dušan et, comme lui, il gouverna en se conformant au modèle byzantin. Proclamé par l'Armée, reconnu par le Peuple, le Sénat et l'Église, il porta le titre d'empereur des Romains et des Serbes, mit en place une cour et attribua des titres auliques byzantins. Ses chartes montrent une volonté de s'adapter au contexte thessalien, par exemple en préférant se faire appeler Paléologue qu'Uroš, en insistant sur ses liens avec la dynastie des Anges Comnènes Doukas ou en adoptant des usages occidentaux inspirés des voisins francs.

L'empire de Trikala comportait théoriquement, outre la Thessalie et l'Épire, le despotat de Valona et la principauté de Hlapen en Macédoine occidentale. De dimensions certes réduites, il n'était pas pour autant ridicule à une époque où les autres empires balkaniques (Byzance, Bulgarie, Serbie) sont tous en fort repli territorial. En dehors de la Thessalie, le pouvoir réel de Syméon était très limité : Hlapen et le despote de Valona Jean Comnène gouvernaient de façon totalement autonome, de même que les trois despotes que Syméon nomma en Épire : Jean Spata, Pierre Liosha et Thomas Preloubos. Là encore, cette situation n'est pas extraordinaire : le pouvoir central est en déclin également dans les autres empires. L'administration locale, quant à elle, demeure sur le modèle byzantin.

L'une des actions les plus durables de Syméon fut son soutien à l'Église et aux monastères de Thessalie. Il fit rentrer le métropolite Antoine de Larissa et rattacha de nouveau l'Église thessalienne au patriarcat de Constantinople, dont Dušan l'avait détachée. Surtout, il joua un rôle important dans le développement des Météores.

L'examen de sa biographie et de sa pratique gouvernementale montre que, loin d'être un souverain serbe gouvernant un état serbe, Syméon fut un prince binational gouvernant un état hybride, où les éléments serbes, toujours présents, allaient cependant en s'amenuisant. Cette analyse semble faire l'objet d'un consensus dans la bibliographie récente et il conviendrait donc de cesser d'employer des expressions telles que «serbocratie», «empire serbe» ou «empereur serbe».

Syméon mourut à une date inconnue entre 1366 et 1372, probablement plus près de la seconde date que de la première. Il laissait trois enfants : une fille, Marie, *basilissa* de Ioannina, et deux fils : Jean, qui lui succéda, et Étienne.

Sa mémoire fut conservée principalement grâce à la *Chronique de Ioannina* et aux monastères des Météores. Contrairement à une idée reçue, la légende noire

qui perdura dans l'historiographie jusqu'au XXe siècle ne tire pas son origine dans les chroniques serbes – une seule le mentionne, de façon plutôt positive – mais dans deux historiens occidentaux du XVIe siècle. Aujourd'hui, les historiens reconnaissent plutôt les aspects positifs de son gouvernement en Épire et en Thessalie, ainsi que son rôle décisif dans le développement des Météores.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Αλεξούδης Α., «Δύο σημειώματα ἐκ χειρογράφων», *ΔΙΕΕ* 4 (1892), 275-281.

Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης*: Σ. Γουλούλης (εκδ.), *Αντωνίου Λαρίσης Εγκώμιο εις τον άγιο Κυπριανό Λαρίσης. Προλεγόμενα – Κείμενο – Μετάφραση*, Λάρισα 1991, 59-76

Αντώνιος Λαρίσης, *Εγκώμιο εις τον άγιο Οἰκουμένιο Τρικκάλων*: Γ. Κ. Παπαγεωργίου-Εράλδυς, *Μητροπολίτου Λαρίσης-Τρίκκης Ἀντωνίου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Οἰκουμένιον*, Αθήναι 1958

Βέης Ν., «Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων καὶ τῆς πέριξ χώρας», *Βυζαντίς* 1 (1909), 557-626.

–, «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινιακὰ γράμματα Μετεώρου», *Βυζαντίς* 2 (1911), 1-100.

–, *Βίος οσίου Αθανασίου*: Ν. Βέης (εκδ.), «Συμβολή εις την ιστορίαν των μονών των Μετεώρων», *Βυζαντίς* 1 (1909-10), 237-260 = Δ. Σ. Σοφιανός (εκδ.), *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης. Βίος, ἀκολουθία, συναξάρια*, Μετέωρα 1990.

Γιαννόπουλος Ν. Ι., «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Θεσσαλίας», *BCH* 23 (1899), 396-416.

–, «Αἱ παλαιαὶ ἐκκλησίαι Τρικκάλων καὶ οἱ δύο Βησσαρίωνες Λαρίσης», *ΔΧΑΕ* 3 (1926), 15-34.

Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*: L. Schopen (εκδ.), *Byzantina Historia* [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 19], Bonnae 1829-1855.

Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*: L. Schopen (εκδ.), *Historiae. Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV* [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 20], Bonnae 1828-1832.

Σοφιανός Ζ. Δ. (εκδ.), *Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης. Βίος, ἀκολουθία, συναξάρια*, Μετέωρα 1990.

–, «Τὰ ἁγιολογικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Οἰκουμενίου Τρίκκης (α΄ Ἀντωνίου Λαρίσης Ἐγκώμιον, β΄ Ἀκολουθία) καὶ ἡ χειρόγραφη παράδοσή τους», *Τρικαλίνα* 21 (2001), 7-78

–, «Τὰ ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Λυκουσάδος τοῦ Φαναριοῦ Καρδίτσας παλαιά βυζαντινά (ΙΓ΄καί ΙΔ' αί.) ἔγγραφα (χρυσόβουλλα κ.ά.). Διπλωματική ἔκδοση», *ΕΕΒΣ* 52 (2004-2006), 478-513.

–, «Το εκδοτήριο, εξισταστικό και αποδεικτικό γράμμα της Μαρίας Αγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας», *Realia Byzantina* 22, εκδ. S. Kotzabassi και G. Mavromatis, Berlin και New York 2009, 267-282.

Χρονικό των Ιωαννίνων: Λ. Βρανούσης (εκδ.), «Τὸ Χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων κατ' ἀνέκδοτον δημώδη ἐπιτομήν», *ΕΜΑ* 12 (1962), 74-101.

Χρονικό των Μετεώρων: L. Heuzey (εκδ.), *Mission archéologique de Macédoine*, Par-

is 1876, 441-447 = A. Rigo (εκδ.), *La "Cronaca delle Meteore". La storia dei monasteri della Tessaglia tra XIII e XVI secolo*, [Orientalia Venetiana VIII], Firenze 1999, 121-139.

Χρονικό των Τόκκων: G. Schirò (εκδ.), *Cronaca dei Tocco di Cefalonia,* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 10], Roma 1975.

Ψευτογκάς Σ. Β., *Ἀντωνίου Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης Λόγοι Θεομητορικοὶ Δεσποτικοὶ Ἁγιολογικοί*, Θεσσαλονίκη 2002, ἀρ. 18.

Actes de Lavra: G. Rouillard, P. Collomp και άλλοι (εκδ.), *Actes de Lavra*, τόμ. 3 [Archives de l'Athos 10], Paris, 1979.

Avraméa A., «Inscriptions de Thessalie (à l'exception des Météores)» [Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance, 4], *TM* 10 (1987), 357-398.

Darrouzès J., «Ekthésis Néa. Manuel des pittakia du XIVe siècle», *RÉB* 27 (1969), 5-127.

Korablev B., *Actes de Chilandar* [Actes de l'Athos V], Deuxième partie, Actes slaves, *VizVrem*, Приложение к XIX тому. № 1, Петроград 1915.

Miklosich F., *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae 1858 [αναπ. Graz 1964].

Miklosich F., και Müller J., *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, Vindobonae 1860-90 [αναπ. Αθήνα 1996].

Orbini M., *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro 1601.

Rački F., *Monumenta Ragusina*, τόμ. 2 [Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium 13], Zagreb 1882

Šafárik P. J., *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, V Praze 1873

Zurita J., *Anales de la Corona de Aragon*, τόμ. 2, Zaragoza 1668.

Jireček K., «Споменици српски», *Споменик* 11 (1892).

Novaković S., «Српски поменици xv-xviii века», *Гласник српског ученог друштва* 42 (1875), 1-152.

–, «Пчињски поменик», *Споменик* 29 (1895), 1-20.

Slaveva L., και Mošin V., *Српски грамоти од Душаново време* [Посебна изданија. Институт за истражување на старословенската култура 4], Prilep 1988.

Solovjev A., και Mošin V., *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936 [αναπ. London 1974].

Stojanović L., *Стари српски родослови и летописи* [Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I/16], Београд-Сремски Карловци 1927.

Τίτλοι σε ελληνική γραφή

Αγορίτσας Δ. Κ., «Η Βυζαντινή επίδραση στη σερβική πολιτική ιδεολογία το 13^ο-14^ο

αι., μέσα από τις μαρτυρίες των διπλωμάτων, της νομισματικής και της τέχνης», *Βυζαντιακά* 21 (2001), 179-192.

–, «Μετέωρα. Από τη Σκήτων των Σταγών στον οργανωμένο κοινοβιακό βίο. Παράδοση και εξέλιξη», *Βυζαντινά* 36 (2018), 33-66.

Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Αθήνα 1856.

Ασωνίτης Σ., *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα*, Αθήνα 2005.

Αχειμάστου-Ποταμιάνου Μ., *Οι τοιχογραφίες του έτους 1414 στη Μονή της Αγίας Παρασκευής του Βίκου στο Ζαγόρι της Ηπείρου*, Αθήνα 2017.

Βαφειάδης Κ. Μ., *Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Μετεώρου. Ἱστορία – Προσωπογραφία – Βίος Πνευματικὸς ἐπὶ τῇ βάσῃ τῶν γραπτῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν (12ος – 20ος αἰ.)*, [Ἱερὰ βασιλικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Μετεώρου, Ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα ἀρ. 1], Άγια Μετέωρα 2019.

Βογιατζίδης Ι., «Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, ἱστορικὴ ἀνάλυσις καὶ ἑρμηνεία», *ΕΕΒΣ* 1 (1924), 139-75, 2 (1925), 149-82.

Βρανούσης Λ., *Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου. Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα*, Ιωάννινα 1962.

Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα, επιμ. Ε. Παπαδοπούλου και Δ. Κομένη–Διαλέττη, [Διεθνή συμπόσια 3], Αθήνα 1996.

Δεληκάρη Α., *Η αρχιεπισκοπή Αχρίδων κατά τον Μεσαίωνα* [Ελληνισμός και κόσμος των Σλάβων 12], Θεσσαλονίκη 2014.

Δρακοπούλου Ε., «Η σερβική παρουσία στην Καστοριά τις παραμονές της τουρκικής κατάκτησης»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 88-96.

–, *Η πόλη της Καστοριάς τη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Εποχή (12ος-16ος αι.). Ιστορία – Τέχνη – Επιγραφές,* [Τετράδια Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης 5], Αθήνα 1997.

Κατσαροπούλου Μ., *Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας. Η σερβική επέκταση στη Δυτική Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του ΙΔ' αι.*, Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1989.

Λόης Γ. Ν. Α., *Ιστορία της Σερβίας. Πολιτική και Εκκλησιαστική*, Αθήνα 2017.

Maksimović L., «Η ανάπτυξη κεντρόφυγων ροπών στις πολιτικές σχέσεις Βυζαντίου και Σερβίας τον ΙΔ᾽ αιώνα»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 282-290.

Μαντζανά Κ., και Τσόδουλος Κ., «Η παρουσία μιας βυζαντινής δέσποινας της Ηπείρου στη Μονή του Μεγάλου Μετεώρου»: *Πρακτικά Α΄ Πανηπειρωτικού Συνεδρίου "Ιστορία-Λογιοσύνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913",* τόμ. 1, Ιωάννινα 2015, 451-480.

Μαυρομάτης Λ., «Ἡ σερβικὴ κοινωνία στὸν ΙΔ' αἰώνα», *Βυζαντινά* 11 (1982), 157-164.

Παπαμαστοράκης Τ., «Εικαστικές εκφάνσεις της πολιτικής ιδεολογίας του Στέφανου Dušan σε μνημεία της εποχής του και τα βυζαντινά πρότυπά του»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 140-157.

Ορλάνδος Α. Κ., «Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστοριᾶς», ΑΒΜΕ 4 (1938).

Radić R., «Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος και το κράτος του μεταξύ της βυζαντινής και της σερβικής αυτοκρατορίας»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 196-208.

Σούλης Γ., «Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ, 1348-1356», *ΕΕΒΣ* 20 (1950), 56-73 [αναπ. *Γεώργιος Σούλης 1927-1966. Ιστορικά μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 1980, 79-97].

–, «Βλαχία – Μεγάλη Βλαχία – ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν τῆς μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας»: *Γέρας Α. Κεραμόπουλου*, Αθήνα 1953, 489-97 [αναπ. *Γεώργιος Σούλης 1927-1966. Ιστορικά μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 1980, 107-117].

Σοφιανός Δ. Σ., «Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες τῶν Τρικάλων και οἱ μονὲς τῆς περιοχῆς (ΙΔ΄ αἰώνας)»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 180-194.

–, «Οι μονές των Μετεώρων και η Μεσαιωνική Ήπειρος», στο: *Μεσαιωνική Ήπειρος. Πρακτικά επιστημονικού Συμποσίου (Ιωάννινα 17-19 Σεπτεμβρίου 1999)*, επιμ. Κ. Κωνσταντινίδη, Ιωάννινα 2001, 257-275.

Subotić G., «Η τέχνη των βυζαντινοσέρβων ευγενών στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του ΙΔ΄ αιώνα»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 169-179.

Συγκέλλου Ε., *Ο Πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον ύστερο μεσαίωνα (13ος – 15ος αι.)*, Αθήνα 2008.

Χιωνίδης Γ., *Ιστορία της Βέρροιας: της πόλεως και της περιοχής*. τόμ. 2, *Βυζαντινοί χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 1970.

Χριστοφιλοπούλου Α., *Ἐκλογή, ἀναγόρευσις καὶ στέψις τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος,* [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 22], Αθήνα 1956 [αναπ. 2003].

Τίτλοι σε λατινική γραφή

Babić G., «Les portraits des grands dignitaires du temps des tsars serbes. Hiérarchie et idéologie»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 158-168.

Bojović I. B., *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen Age serbe,* [Orientalia christiana analecta 248], Roma 1995.

Buonocore de Widmann R., «I Nemagni-Paleologo-Ducas-Angelo-Comneno», *Studi bizantini* 2 (1927), 243-272.

Cataldi Palau A., «Un manoscritto di Simeon Uroš Paleologo»: *Vie per Bisanzio: VII Congresso nazionale dell'Associazione italiana di studi bizantini, Venezia, 25-28 novembre 2009*, επιμ. A. Rigo, A. Babuin και M. Trizio, Bari 2013, 689-706.

M. de Certeau, «Pour une nouvelle culture: prendre la parole», *Études* 329 (1968), 29-42.

Cirac Estopañan S., *Bizancio y España. El legado de la basilissa Maria y de los déspotas Thomas y Esaù de Joannina,* I, Barcelona 1943.

Ćirković S., «Between Kingdom and Empire: Dušan's State (1346-1355) Reconsid-

ered»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 110-120.

Darrouzès J., *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople,* I : *Les Actes des Patriarches*, fasc. 5 : *Les regestes de 1310 à 1376*, Paris 1977.

Dinić M., «Dušan»: *Enciklopedija Jugoslavije*, τόμ. 3 (1958), 181-183.

Djurić V., «L'art impérial serbe: marques du statut impérial et traits de prestige»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 23-56.

Dölger F., Johannes VI. Kantakuzenos als dynastischer Legitimist, *Seminarium Kondakovianum* 10 (1938), 19-30) = *ΠΑΡΑΣΠΟΡΑ. 30 Aufsätze zur Geschichte, Kultur und Sprache des byzantinischen Reiches,* Ettal 1961, 194-207.

Du Cange Ch., *Illyricum vetus et novum*, Posonii 1746.

Ducellier A., *La façade maritime de l'Albanie au Moyen Age. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, Thessalonique 1981.

Duchesnes L.-Bayet Ch., *Mémoire sur une mission au mont Athos, suivi d'un Mémoire sur un Ambon conservé à Salonique*, Paris 1876 = «Mission au Mont Athos», *Archives des Missions Scientifiques et Littéraires*, 3e série, τόμ. 3, 201-528.

Estangüi Gómez R., *Byzance face aux ottomans: Exercice du pouvoir et contrôle du territoire sous les derniers Paléologues (milieu XIVe-milieu XVe siècle),* Paris 2014.

Evangelou-Notara F., «Greek Manuscript Copying Activity under Serbian Rule in the 14th Century»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 212-229.

Fajgelj A., «L'ascension et la chute de l'Empire serbe»: *Les Empires médiévaux*, 183-205.

Fine J., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1994.

Gouguenheim S., *Les Empires médiévaux*, Paris 2019

Heuzey L., «Les couvents des Météores en Thessalie d'après un manuscrit grec», *Revue Archéologique,* Nouvelle Série, 9 (1864), 153-169.

Heuzey L., *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876.

–, *Excursion dans la Thessalie turque en 1858*, Paris 1927.

Hild F., Koder J., Σπανός Κ., και Αγραφιώτης Δ., «Η Βυζαντινή Θεσσαλία. Οικισμοί, τοπωνύμια, μοναστήρια, ναοί», *ΘεσσΗμ* 12 (1987), 11-112.

Hopf K., *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues*, Berlin 1873.

Jireček C., *Geschichte der Serben*, τόμος 1, Gotha 1911.

Jireček C., (κριτική των άρθρων του Ν. Βέη) *Βυζαντίς* 1 (1909), *Archiv für Slawische Philologie*, 33 (1912), 587-591.

Kaldellis A., *Hellenism in Byzantium,* Cambridge 2007.

–, *The Byzantine Republic*, London 2015.

Kämpfer F., «Uroš III. Dečanski, Stefan»: *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, τόμ. 4. (1981), 373-374.

Karpozilos A., *The Ecclesiastical Controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233),* [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 7], Θεσσαλονίκη 1973.

Kazhdan A., «Megas doux»: *Oxford Dictionary of Byzantium*, τόμ. 2 (1991), 1330

Koder J., Hild F., Soustal P., *Hellas und Thessalia,* [Tabula Imperii Byzantini 1, Denkschriften, phil.-hist. Klasse 125], Wien 1976.

Krekić B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age,* [Documents et Recherches 5], Paris-La Haye 1961.

Laiou A., και Morrisson C., *Le Monde byzantin,* τόμ. 3, *L'Empire grec et ses voisins XIIIe-XVe siècle*, Paris 2011.

Lascaris M., «Byzantinoserbica saeculi XIV. Deux chartes de Jean Uroš, dernier Némanide (Novembre 1372, indiction XI)», *Byzantion* 25-27 (1955-57), 277-323.

Loenertz R.-J., «Une page de Jérôme Zurita relative aux duchés catalans de Grèce», *RÉB* 14 (1956), 158-168.

Magdalino P., «Antonios of Larissa, the "New Theologian"»: *First Annual Byzantine Studies Conference, Cleveland, 24-25 Oct. 1975*, Chicago 1975, 41-42.

–, «Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages»: *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, επιμ. B. Arbel, B. Hamilton και D. Jacoby, London 1989, 87-110.

Maksimović L., *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, Amsterdam 1988.

Matanov H., «Radoslav Hlapen – Souverain féodal en Macédoine méridionale durant le troisième quart du XIVe siècle», *Études balkaniques* 20/4 (1983), 68-87.

–, «Problems of the State Structures in the South-West Balkan Lands during the Second Half of the 14th Century», *Études balkaniques* 20/1 (1985), 116-125.

Mavromatis L., «À propos des liens de dépendance en Épire à la fin du XIVe siècle», *ZRVI* 19 (1980), 275-281.

Mihajlovski R., «The Votive Ring of Radoslav Hlapen, a Feudal Ruler of Voden and Beroia», *Byzantinoslavica* 63 (2005), 189-194.

Nicol D. M., *Meteora. The Rock Monasteries*, London [2]1975.

–, *The Despotate of Epiros 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages,* Cambridge 1984.

–, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge [2]1993

Oikonomou N., «Emperor of the Romans, Emperor of the Romania»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 121-128.

Osswald B., «The Ethnic Composition of Medieval Epirus»: *Imagining frontiers, contesting identities*, επιμ. S. Ellis-L. Klusáková, Pisa 2007, 125-154.

–, «La Chronique de Iôannina : composition et intentions», *Histoire de l'écriture et écriture de l'H(h)istoire,* επιμ. B. Mimoso-Ruiz, Toulouse 2016, 73-120.

–, «S'assimiler pour régner ? Le cas des souverains italiens de l'Épire (XIVe-XVe siècles)», *Élites chrétiennes et formes du pouvoir en Méditerranée centrale et orientale,* [Rencontres, no. 318, Civilisation médiévale, no. 28], επιμ. I. Ortega και M.-A. Chevalier, Paris 2017, 313-352.

–, «Nicéphore II, despote d'Épire, comte de Céphalonie et citoyen de Venise?», *RÉB* 76 (2018), 221-232.

–, «L'idée d'Empire dans une province séparatiste: le cas de l'Épire (XIIIe-XVIIe siècle)», *Rives Méditerranéennes* 58 (2019), 97-116.

–, «À propos du césar Preljub et de sa femme», *ZRVI* 56 (2019), 143-160.

–, «The State of Epirus as Political Laboratory», S. Stavrakos (εκδ.), *Epirus Revisited. New Perceptions of its History and Material Culture*, [Βυζάντιος. Studies in Byzantine History and Civilization 16], Turnhout 2020, 13-36.

Ostrogorskij G., *Pour l'histoire de la féodalité byzantine,* [Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, Subsidia 1], Bruxelles 1954.

–, *Geschichte des byzantinischen Staates,* [Handbuch der Altertumswissenschaft XII.1.2], München [3]1963.

–, «Problèmes des relations byzantino-serbes au XIVe siècle»: *Proceedings of the 13th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford 1966, Main Papers II, 1-15, αναπ. στο *Byzanz und die Welt der Slawen*, Darmstadt 1974, 73-87.

Page G., *Being Byzantine: Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge 2008.

Papachryssanthou D., «À propos d'une inscription de Syméon Uroš», *TM* 2 (1967), 483-488.

Papadopoulos A., *Versuch einer Genealogie der Palaiologen. 1259-1453*, München 1938.

Preiser-Kapeller J., *Der Episkopat im späten Byzanz*, Saarbrücken 2008.

Purkovic M., «Byzantinoserbica», *BZ* 45 (1952) 43-49.

Rigo A., *La "Cronaca delle Meteore". La storia dei monasteri della Tessaglia tra XIII e XVI secolo*, [Orientalia Venetiana VIII], Firenze 1999.

–, «La missione di Teofane di Nicea a Serre presso il despota Giovanni Ugljea (1367-1368)», *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata* 51 (1997) [S. Lucà και L. Perria (επιμ.), *Opora: studi in onore di mgr Paul Canart per il LXX compleanno*, τόμ. 1], 113-128.

–, «La politica religiosa degli ultimi Nemanja in Grecia (Tessaglia ed Epiro)», *Medioevo Greco* 4 (2004), 203-225.

Šarkić S., «Organisation du pouvoir en Serbie médiévale», *Études balkaniques* 19-20/1 (2013), 65-87.

Savvides A., «Splintered Medieval Hellenism: The Semi-autonomous State of Thessaly (A.D. 1213/1222 to 1454/1470) and its place in History», *Byzantion* 68 (1998), 406-418.

Soulis G., «Thessalian Vlachia», *ZRVI* 8 (1963), 271-273 [αναπ. *Γεώργιος Σούλης*

1927-1966. Ιστορικά μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά, Αθήναι 1980, 119-123]

–, «Byzantino-Serbian Relations», *Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford 1966, 57-61 [αναπ. *Γεώργιος Σούλης 1927-1966. Ιστορικά μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 1980, 99-105].

–, *The Serbs and Byzantium during the reign of Tsar Stephen Dusan (1331-1355) and his successors*, Washington D. C. 1984.

Schwennicke D., *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten*, Neue Folge, 2. *Die ausserdeutschen Staaten. Die regierenden Häuser der übrigen Staaten Europas*, Marburg 1984.

Soustal P., και Koder J., *Nikopolis und Kephalēnia,* [Tabula Imperii Byzantini 3, Denkschriften, phil.-hist. Klasse 150], Wien 1981

Stanojevich Allen J., «Symeon Uroš»: *Oxford Dictionary of Byzantium*, τόμ. 3 (1991), 1987-1988.

Subotić G., «Patriarchate of Peć»: *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija*, 69-105.

–, «Visoki Dečani»: *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija*, 173-213.

Šufflay M., *Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku),* [Библиотека Архива за арбанаску старину, језик и етнологију. Историјска серија. Књ. 1], Βελιγράδι 1925.

The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People, επιμ. M. Vasiljević, Los Angeles 2014

Todić B., «Portraits des saints Syméon et Sava au XIVe siècle. Contribution à la connaissance de l'idéologie de l'État et de l'Église serbes»: *Βυζάντιο και Σερβία*, 129-139.

Vapheiades K. M., «The Monastery of the Hypapante at Meteora: Epigraphic and artistic evidence, 14th – 18th centuries», *Βυζαντιακά* 36 (Υπό δημοσίευση).

Vranoussi E., «Note sur quelques actes suspects ou faux de l'époque byzantine», *La paléographie grecque et byzantine* [Colloques Internationaux du CNRS 559], Paris 1977, 505-517.

Τίτλοι σε κυριλλική γραφή

Agatonović R., *Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог: историјска расправа*, Βελιγράδι 1893.

Atanasovski A., «Создавање на феудални кнежевства и држави во периодот од 1355 до 1365 година», *Годишен зборник на Филозофскиот факултет Скопје* 52 (1999), 119–139.

Dinić M., «Српска владарска титула за време Цартсва», *ZRVI* 5 (1958), 9-19.

Djurić I., «'Ектесис неа' – византијски приручник за 'Питакиа' о српском па-

тријарху и неким феудалцима крајем XII-XIV века», *Зборник Филозофског факултета у Београду* 12/1 (1974) (*Споменица Георгија Острогорског*), 415-432.

–, «Световни достојанственици у 'Ектесис Неа'», *ZRVI* 18 (1978), 189-211.

–, «Поменик светогорског Протата с краја XIV века», *ZRVI* 20 (1981), 139-170.

Ferjančić B., *Деспоти у Византии и јужнословенским земљама,* [Византолошки институт, књига 8], Βελιγράδι 1960.

–, «Севастократори и кесари у Српском царству», *Zbornik Filozofskog Fakulteta u Beogradu* 11/1 (1970) [Споменица J. Тадица], 255-269.

–, *Тесалија у XIII и XIV веку,* [Византолошки институт, књига 15], Βελιγράδι 1974.

Ferjančić B., Ćirković S., «Нићифор Григора», *Византијски извори за историју народа Југославије,* τόμ. 6, Βελιγράδι 1986, 143-296.

–, «Јован Кантакузин», *Византијски извори за историју народа Југославије,* τόμ. 6, Βελιγράδι 1986, 297-575.

–, *Стефан Душан*, Βελιγράδι 2005.

Kašanin M., *Уметност и уметници. Српски средњовековни портрет*, Βελιγράδι 1943.

Kovačević J., *Средњовековна ношња балканских Словена*, Βελιγράδι 1953.

Laskaris M., *Византиске принцезе у средњевековној Србији: Прилог историји византискосрпских односа од краја XII до средине XV века*, Βελιγράδι 1926 (αναπ. 1990).

Maksimović L., «Грци и Романија у српској владарској титули», *ZRVI* 12 (1970), 62-78.

–, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога,* [Византолошки институт, књига 14], Βελιγράδι 1972.

–, «Српска царска титула», *Глас САНУ* 384 (1984), [Одељење историјских наука 10], 173-189.

Mihaljčić R., «Битка код Ахелоја», *Зборник радова философског факултета* (Београд) 11 (1970), 271-76 [μετάφ. Κ. Σωτηρίου, *ΕΕΣΜ* 3 (1971-72), 365-71].

–, *Крај српског царства*, Βελιγράδι 1975 [repr. 1989].

Mijatović Č., «Цар Урош и краљ Вукашин. Историјска студија», *Гласник српског ученог друштва* 35 (1872), 125-237.

Naumov E. P., «Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342-1355 година», *Историја* (Скопје) 4/2 (1968).

Nikolajević K., «Србски *Комнени* по преданиама и по истории», *Гласник Друштва србске словесности* 11 (1859), 262-316, 12 (1860), 397-473, 13 (1861), 283-357.

Ostrogorski G., *Серска област после Душанове смрти,* [Византолошки институт, књига 15], Βελιγράδι 1965.

Radojčić N., *Српски државни сабори у средњем веку,* [Посебна издања СКА 130, Друштвени и историски списи 54], Βελιγράδι 1940.

Radojčić S., *Портрети српских владара у средњем веку, Скопље 1934* (αναπ. Βελιγράδι 1996).

Sokolov I. I., «Крупные и мелкие властели в Фессалии в эпоху Палеологов», *VizVrem* 24 (1923-26), 35-44.

Solovjev A., «Фесалийские архонты в XIV веке», *Byzantinoslavica* 4 (1932), 159-174.

Srećković P., «Цар Синиша Палеолог Немањић и деспот јанински Тома», *Гласник српског ученог друштва* 27 (1870), 226-240.

–, *Историја српскога народа*, τόμ. 2, Βελιγράδι 1888.

Subotić G., «Прилог хронологии дечанског зидног сликарства», *ZRVI 20* (1981), 111-138.

Todić B., «О неким пресликаним портретима у Дечанима», *Зборник Народног музеја* XI-2 (1982), 55-67.

Uspenskij P., Путешествіе в Метеорскіе и Осоолимпійскіе монастыри в Фессаліи в 1859 году, Αγία Πετρούπολη 1896.

Vojvodić D., «Прилог познавању иконографије и култа св. Стефана у Византији и Србији»: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, επιμ. V. Djurić, Βελιγράδι 1995, 547-565.

ΛΙΣΤΑ EMAIL ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Ἀγορίτσας Δημήτριος:	dagoritsas@yahoo.com
Βαφειάδης Κωνσταντῖνος Μ.:	konstantinvaf@gmail.com
Bayraktar Tellan Elif:	elifbayraktartellan@gmail.com
Boycheva Yuliana:	boycheva@ims.forth.gr
Βρυζίδης Νικόλαος:	nikolaos.vryzidis@gmail.com
Nikolić Maja:	manikoli@f.bg.ac.rs
Osswald Brendan:	brendan.ossvald@adw.uni-heidelberg.de
Παπαδημητρίου Παρασκευή:	papadimitriouparaskevi@gmail.com
Resh Daria:	daria_resh@alumni.brown.edu
Τεμπέλης Ἠλίας:	etempelis@hna.gr

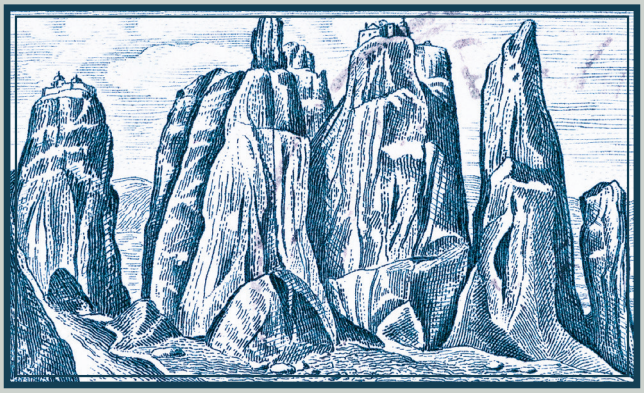

Ἐκδοτική παραγωγή:
Θρασύβουλος Βογιατζόγλου
Τρίκαλα | Τηλ.: 24310 36485
Ἐκτυπώσεις & Γραφικές Τέχνες
www.vogiatzogloupress.gr

ISSN: 2944-9022